

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ULUSLARARASI SİSTEMİN TÜRKİYE VE
BULGARİSTAN DIŞ POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİSİ**

Vehibe ATALAN

Danışman

Yrd. Doç. Dr. A. Nazmi ÜSTE

2008

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Uluslararası Sistemin Türkiye Ve Bulgaristan Dış Politikaları Üzerine Etkisi ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13/10/2008

VEHİBE ATALAN

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Vehibe ATALAN
Anabilim Dalı : KAMU YÖNETİMİ
Programı : KAMU YÖNETİMİ
Tez Konusu : Uluslararası Sistemin Türkiye Ve Bulgaristan Dış Politikaları Üzerine Etkisi
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası Sistemin Türkiye Ve Bulgaristan Dış
Politikaları Üzerine Etkisi

VEHİBE ATALAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi İktisat Anabilim Dalı

II.Dünya Savaşı sonrası uluslararası politikanın yapısı değişmiş ve Soğuk Savaş dönemi başlamıştır. İki kutuplu sistem döneminde, ABD ve SSCB öncülüğünde oluşmuş olan Batı ve Doğu Blokları arasında gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde mücadele söz konusudur. Bu dönemde Blok lideri olan bu ülkelerin, kendi bloklarının üzerinde büyük oranda kontrol sağladıklarını söyleyebiliriz. Gerek karşıt bloklar arasındaki gerilimler gerekse blok içindeki görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı bu ortamda Türkiye, batılılaşma çerçevesinde Batı Bloğu içinde yer almayı tercih etmiştir. Bulgaristan ise, Doğu Blok ülkeleri arasında yer almaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte uluslararası sistem büyük bir değişim sürecine girmiştir. ABD, tek süper güç haline gelmiş ve uluslar arası sistemde belirleyici rol oynamaya başlamıştır. Büyük bir ekonomik güç haline gelen AET, ismini AB olarak değiştirmiş ve ekonomik gücünü, siyasal gücüne de yansıtılabilmek amacıyla siyasal bütünleşmeye yönelmiştir. Bu gelişmelerle, ortak bir dış politika ve savunma politikası oluşturma çabasına yönelmiştir. Türkiye, Avrupa ile bütünleşmesine hız vermeye çalışmıştır. Bulgaristan ise, değişen bu uluslararası sistem içerisinde kendine yeni bir yol çizmiş eski bir Doğu Bloğu ülkesi kimliğinden uzaklaşarak batılılaşma politikasına yönelmiş, AB süreci içerisinde yer almak için çaba göstermeye başlamıştır.

AB'ye üyelik sürecinde olan Türkiye ve Bulgaristan ilişkileri, iki ülkenin dış politik yönelişleri ve çıkar algılamaları bakımından ortak bir noktada odaklaşmaya başlamıştır. İki komşu ülkenin AB, NATO, kapsamındaki

ilişkilerin, uluslararası hukuk normlarıyla yürütülmesi gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, bu iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. Türkiye ve Bulgaristan'ın coğrafi ve kültürel yakınlık avantajı olmasına rağmen istenilen düzeye getirilemeyen sosyo-ekonomik ilişkiler de sürekli bir ivme göstermeye başlamıştır. Ocak 2007'de AB'ye tam üyeliği gerçekleşen Bulgaristan ile Batı Balkanlar'da AB unsuru daha da belirgin konuma gelmiştir. Bu çalışmada, uluslararası siyasal sistem analiz edilerek, Türkiye-Bulgaristan dış politikaları üzerine etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1) Uluslararası Sistem 2) Türkiye
3) Bulgaristan 4) Dış Politika

ABSTRACT

Master's Degree Dissertation

**How the International Political System Effects Turkey's and
Bulgaria's Foreign Policies**

VEHİBE ATALAN

**Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of Public Administration**

After the Second World War international political structure changed and the cold war period started. In this 2 super power period the USA lead the West and USSR lead the Eastern Blocks and these blocks had conflict and political tension between them. We can say that during this time these 2 super powers had dominating control over their respective areas. While these 2 blocks were in conflict, Turkey chose to place itself with the Western block. Bulgaria however was in the Eastern block.

After the end of the cold war the international political system began to change significantly. The USA became the only super power with therefore an extremely decisive role in the international arena. In the meantime the EEA had become a significant economic power and had changed it's name to the EU and it's status to a political unit. It now wanted to translate this economic power into political strength. Seeing the changes developing in world politics, the EU developed it's own foreign and defence policy. Turkey, tried to speed up the merger process with the EU. Bulgaria took a new route and left their Eastern Block identity and pursued a new role within the EU.

Turkey, who was already in the process of joining the EU and Bulgaria, then focused their aims in the same direction. These 2 neighbouring countries needed to develop a lawful relationship because of their aims with regard to the EU and NATO. After the cold war their relationship improved. Despite being both geographically and culturally close they had not previously a had very good social and economic relationship. Now this relationship started to improve faster than ever. After Bulgaria fully joined the EU, in January 2007, the

presence of the EU in the Eastern Balkans was more significant. In this paper, the international political system is analysed and examined with effect to Bulgaria`s and Turkey`s foreign policies.

**Key Words: 1) International Political System 2) Turkey
3) Bulgaria 4) Foreign Policy**

**ULUSLARARASI SİSTEMİN TÜRKİYE VE BULGARİSTAN
DIŞ POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİSİ**

YEMİN METNİ.....	II
TUTANAK.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRKİYE - BULGARİSTAN

DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

1.1. İKİ KUTUPLU DÜNYA SİSTEMİ.....	3
1.1.1. İki Kutuplu Sistem.....	3
1.1.2. İki Kutuplu Sistemde Uluslararası Sistemin Yapısı.....	4
1.1.2.1. Doğu Bloğu`nun Kuruluşu.....	4
1.1.2.1.1. SSCB (1945-53).....	4
1.1.2.1.2. COMECON ve Bulgaristan.....	6
1.1.2.1.3. Stalin Sonrası SSCB (1953-60)	7
1.1.2.1.4. Varşova Paktı	7
1.1.2.2. Batı Bloğu`nun Kuruluşu	8
1.1.2.2.1. ABD.....	8
1.1.2.2.2. Batı Avrupa Birliği	9

1.1.2.2.3. NATO	10
1.1.3. Türkiye`nin Batı Bloğu`ndaki Konumu	10
1.1.3.1 Türkiye`nin Nato Üyeliği	10
1.1.3.2. Türkiye`nin AET`ye üyeliği	12
1.1.3.3. Türkiye`nin AT/AB`ye Tam Üyelik Başvurusu	12
1.1.4. Bulgaristan`ın Doğu Bloğu`ndaki Konumu	13
1.1.4.1. SSCB`nin İşgali	13
1.1.4.2. Bulgaristan`da Sosyalist Dönem	15

1.2. İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN

İLİŞKİLERİ.....16

1.2.1. II. Dünya Savaşı Dönemi`nde Türkiye ve Bulgaristan İlişkileri.....	16
1.2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye - Bulgaristan İlişkileri	17
1.2.2.1. 1950-51 Göçü	17
1.2.2.2. Balkan İttifakı (1954).....	19
1.2.2.3. Detant Döneminde Türkiye ve Bulgaristan İlişkileri	21
1.2.2.4. Yakın Akraba Göçü (1969-78)	22
1.2.3. Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde Kriz Dönemi	23
1.2.3.1. 1980 Kriz Dönemi	23
1.2.3.2. Bulgaristan`ın Asimilasyon Politikası ve Hedefleri.....	24
1.2.3.2.1. Demografik ve Stratejik açıdan Hedefi.....	25
1.2.3.2.3. İç Hedefi.....	26
1.2.3.2.4. Bulgar Ulusu`nun Oluşum Süreci	26
1.2.3.2.5. SSCB`nin Asimilasyona Etkisi.....	27
1.2.3.3. Asimilasyona Yönelik Türk Azınlığa Uygulanan Baskı.....	27
1.2.3.4. Uluslararası Tepkiler	28

1.2.4. Jivkov Dönemi`nin Sona Ermesi.....	30
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE VE BULGARİSTAN'IN AVRUPA'YA ENTEGRASYON SÜRECİ

2.1. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM	34
2.1.1. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni	34
2.1.2. İki Kutuplu Sistem Sonrası Uluslararası Sistem Yapısı	43
2.1.2.1. Doğu Bloğu`nun Yıkılışı	43
2.1.2.2. ABD`nin Tek Süper Güç Olması	45
2.1.2.3. NATO`nun Yeni Misyonu.....	49
2.1.3. Yeni Dünya Düzeninde Uluslararası Sistemin Temel Aktörleri	57
2.1.3.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	57
2.1.3.2. Avrupa Birliği.....	58
2.1.3.3. Uluslararası Sistemde Aktör Olarak Yeni Ortaya Çıkan Devletler	59
2.1.3.3.1. Rusya Federasyonu	59
2.1.3.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti	61
2.1.3.3.3. Hindistan.....	63
2.1.3.4. Dünya Ticaret Örgütü	64
2.1.3.5. NATO.....	65
2.1.3.6. Çok Uluslu Şirketler	65
2.2. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI TÜRKİYE - BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ	66
2.2.1. 1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkilerini Etkileyen Dış ve İç Faktörler	66
2.2.2. Bulgaristan`ın Balkan Politikasında Çatışma Kaynağı Oluşturabilecek Faktörler	69

2.2.3. Türkiye'nin Balkan Politikasındaki Durumu	69
2.2.4. Türkiye - Bulgaristan İlişkilerinde Azınlık Sorunları.....	70
2.3. TÜRKİYE – BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK	
SORUNLARI.....	72
2.3.1. 1989 Sonrası İkili Diplomatik İlişkilerin Gelişimi	72
2.3.2. Türkiye ve Bulgaristan`ın Başlıca Bölgesel Etnik Sorunlara	
Yaklaşımları.....	73
2.3.2.1. Bosna Hersek Savaşı	73
2.3.2.2. Makedonya Sorunu	75
2.3.2.3. Kosova Sorunu.....	76
2.3.3. Avroatlantik Yapılara Entegrasyon Sorunu.....	78
2.3.4. Avrupa Birimlerine Entegrasyon ve Türkiye-Bulgaristan	
İlişkileri	78
2.3.5. Bölgesel Örgütlenme Çabaları Türkiye – Bulgaristan	
İlişkisi	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİNDE

TÜRKİYE VE BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1. AB`NİN GENİŞLEME POLİTİKASI.....	81
3.2. 1993 KOPENHANG ZİRVESİ (21-22 Haziran).....	84
3.2.1. Kopenhag Kriterleri ve Gündem 2000	84
3.2.1.1. Avrupa Anlaşmaları	84
3.2.1.2. Katılım Ortaklığı	85
3.2.1.3. Ulusal Program	85
3.2.1.4. Tarama - Müktesebatın Analitik İncelenmesi	85
3.2.2. Kopenhag Kriterleri Açısından Bulgaristan ve Türkiye'nin	
Değerlendirilmesi	86

3.2.2.1. Politik Kriterler.....	86
3.2.2.2. Ekonomik Kriterler	87
3.2.2.3. Diğer Kriterler (Yasal ve Kurumsal Hazırlıklar).....	88
3.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BALKANLAR ve AB UNSURU.....	89
3.3.1. Doğu Bloğu`nun AB Açısından Önemi ve Önceliği	96
3.3.2. AB Sürecinde Türkiye - Bulgaristan`ın İzlediği AŞamalar.....	98
3.4. TÜRKİYE`NİN AB`YE TAM ÜYE ADAYLIğI	100
3.5. BULGARİSTAN`IN VARŞOVA PAKTI`NDAN NATO ÜYELİğİNE ...	101
3.6. BULGARİSTAN`IN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜ.....	109
3.7. DOĞU BLOğU`NDAN AB ile BÜTÜNLEMİYİ BAŞARAN BULGARİSTAN	107
3.8. GÜNÜMÜZDE BALKANLAR ve AB UNSURU	111
3.8.1. AB Üyeliği`nin Bulgaristan ve Romanya`ya Etkileri	116
3.8.2. Batı Balkan ve AB İlişkileri	118
3.9. AB İLE İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE TÜRK VE BULGAR FİRMALARI İÇİN İŞBİRLİğİ OLANAKLARI VE YAPILAN ANLAŞMALAR.....	120
3.9.1. Serbest Ticaret Anlaşması	122
3.9.2. Türk Eximbank Kredisi	124
3.9.3. Yatırım İlişkileri	124
3.9.4. İki Ülke Arasında Ticarete Karşılaşılan Sorunlar.....	127
SONUÇ.....	131
KAYNAKLAR.....	141

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSK	Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BCCI	Bulgar Sanayi ve Ticaret Odası
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BIA	Bulgar Sanayi Birliği

BİO	Barış İçin Ortaklık
BİP	Bulgaristan İşçi Partisi
BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BMGG	Birleşik Müşterek Görev Gücü
BMB	Bulgaristan Merkez Bankası
BSP	Bulgaristan Sosyalist Partisi
CARDS	Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma,Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Programı
CMEA	Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DB	Dünya Bankası
DGB	Demokratik Güçler Birliği
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
GATT	Genelleştirilmiş Tercihli Ticaret Anlaşması

- GSMH** Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH** Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
- HÖH** Hak ve Özgürlükler Hareketi
- IMF** Uluslararası Para Fonu
- ISPA** Yapısal Reformların Desteklenmesi Programı
- KAİK** Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
- KEİB** Karadeniz Ekonomik İşbirliği
- MDAÜ** Merkezi Doğu Avrupa Ülkeleri
- MDK** Müttefik Denetim Komisyonu
- NAFTA** Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
- NATO** Kuzey Atlantik Örgütü
- ODGP** Ortaklık Dışışleri ve Güvenlik Politikası
- SAA** İstikrar ve İşbirliği Anlaşması
- SAP** İstikrar ve Katılım Süreci
- SAPARD** Tarım ve Kırsal Kesimin Kalkındırılması İçin Özel Eylem Programı
- SECI** Güneydoğu Avrupa İşbirliği İnisiyatifi

SSCB Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TÜFE Tüketici Fiyat Endeksi

GİRİŞ

II.Dünya Savaşı'ndan sonra uluslar arası sistemin yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ı, döneminde ABD ve SSCB'nin liderliklerindeki Batı ve Doğu Blokları arasındaki gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde sürdürülen mücadele olarak tanımlamak mümkündür. Sovyetler, savaşın son yılları olan 1944-45'te, Alman işgalinden kurtarmak amacıyla askerlerini soktukları Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da sosyalist rejimlerin kurulması için faaliyetlerine hız vermiştir. SSCB'nin güvenliği de Doğu Avrupa ülkelerinden kurulu bir tampon bölge ile sağlanmıştır. Bulgaristan bu dönemde Doğu Blok ülkesi konumundayken, Türkiye ise batılılaşma dış politikasına dayalı Batı Blok ülkeleri arasındadır.

Çalışmanın birinci bölümde Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş dönemi içerisinde incelenmiştir. İki kutuplu sistemde, bu iki ülkenin dış politikalarına bakıldığında ayrı kutuplarda yer alan ve farklı bir dış politika içinde olduklarını söylemek mümkündür. Balkanlar'dan Türkiye'ye ilk büyük Türk göçü bu Soğuk Savaş döneminde gerçekleşmiştir. Bulgaristan Türk Azınlığı sınıra sevk ediyor Türkiye'ye zaman tanımıyordu. İki ülke arasındaki ilişkiler soğukluğunu korumuş, hatta bazı dönemlerde büyük krizler yaşanmıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın asimilasyon politikasına tepki vermekte gecikmiştir. Bulgaristan'ın asimilasyon politikası kendini açıkça gösterdiği dönemde, uluslararası toplumda tepkiler başlamıştır. Uluslararası toplumda Bulgaristan sadece eleştirilmiş, fakat baskı politikasının sona erdirilmesi konusunda gerçekçi bir yaklaşım izlenmemiştir.

Bulgaristan, Jivkov döneminin sona ermesiyle Türkiye ile olan ilişkilerinde temiz bir sayfa açmak için çeşitli sebepler vardır. Bu nedenlerden en önemlisi, Sofya'nın Batı dünyasına entegre olma isteğidir. Türkiye ve Bulgaristan dış politika ilişkileri önemli boyutta değişikliğe uğrayacaktır. Hatta yeni bir dönem başlamıştır diyebiliriz.

İkinci bölümde ise, Soğuk Savaş sonrası, uluslararası sistemin şekillenmesinde önemli yeri olan bu kavramlardan “küreselleşme” ve “yeni dünya düzeni” kavramları ele alınacaktır. Küreselleşmenin iki kaynağı mevcuttur. Birincisi iletişim-bileşim devrimi, ikincisi Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın bitişidir. ABD, bir süper güç olarak dünya siyasi sahnesine çıkmış, II.Dünya

Savaşı'nın ardından BM, IMF, DB, GATT, NATO gibi kendi liderliğindeki kurumlarla gücünü kurumsallaştırmış ve liderliğini de kabul ettirmişti. 1995`lerin yeni uluslararası koşullarında, Bulgaristan ile Türkiye arasında oluşan anlaşmazlıklara çözüm arayışı için siyasal araçlara öncelik tanınmıştır. Bu açıdan bölgesel örgütlenme, uluslararası örgütlere katılma, başlıca siyasal yöntemleri oluşturmuştur. Türkiye ve Bulgaristan için bölgesel istikrar ve barışın korunmasına yönelik ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmiştir.

Bulgaristan, Batı Avrupa`ya entegre olma ve ülkesel bütünlüğü için uluslararası garantilerin çatısı altında olmaya çabalamıştır. Bunun içinde Bulgaristan`nın ilkin etnik azınlıklar ile ilgili çözmesi ve iç barışın sağlanması büyük önem taşımıştır. Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerindeki en önemli konu da Türk Azınlığın durumu olmuştur. Bulgaristan`ın insan hakları ve azınlık hakları dosyalarının gündemden kalkması gelişimi için çok önemlidir.

Üçüncü bölümde ise ele alınan konu, AB genişleme sürecinde, Türkiye ve Bulgaristan ilişkileri ele alınmıştır. Jivkov yönetiminin yıkılması ile rahat bir nefes alan azınlıklar, Avrupa Birliği`ne girme yolundaki Bulgaristan`da da bazı kazanımlar da elde etmişlerdir. Türk Azınlığın partisi olarak adlandırılan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) demokratik seçimler sonrası iktidar ortağı olmuş, Türk Azınlığa AB`de kendini temsil etme hakkı doğmuştur. 20. yüzyılda Bulgaristan ile Türkiye arasında devamlı sorun olan Türk Azınlık, önümüzdeki yıllar boyunca Bulgar-Türk dostluğunun temel taşı olacaktır. Bulgaristan`ın Batı dünyası ile entegrasyonu ve AB üyeliği, Türkler`in hakları konusunda güvence teşkil etmektedir ve Türkler`in siyasi faaliyetlerinde izledikleri uyumlu politika hem Bulgar siyasi hayatına çok önemli bir renk katmakta, hem de Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin gelişmesinde çok olumlu katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmada uluslararası sistemin gelişimi içinde Türkiye ve Bulgaristan`ın konumları incelenerek; iki ülkenin de dış politika analizi ve soysa-ekonomik ilişkileri ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRKİYE – BULGARİSTAN

DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

1.1.İKİ KUTUPLU DÜNYA SİSTEMİ

1.1.1.İki Kutuplu Sistem

II.Dünya Savaşı; tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olmuştur. Bu yıkıcı savaşın ardından dünyamız yeni bir şekil almış ve ona bu şekli veren yeni faktörler bundan sonra uluslararası ilişkilerin zeminini oluşturmuşlardır. I.Dünya Savaşı`ndan sonraki dünya, 19. yüzyıl dünyasından nasıl farklı bir yapıya geçmişse, 1945`ten sonraki dünya da, 1918 dünyasından oldukça farklı bir yapıya geçmiştir.

II.Dünya Savaşı`ndan sonra oluşan ve bugüne kadar devam eden uluslararası politikanın yapısı çok değişmiştir. Savaştan sonra dünya politikasına iki yeni güç hakim olmuştur. Bunlardan biri “süper-devlet” adı verilen, Birleşik Amerika diğeri ise Sovyet Rusya`dır. Dikkat edilirse, bu iki büyük gücün her ikisi de daha önce dünya politikasında böyle önemli bir role sahip olmamıştır.

ABD, savaştan sonra Monroe Doktrini olarak bilinen yalnızcılık anlayışına dayalı dış politika stratejisini bırakıp bir dünya devleti olur ve uluslararası politikada birinci plana geçer. 1917 Bolşevik İhtilali`nden, II.Dünya Savaşı`nın çıkışına kadar çekingen bir politika takip eden ve büyük devletler topluluğunun dışında kalan Sovyet Rusya`da, 1945`den itibaren takip ettiği aktif, yayılmacı ve emperyalist politikalarının yanında gerçekleştirdiği teknolojik gelişmelerle de uluslararası politikada ön planda yer almıştır. Daha önce uluslararası politikada başlıca ağırlıkları olan galip gelmiş İngiltere, Fransa ile yenilmiş devletler olan Almanya, Japonya ve İtalya`nın kendilerini toparlamaları zaman alacaktır. Toparlandıklarında ise ikinci planda kalacaklardır.

II.Dünya Savaşı`ndan sonra uluslararası politikanın yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş`ı, iki kutuplu sistem döneminde ABD ve SSCB`nin liderliklerindeki Batı ve Doğu Bloklar`ı arasında gerginlik ve kısmi çatışma biçiminde sürdürülen mücadele olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemde devletler ya iki bloktan birine katılmış ya da bağlantısızlık olarak bilinen

bir dış politika stratejisi izlemiştir.¹ II.Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın ağır yenilgisi ile Orta ve Doğu Avrupa'da ve kısmende Balkanlar'da oluşan boşluk SSCB tarafından doldurulmuştur. ABD ise savaştan sonra Monroe Doktrini olarak bilinen yalnızcılık anlayışına dayalı dış politika stratejisini bir daha dönmek üzere terk eder. Batı Bloğu'nun lideri olarak dünyadaki yerini alır.

1.1.2.İki Kutuplu Sistemde Uluslararası Sistemin Yapısı

1.1.2.1. Doğu Bloğu'nun Kuruluşu

ABD'nin savaş sonrası oluşturmaya başladığı liberal ekonomiye dayalı uluslararası sistem, aynı zamanda karşı sistem olan Doğu Bloğu'nun oluşumunun da nedenlerinden biri olmuştur. SSCB'nin Doğu Bloğu'nun oluşumunun en önemli nedenlerin başında güvenlik endişesi mevcuttur. Bu nedenle de Batı Avrupa ile arasında bir tampon bölge oluşturmak istemiştir.

1.1.2.1.1.SSCB (1945-53)

İkinci Dünya Savaşı sonunda Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya'nın iki büyük kuvvet olarak ortaya çıkmalarında, uluslararası politika arenasında meydana gelmiş olan boşluklar şüphesiz en büyük rolü oynamıştır. Savaştan önce milletlerarası kuvvet dengesinin temel unsurlarını teşkil eden devletler, 1945'in dünyasında artık mevcut değildir. Bunlardan Almanya, Japonya ve İtalya yenilmiş devletlerdir.

Fransa ve İngiltere galip devletlerden olmakla beraber, savaşın bunların üzerinde yaptığı tahribat o kadar büyüktür ki, bunların değil eski yerlerini almaları, sadece uluslararası politikada aktif hale gelmeleri için 1970'lerin sonunu beklemek gerekecektir. Gerek Asya kıtasında, gerek Avrupa'da büyük kuvvet boşlukları meydana gelmiştir. Her iki kıtada da bir tek kuvvet Sovyet Rusya'dır. Her ne kadar Birleşik Amerika'nın 1944 Haziran'ından itibaren Avrupa muharebe alanlarına yığıldığı askeri kuvvetleri henüz geri çekilmemiş ise de, savaş esnasında Sovyet Rusya ile yapmış olduğu askeri işbirliği, Birleşik Amerika'yı Sovyetlerle olan ilişkilerinde bir takım ümit ve hayallere sevketmiş ve bunun neticesi olarak da Avrupa'dan çekilerek tekrar kendi kıtasına kapanmaya hazırlamıştır.

---

¹ Fahir Armaoğlu, "20.Yüzyıl Siyasi Tarihi",cilt 1-2:1914 -1995,Alkım Yayınevi,s.420

Sosyalizmin evrensel tatbikçisi olarak ortaya çıkmış bulunan Sovyet Rusya için bu öyle bir durum oluşmuştur ki, belki tarihinin hiçbir döneminde böyle bir fırsat önüne tekrar çıkmayacaktır. Bu sebeple savaşın hemen ertesinde Sovyet Rusya'nın üç ayrı yöne yol aldığı görürüz. Birincisi Avrupa, ikincisi Orta Doğu ve üçüncüsü de Uzak Doğu veya Asya'dır.

Sovyetler savaşın son yılları olan 1944-45'te, Alman işgalinden kurtarmak amacıyla askerlerini soktukları Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da komünist rejimlerin kurulması için faaliyetlerine hız verirken, Uzak Doğu'da da, Kuomintang'ın milliyetçilerine karşı Mao Tse-tung'un komünistlerine yardımlarını arttırmak ve Çin'i komünizmin kontrolü altına almak için harekete geçmiştir.

Bütün bunlar olurken; İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde de çeşitli baskılara ve oyunlara girişerek, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'na öte yandan Doğu Akdeniz'e inmek için çaba harcamaya başlamıştır.

II.Dünya Savaşının ardından Doğu Avrupa ülkelerinde seçimler yapılmış, seçimlerde SSCB'nin destekleriyle sosyalist partiler bu ülkelerde hükümete geçmişlerdi. Fakat bu ülkelerdeki sosyalist partiler üzerinde SSCB'nin kontrolü ağır değildi. Bu sosyalist rejimler SSCB'nin eseri gibi ortaya çıkmış görünse de, bu rejimler yerli sosyalistler tarafından kuruldu. Bu nedenle de ileride Doğu Avrupa'da ki yerli sosyalist liderler devrilerek yerine SSCB'ye bağlı liderler getirildi ve bu ülkeler uydulaştırıldı. SSCB ekonomik modeline uygun olarak kurulan COMECON, uluslararası ekonomi örgütü ile Doğu Avrupa devletlerinin ekonomilerini de SSCB'ye bağlamış ve Doğu Bloğu oluşturulmuştur. 1955 yılında kurulan Varşova Paktı ile birlikte Doğu Bloğu'nun askeri olarak birlikteliği de sağlanmıştır. Böylece SSCB'nin güvenliği de Doğu Avrupa ülkelerinden kurulu bir tampon bölge ile sağlanmış olmuştur.² SSCB bir güvenlik kuşağına kavuşmuştu. SSCB; ekonomi, federasyon, ordu, parti ve iç siyasal yaşam alanlarında büyük bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir.

---

² Baskın Oran, "Türk Dış Politikası", cilt 1:2002, s.482-483

1.1.2.1.2. COMECON ve Bulgaristan

Bulgar sosyalistler, Aralık 1948'deki beşinci kongrelerinden önce ülkede sosyalizasyona hatta sovyetizasyona başlamıştı. Kamu hayatının birçok bölümü, genellikle Sovyet danışmanlar yardımıyla ve nerdeyse hep Sovyet modeline göre yeniden biçimlendirildi. Yenilik faaliyetlerinin başlıca odak noktası ekonomiydi. 1944'ten sonra sanayinin daha fazla devlet denetiminde olması yönünde ilerleniyordu fakat rejim, 6 bin özel işletmeyi kamu mülkiyetine alacak özgüveni Aralık 1947'ye kadar bulamadı. 32 banka Merkez Bankası çatısı altında birleştirilerek, Şubat 1948'de dış ticaret üzerinde hükümet tekeli kuruldu. Dimitrov hükümeti, tarımı kollektifleştirme hareketini başlatmaya 1948'de karar verdi. Nisan 1945'te kollektif çiftlikler (TKZS'ler) kuruldu fakat üyelik gönüllüydü ve hükümet, ancak siyasi çiftçiliğin yok edilmesinden sonra, köylüyü kollektif çiftliklere toplama konusunda zorlayıcı önlemler alma cesaretini gösterdi. Bütün kişisel çiftlik makinelerine Şubat 1948'de el konarak araçlar Makine Traktör İstasyonlarına (MTİ'ler) devredildi. Köylüyü TKZS'lere toplamak için mali baskılar da uygulanıyordu ve yıl sonuna gelindiğinde TKZS'lerin sayısı, hükümetin hedeflediği 800 barajını aşarak 1.100'ü buldu. Süreç, 1958'de tam kollektifleştirmenin ilan edilmesine kadar devam etti. Bu sırada, Bulgaristan ekonomisi Sovyetler Birliği'ne giderek daha fazla bağlanıyordu. 1948'de sivil havacılık, kurşun ve çinko işleme, uranyum çıkarma, yapı ve gemi sanayi alanlarında Sovyet-Bulgar şirketleri kurulmasıyla, 1949'da Comecon'a üye olundu.³ Bulgaristan'daki ekonomik reform sürecinin büyük bölümü derme çatma ve fırsatçıydı. 1947'deki yıllık plan, üreticiler için genel bir yol gösterici olmaktan öteye gidememişti. Bu durum. BİP/BKP'nin Aralık 1948'deki 5. kongresi ile değişti.

Üye ülkelerin ekonomik gelişmesini hızlandırmak ve aralarında eşgüdümü sağlamak amacıyla Ocak 1949'da SSCB, Bulgaristan, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Romanya arasında kuruldu.Şubat 1949'da katılan Arnavutluk 1961 sonunda çekildi. Doğu Almanya 1950'de, Moğolistan 1962'de, Küba 1972'de, Vietnam da 1978'de üye oldular.

Stalin, Comecon'u kendisine karşı çıkan Yugoslavya'ya ekonomik ambargo uygulamak için bir araç olarak görmüştü, bunda başarılı olamadı. 1955-1960

³ R.J.Crampton, "İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Balkanlar",Yayın Odası 1,Balkanlar Dizisi 1, 1.Basım, İstanbul, 2007,s.163

döneminde SSCB ortak bir ekonomik politika ve ticaret modeli oluşturmaya çalıştı. 1963'te Comecon'a bağlı bir Uluslararası Ekonomik İşbirliği Bankası kuruldu. Comecon da tıpkı Varşova Paktı gibi Sovyet Bloğunun yıkılmasından sonra 28 Haziran 1991'de üye devletler tarafından sona erdirildi.

1.1.2.1.3. Stalin Sonrası SSCB (1953-60)

II.Dünya Savaşı sonrası Sovyet ekonomisi endüstriyel gelişme gösterirken, tarımsal üretim başarısız olmuştu. 1953'ten başlayarak bütçede kaynakların çoğu ağır sanayiden tarıma ve hafif sanayiye aktarıldı. Ayrıca 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümünün SSCB tarihinde çok önemli bir yeri vardı.Halkın yönetimle ilişkilerinde ki sistemi değiştirdi. Malenkov öne çıkmış ve uluslararası ilişkilerde gerginliğin azaltılması, ekonominin yeniden yapılanmasına yönelik çalışmıştı. 1953'te tarım reformu yapıldı. Bu dönemde, Bulganin başbakan olmuştu. Bu siyasal gelişmeler, ekonomik düzenleme çabaları SSCB'nin dış politikasına da yansımıştır. Barış içinde bir arada yaşamak, ulusal bağımsızlık savaşlarını desteklemek ve sömürüye son vermek 1950'lerde Sovyet dış politikasında izlemek mümkün olmuştur.

1.1.2.1.4. Varşova Paktı

1954'te bir araya gelmiş Avrupa'nın sekiz sosyalist devleti, 11 Mayıs 1955'te Varşova'da tekrar bir araya geldi ve Almanya Federal Cumhuriyetinin NATO'ya üyeliğine yanıt olarak 14 Mayıs'ta "Dostluk, işbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmasını" 25 yıllığına imzaladılar. Atlantik ötesi askeri ittifak NATO'ya karşı kurulan Varşova Paktı hep Sovyetler Birliği hakimiyetinde kaldı. Varşova Paktı üyeleri karşılıklı olarak barışı korumaya yönelik temennilerini dile getirdiler ve aynı NATO'da olduğu gibi üyelerden biri ya da birkaçına saldırı veya işgal durumunda karşılıklı askeri yardım sözleri verildi. Bunun dışında ortak bir komutanlık birliğinin mevcudiyetini garanti etmekle yükümlü olacaktı. Böylece Doğu Bloğu'nu bir araya getiren "Varşova Paktı" kurulmuştu.İmza atan devletler arasında birleşik bir askeri komutanlık oluşturulacak ve diğer devletlerin topraklarında SSCB askerleri bulundurulacaktı. Varşova Paktı, Soğuk Savaş'ın temellerini atarak Doğu ve Batı arasında uzun yıllar devam edecek silahlanma yarışının başlamasına neden olacaktı.

Aynı zamanda Sovyetler Birliği, Orta ve Doğu Avrupa'daki hakimiyetini güçlendirecek ve paktı imzalayan ülkelerde binlerce Sovyet askeri

konuşlandırılacaktı, üstelik Sovyet askerleri, Macaristan ve Çekoslavakya örneklerinde olduğu gibi işgal söz konusu olmadığı halde bu ülkelere girecekti. 1980'li yıllarda Macaristan, Polonya ve nihayet Gorbaçov yönetimi altında Sovyetler Birliği'ndeki reformlar sonucu Varşova Paktı'nın varlığı da sorgulanmaya başlandı. 1989'da Doğu Avrupa ülkelerinde çok partili parlamenter rejimlere geçilmesi Avrupa'nın bu iki karşıt bloklu yapısını ortadan kaldırdı. Ekim'de pakt üyeleri birbirlerinin içişlerine karışmama kararı aldılar. 1990'da Macaristan paktan ayrıldı ve on yıl için tarafsız statüde kalacağını onayladı. Demokratik Almanya Cumhuriyeti, Ekim 1990'da Federal Almanya'ya dahil olmasıyla Varşova Paktı'ndan da ayrıldı.

Aynı yıl SSCB birleşik Almanya'nın NATO üyesi olabileceğini kabul edince Doğu Almanya'da Paktan ayrıldı. 01.07.1991'de Prag'da yapılan son bir zirve toplantısıyla Varşova Paktı'nın sona erdiği açıklandı. Varşova Paktı'nın eski üyeleri , Rusya hariç, daha sonra birer birer NATO üyesi oldular. 1999'da Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan, 2004 yılında da Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Slovenya ve Baltık ülkeleri NATO'ya kabul edilmiştir.

1.1.2.2. Batı Bloğu'nun Kuruluşu

1.1.2.2.1 ABD

SSCB'nin sosyalist emperyalizmine çabucak yönelmesi ve bunun oluşturduğu gelişmeler sonucu, ABD sadece Avrupa gelişmelerinin içinde değil, uluslararası politikanın global yapısı içinde sorumluluklar almaya yöneltilmiştir. ABD'nin savaşın ardından şekillenecek dünya düzeninde belirleyici, hatta lider konumda olması ile ilgili planlar daha savaş yıllarında yapılmaya başlanmıştır. ABD'nin savaş sonrası politikasını kendi liberal değerlerini yayarak dünya üzerinde bir hegemonya kurmak olarak belirlemiştir.

ABD bu politikanın siyasi temelini savaş sırasında kurulan BM ittifakı ile gerçekleştirmiştir. BM o güne kadar kurulan uluslararası örgütlerin en evrenseli olmuştur. ABD'nin savaş sonrası politikasının ekonomik temelleri yine savaş sırasında Brettan Woods Konferansında atılmıştı. Konferansta, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve kısaca Dünya Bankası (DB) olarak bilinen Dünya İmar ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasına karar verilmişti. IMF'in amacı, ülkelerin dış ödemeler dengesizlikleri nedeniyle uluslararası ticaretin daralmasını önlemek, DB'nin amacı

ise, doğrudan devletlere veya devlet güvenceli özel kesime uzun vadeli yatırım amaçlı kredi sağlayarak devletlerin ve özel sektörün uluslararası liberal ekonomiye yapısal uyumunu sağlamaktı.

ABD'nin politikalarında önemli yer tutan bir başka kurumda, (GATT) Genelleştirilmiş Tercihli Ticaret Anlaşmasıdır. 1947'de imzalanıp 1948'de yürürlüğe giren GATT'ın faaliyetleri dış ticaretin serbestleşmesini sağlamaya yönelik olmuştur ve 1955'e kadar varlığını sürdürmüştür. Uluslararası ekonomiyi bu yönde şekillendirerek düzenlemeyi başaran ABD'nin savaş sonrasında hegemonik politikasının askeri ayağını savaş sonrasında kurulan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) oluşturmuştur.

ABD bu kurumları kullanarak siyasi, ekonomik ve askeri olarak Batı Bloğu'nu ve uluslararası sistemi kendi liderliğinde yapılandırmayı amaçlamıştır. ABD Doğu Bloğu ile olan rekabetinde temel olarak üç ana hedef belirlemiştir. Bunlardan birincisi Truman Doktrini (1947) ile Avrupa'nın askeri, ekonomik ve siyasi istikrarını sağlamak amacı ile uygulamıştır. İkinci olarak Avrupa'yı ABD'nin koruyucu stratejik nükleer şemsiyesi altına almak amacı ile Marshall Planı'nı (1948) uygulamıştır. Marshall Planı ile ABD; hem Batı Avrupa hem de kendi ekonomisini canlandırmış, yardım alan ülkelerin ekonomileri üzerinde denetim araçlarına kavuşmuş, aynı zamanda da SSCB'nin Batı Avrupa'yı da etki alanı içine almasını engelleyebilmiştir.

1.1.2.2.2. Batı Avrupa Birliği

Çekoslovakya o güne kadar Orta Avrupa'da batılı anlamda demokrasinin en ileri öncüsü olmuştur. SSCB'nin uydu ülkelerde yaptıkları komünist darbeleri içinde batılı devletler içinde en fazla tepki uyandıranı Çekoslovak Darbesi (1948) olmuştur. Başka bir açıdan da bakıldığında bu darbeye SSCB, Doğu ve Orta Avrupa ile Balkanlar'daki hakimiyetini de tamamlamış olmuştur. Bu durum batılılar için bir alarm olmuştur. 17 Mart 1948 de İngiltere ve Fransa ile Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Brüksel'de başlayan toplantıda "Batı Avrupa Birliği Antlaşması" imzalandı. Bu antlaşmaya göre beş devlet aralarında her türlü işbirliğinden başka taraflardan biri Avrupa'da bir silahlı saldırıya uğrar ise diğerleri her türlü vasıtalarla onun yardımına gideceklerdi. Batı Avrupa Birliği, Avrupa'daki

Sovyet tehdit ve yayılmasına karşı alınmış ilk askeri tedbir oluyordu.İskandinav ülkeleri ve ABD bu ittifaka katılmamışlardı. 1948 yılının gelişmeleri Batılıları ve ABD'yi daha geniş bir ittifak sistemi kurmaya sevk edecek ve NATO oluşacaktır.

1.1.2.2.3. NATO

Savaş sonrasında SSCB'nin Doğu Avrupa'da savaş sırasında işgal ettiği topraklardan çekilmeyip bu ülkeleri ve kendi güvenliği için bir tampon bölge haline getirecek uydulaştırması Batı Avrupalı devletler ve ABD tarafından ciddi bir güvenlik tehlikesi olarak algılanmaktaydı. SSCB'nin özellikle Şubat 1948'de Çekoslovakya'da yaptırmış olduğu komünist darbe ile bu ülkeyi de uydulaştırması ve hemen ardından Mart 1948'de başlayıp aylarca süren Berlin ablukası Batı Bloğu'ndaki tehdit algılanmasının artmasına yol açmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitişi ve NATO'nun rakibi Varşova Paktı'nın ortadan kalkması ile birlikte NATO'nun varlığı ve gerekliliği sorgulanmaya başlamıştır. AB, kendi içinde bir savunma politikası oluşturmaya çalışırken, ABD ise Avrupa ülkelerindeki çıkarlarını ve liderliği sürdürebilmenin bir aracı olarak gördüğü NATO'yu stratejilerini değiştirerek sürdürmek istemiştir. Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, kendi kıtalarındaki bir savaşa müdahale etmekten bile aciz olduğunu gören Avrupalı devletlerde, her ne kadar kendi savunma politikalarını oluşturma sürecine devam etseler de, sonuç olarak NATO'da günümüze kadar gelen bir yeniden yapılanmaya girerek görev alanlarını yeniden tanımlamıştır.

1.1.3. Türkiye'nin Batı Bloğu'ndaki Konumu

1.1.3.1 Türkiye'nin Nato Üyeliği

Türkiye'nin NATO'ya girmesinde en büyük etkiyi yaptığı genellikle kabul edilen Sovyet tehditlerinin olup olmadığını Stalin'in gerçekten harekete geçme niyeti ve potansiyeli bulunup bulunmadığını sorgulamak anlamlı değildir. Çünkü uluslararası ilişkilerde önemli olan algılamadır ve Türkiye o dönemde subjektif olarak büyük tehdit algılamıştır. Fakat o dönemin direkt yansıması olarak Türkiye'de hala sürdürülen genel kanının aksine, Türkiye'nin bu Sovyet tehdidinden ABD'nin müdahalesiyle kurtulduğu yorumu objektif olarak yanlıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi için NATO, zorlamamıştır hatta İngiltere ve İskandinavya ülkeleri karşı çıkmıştır. Üstelik Türkiye, örgüt kurulmadan önce bir kere, örgüt kurulduktan sonra da 11 Mayıs 1950'de ve 1 Ağustos 1950'de olmak üzere iki kere başvurmuş ve reddedilmiştir.

ABD, Türkiye ve Yunanistanı Sovyet yayılmacılığına karşı korumaya yardımcı olarak iktisadi yardımı bu iki ülkeye verirken bir yandan da Batı Avrupa'nın Sovyet yayılmacılığına karşı korunmasını sağlamak amacıyla arayışlarını devam ettiriyordu. Savaş sırasında birlikte mücadele verdiği ya da Alman işgalinden kurtarılmasına katkıda bulunduğu ülkelerin hepsi, Amerika'nın Avrupa savunmasında aktif bir rol oynamadan kıtanın Sovyetler'e karşı direnemeyeceği konusunda hemfikirdi. Ayrıca, savaşın doğurduğu yıkımdan kurtulmak ve ekonomilerini yeniden işler duruma getirmek için de Amerika'dan iktisadi yardım almaları gerektiğine inanıyorlardı. ABD-Batı Avrupa ilişkileri kurumsal çevrelere oturmaya başladıkça Türkiye bundan bir yandan memnunluk bir yandan rahatsızlık duyuyordu. Şekillenmekte olan Avrupa düzeninde Türkiye'ye bir yer verileceği belli değildi. Türkiye kendisini Batı Avrupa devletleri camiası dışında bırakan girişimlere karşı çıkmış kendisinin içinde yer almak istediği batı savunması sisteminin tabii bir üyesi olarak görülmesini istemiştir. 1949'da kurulan Avrupa Konseyi'nin kuruluşuna davet edilmiş ve örgüte girmiştir.

Türkiye'nin kuruluş aşamasında NATO'ya alınmaması birkaç nedene dayanmaktaydı. Başlangıçta Doğu Akdeniz savunmasının Kuzey Atlantik'ten ayrı bir pakt içinde düzenlenmesi tasarlanmıştır. Bir başka neden de Türkiye ve Yunanistan'ın üye alınmasının; paktın savunma alanını, savunması olanaksız bir genişliğe ulaştıracağı endişesiydi. Son olarakta NATO üyesi ülkelerin aralarına yenilerin katılması durumunda kendilerine yapılan yardımların azalabileceği endişesi taşımalarıydı. Buna karşılık Türkiye ittifak konularında Amerika'nın belirleyici rolünü anlamış ve politikasını Amerika'yı ikna etmek üzerine kurmakta ısrar etmiştir. Türkiye'nin o güne kadar bölge ülkeleriyle yürüttüğü ilişkilerden bir sapmayı gösterdiği olay, Mart 1949'da İsrail'i tanınmasıdır. Türkiye'nin kendisini batı savunmasının bir parçası olarak görmesi için bir başka ciddi gayreti Kore Savaşı'na asker göndermeyi kabul etmesiyle ortaya çıkar. Türkiye 25 Temmuz 1950'de BM çabasına 4500 asker göndererek katılmayı kararlaştırmıştır.

Amerika NATO'nun savunma planlarını oluştururken, Türkiye'nin dahil olmadığı bir sistemin Sovyetleri engellemesinin zorluğunu görmüştür. Buna karşılık daha önce tasarlanmış olan Akdeniz savunma sistemi bir türlü geliştirilememiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin üyeliğine ilişkin direnç bir süre sonra kırılmış ve Türkiye Eylül 1951'de NATO'ya üye olmak üzere davet edilmiştir. Türkiye'nin Yunanistan'la birlikte NATO'ya girmesi ülkenin dış dünyaya dönük çıkarlarının ittifakın diğer ülkeleriyle temelde uyum içinde olduğu varsayımına dayanıyordu.

1.1.3.2. Türkiye'nin AET'ye üyeliği

Avrupa Topluluğu (AT), genelde 1980'li yıllara dek daha çok Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) diye adlandırılıyordu. 1980'li yıllarda gerçekleşen değişimde kuşkusuz AT'nin ekonomik alanda attığı adımları siyasal alanda atılan önemli adımların izlemesi etkin olmuştur. Avrupa Birliğini kuran antlaşma (Maastricht) ile AT kullanımı resmileşmiştir. Nihayet, 1 Kasım 1993'te de topluluğun yeni adı Avrupa Birliği (AB) olmuştur.⁴

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki "Ortaklık İlişkisi", 1959 yılında Türkiye'nin, Yunanistan'ın hemen ardından, entegrasyon ilişkisine girme talebiyle başlamıştır. Üç topluluktan oluşan (Avrupa Ekonomik Topluluğu -AET, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu -AKÇT, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu -AAET) Avrupa Toplulukları ile Türkiye arasında tamamlanan müzakerelerin ardından 12 Eylül 1963'de, Ankara'da imzalanan "Ankara Anlaşması", "Ortaklık Antlaşması" ile Türkiye, AET'ye "ortak üye" olmuş ve bu ortaklığın işleyişini ele alacak, düzenli olarak toplanacak bir Ortaklık Konseyi' de kurulmuştur. Ortaklık Antlaşması 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.

1.1.3.3. Türkiye'nin AT/AB'ye Tam Üyelik Başvurusu

Avrupa Birliği kuruluşundan 2000 yılı sonuna kadar dört genişleme dalgası yaşadı. 1973'te Danimarka Krallığı, İrlanda Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık (İngiltere, Büyük Britanya'nın diğer kesimleri ve Kuzey İrlanda) 1981'de Yunanistan, 1986'da İspanya ve Portekiz, 1995'te de Avusturya, Finlandiya ve İsveç örgüte katıldılar. 1990'ların başında bağımsızlıklarını kazanarak, ekonomik ve

---

⁴ Deniz Vardar, "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri", Faruk Sönmezoglu, "Türkiye Dış Politikasının Analizi", Der Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.213

siyasal anlamda Batı tipi modellere yönelen Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, AB'nin yakın ilgisini çekmeye başladı. Bu çerçevede AB, bu ülkeleri de içine alacak biçimde yeni ve kapsamlı bir genişleme hamlesinin hazırlıklarını başlattı. Bu yöndeki en önemli adımlardan biri 1993 Kopenhag Zirvesinde atıldı. Zirvede belirlenen siyasal ve ekonomik kriterlerden oluşan "Kopenhag Kriterleri", AB'ye katılmak isteyen ülkelerin önüne önkoşul olarak konuldu.⁵

1980 darbesinin de etkisiyle Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin askıya alındığı bir dönemde, ortaklığa ivme kazandırmak amacıyla yönelik olarak, 14 Nisan 1987 tarihinde topluluklara tam üyelik başvurusu yapılmıştır. Tam üyelik başvurusundan iki buçuk yıl sonra Avrupa'dan gelen görüş, özü itibarıyla, Türkiye'nin üyeliğe kabul edilebilir nitelikte olduğu, ancak ne AB'nin ne de Türkiye'nin böyle bir üyeliğe henüz hazır olmadığı yönündedir. Tam üyelik başvurusu amacına uygun olarak taraflar arasında ilişkileri canlandıran bir süreci başlatmış ve Türkiye-AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir.

Bu entegrasyonun ardından Türkiye, 1997 yılı Aralık ayında AB'nin genişleme sürecinin görüşüleceği Lüksemburg Zirvesi'nden önce bu sürece dahil olmak için temaslarını hızlandırmış ancak 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs'ın aday olarak kabul edilmesine karşın Türkiye bu gruba dahil edilmemiştir. 1998'de ilki düzenlenen Avrupa Konferansı'na Türkiye davetli olmasına karşılık katılmamıştır. 1998'de AB ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya arasında tam üyelik müzakereleri başladı. Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye'nin de adaylık statüsü tescil edildi.

1.1.4.Bulgaristan'ın Doğu Bloğu'ndaki Konumu

1.1.4.1. SSCB'nin İşgali

Kral Boris, 1941'de üç taraflı sözleşmeyi imzalayarak Bulgaristan'ı Mihver devletlerine kattı. Alman kuvvetleri, Yugoslavya ve Yunanistan'a ulaşmak için Bulgaristan'dan geçecek, bunun karşılığında Bulgaristan, Makedonya ve Batı Trakya'yı

---

⁵ Çağrı Erhan, "AT ve AB'in Genişleme Süreci" ,Baskın Oran, Türk Dış Politikası,cilt 2, İletişim Yayınları , 8.Baskı 2005, İstanbul, s.90

işgal edebilecekti. Fakat Bulgaristan, Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmedi ve 1941 öncesi dönemde topraklarında yaşayan Yahudileri ölüm kamplarına yollamadı. Arnavutluk, Yunanistan ve Yugoslavya ile karşılaştırıldığında, Bulgaristan'daki direnişin güçlü olduğu söylenemez. Bunun öncelikli nedeni, Bulgaristan'ın işgal edilmemiş olması ve savaştan toprak kazanımları elde etmesidir.

1944'te askeri durum kötüleşmeye başlayınca, Bulgar hükümeti barış görüşmeleri için müttefiklerin nabzını yoklamaya başladı. Bulgaristan, işgal edilmiş topraklarını kaybetmeye hiç niyetli olmadığı için görüşmelerde bir ilerleme kaydedilemedi. Askeri durumun kötüleşmesi birçok hükümet değişikliğine neden oldu. Ağustos'ta yapılan düzenlemelerle, Yahudi karşıtı kanunlar ve otoriter yönetimin birçok mekanizması kaldırıldı. 25 Ağustos'ta çıkarılan bir emirle, Bulgaristan'daki tüm Alman askerlerinin silah bırakması istendi. 23 Ağustos'ta Bükreş'te gerçekleşen darbe, Romanya'yı Mihver devletlerinden ayırdı. Bu ayrılıkla Bulgaristan, Kızıl Ordu'nun Tuna'yı geçip topraklarını işgal etmesinden korkmaya başladı.

5 Eylül'de Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a savaş ilan etmesiyle umutsuz bir hal aldı. Ülke geleceğinde Londra veya Washington yerine Moskova'nın söz sahibi olması, Sofya'nın kabusuydu. Kabinenin son bir umutla 8 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmesi de hiçbir işe yaramadı. Sovyet güçlerinin Tuna'yı geçip Kuzeydoğu Bulgaristan'a girdiği sırada komünistler, bir Vatan Cephesi hükümeti kurulması için grev ve gösteriler yapan taraftarlarını seferber ettiler. 9 Eylül gününün ilk saatlerinde Sovyetler, maaşa bağladıkları savaş bakanının da yardımlarıyla, Sofya'nın önemli noktalarını ele geçirdi. Hemen ardından, zor durumda olan hükümeti devirdiler ve bir Vatan Cephesi (VC) hükümeti kurdular. VC hükümeti iktidarını büyük ölçüde Kızıl Ordu'ya borçluydu; ancak 9 Eylül 1944'ten sonra iç siyasi dinamikler Bulgaristan'ın gelişiminde doğrudan rol oynamaya başladı. 49 yaşındaki Kral Boris'in Ağustos 1943'te ani ölümü, monarşinin aktif bir güç olarak neredeyse sona ermesi anlamına geliyordu. Bulgaristan'da ordu, şehirli ve köylü çoğunluğun güvenini kazanmış popüler bir milli güçtü. Bulgaristan siyasi tarihine ve ülkenin 1944'te içinde bulunduğu duruma bakıldığında, orduyu karşısına alan birinin, güvenle görevinde olamayacağı rahatça söylenebilirdi.

Bulgar siyasetinde son ve en belirleyici faktör, Sovyetler Birliği`ydi. İngiltere ve ABD, Avrupa`daki savaş sona erene kadar Bulgaristan`daki Müttefik Denetim Komisyonu`nu Sovyetlerin yönetmesini istemişti. İleriki dönemde bu iki Batılı güç de MDK`ye katılacak ancak komisyon, yine Sovyetler Birliği`nin başkanlığında yürütülecekti. Taksim anlaşmalarının verdiği cesaretle Stalin, Bulgaristan`ı Sovyet çıkar alanı içinde görüyor, fakat diğer bölgelerde Batılı güçleri gereksiz yere kışkırtmamaya da özen gösteriyordu.

Ülkeye yeni gelen Sovyet askerleri, Eylül 1944`te kamyonetleriyle Sofya ve diğer şehirleri turlayarak, hoparlörlerden Kızıl Ordu`nun kurtarıcı, bir güç olduğunu, hangi demokratik hükümet tarzını seçerlerse seçsinler Sovyetler`in Bulgarlar`a yardımcı olacağını, özel mülkiyete saygı gösterileceğini ve tarımda ortak mülkiyete geçilmeyeceğini duyuruyordu. Ancak deneyimler bunun tersini söylüyordu. 1944-45`teki tasfiye ve terör olayları, gelecekte kurulabilecek demokratik bir hükümet için umut vermiyordu. Özel mülkiyet güvende olmaktan uzaktı. 1944 ve 1945`deki işgal maliyetlerinin ödenmesi yolunda artan Sovyet talepleri, çoğunlukla “gönüllü” bağışlarla karşılanıyordu. Gönüllü bağışlar; yerel bir VC komitesinin uygun gördüğü bir miktar parayı kendilerine verene değin, zengin vatandaşları alıkoymasına anlamına geliyordu. Yerel komiteler ayrıca iskan politikalarından da sorumluydu. Bombalanmış şehirlerdeki iskan politikaları, çoğunlukla büyük bina ve evlerin bazılarını ya da tamamına el konulması ve aynı zamanda eşya, araba ve diğer varlıkların kamulaştırılması demektir. Şubat 1948`e gelindiğinde, şehirdeki en büyük mülkiyetler kamulaştırılmıştı. 1947`nin sonuna kadar “Kızıl Ordu” Bulgaristan`da kalmıştır.

1.1.4.2.Bulgaristan`da Sosyalist Dönem

Almanya`nın daha önce Moskova ile imzaladığı saldırmazlık antlaşmasına rağmen, 1941`de Sovyetler Birliği`ne saldırması, Bulgaristan`da endişe yarattı. Sovyetler Birliği, Eylül 1944`te Almanya`nın müttefiki olan Bulgaristan`a savaş ilan etmiş ve bu ülkeyi işgal etmiştir. Bulgar Hükümeti, Sovyet askerlerine direniş göstermeme kararı almıştır. Sovyet işgalinin ardından ülkede hemen komünist bir yönetim oluşturulmamış, savaştan sonra kurulan ilk hükümet, komünistlerin, çiftçi

grupların, sosyal demokratların ve Zveno hareketinin birkaç üyesinin katılımıyla kurulmuştur.⁶ 1947'nin sonuna kadar "Kızıl Ordu" Bulgaristan'daydı.

Winston Churchill ile Sovyet Lideri Josel Stalin'in Ekim 1944'te kabul ettikleri antlaşma, Sovyetler Birliği'ne Bulgaristan'da yüzde 75 etki alanı sağlamış ancak gerçekte ülkenin tek hakimi Moskova olmuştur. Bulgaristan'da 1946'da yapılan bir referandumda seçmenlerin yüzde 95'i krallık yönetiminin kaldırılmasını ve cumhuriyetin kurulmasını desteklemişlerdi. Bulgaristan'ı "halk cumhuriyeti" ilan eden anayasa, 1947'de Bulgar Parlamentosu'nda kabul edilmiştir.⁷ "Paris Barış Antlaşması" ile Dobruca'nın Bulgaristan sınırları içinde kalmasına izin verilmiştir.

1.2.İKİ KUTUPLU SİSTEMDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

1.2.1. II. Dünya Savaşı Döneminde Türkiye ve Bulgaristan İlişkileri

II.Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından, Türkiye ve Bulgaristan 1940'ta ortak bir deklarasyon imzalayarak, Balkanlar'da güvenliğin sürdürülmesi yolundaki iyi niyetleri dile getirmiş, birbirlerinin tarafsızlığına saygı göstermeyi garanti etmiş ve birbirlerine saldırmama kararı almıştır. Ankara ve Sofya sınırdan askeri birlikleri çekmeyi kararlaştırmıştır.⁸

II.Dünya Savaşı'nın başladığı 1939'da Bulgaristan tarafsızlığını ilan etmiştir. Hem Sovyetler Birliği hem de Almanya savaşın başlamasının ardından Bulgaristan'a yaklaşarak savaşa kendi taraflarında katılması halinde Sofya'ya kaybettiği toprakları geri vermeyi vaad etmiştir.⁹

II.Dünya Savaşı'nın başında Almanya'nın kazandığı askeri başarılar, Bulgaristan'ı Almanya'nın müttefiki olma yolunda teşvik etmiş, ancak, Sofya'nın Almanya tarafından savaşa katılma kararı almasının ardından, Bulgaristan Türkiye

---

⁶ Andrei Pantev, "The Historic Road of the Third Bulgarian State" ,Iliana Zloch-Christy (ed.), Bulgaria in a Time of Change :Economic and Political Dimensions, Aldershot, Hants, İngiltere; Brookfield,ABD,1996,S.16,"Bulgaristan'la Yeni Dönem",Birgül Demirtaş-Coşkun ASAM Yayınları, Ankara 2001,s.13

⁷ Andrei Pantev, "The Historic Road of the Third Bulgarian State", "Bulgaristan'la Yeni Dönem, Birgül Demirtaş -Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara 2001,s.14

⁸ Burak Reis Sat, "Türk-Bulgar İlişkileri" Strateji,1996,No.2,s.148, "Bulgaristan'la Yeni Dönem", Birgül Demirtaş-Coşkun, ASAM Yayınları,Ankara 2001,s.12

⁹ Crampton, A Short History of Bulgaria,op.cit.,ss.121-122 ve Sat,op. Cit.,s.150, "Bulgaristan'la Yeni Dönem", Birgül Demirtaş-Coşkun, ASAM Yayınları,Ankara 2001,s.12

Büyükelçisi, Türk tarafıyla görüşerek ülkesinin Almanya ile ittifak yapmasının Türk-Bulgar saldırmazlık anlaşmasına aykırı olmadığı yolunda güvence vermiştir. Bulgaristan, Alman birliklerinin de yardımıyla Yunanistan'ı işgal etmiş, ayrıca güney Dobruca'yı, Trakya'yı ve Makedonya'yı da işgal etmiştir.

1.2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye - Bulgaristan İlişkileri

1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiştir, Yeşilköy Antlaşması'nda öngörülen Büyük Bulgaristan'ı kurma hayali uzun yıllar boyunca Bulgaristan'ın en büyük dış politika hedeflerinden biri olmuştur. II.Dünya Savaşı sırasında Sovyet ordusunun işgalinden üç yıl sonra, 1947 de onaylanan yeni anayasa ile Bulgaristan, "halk cumhuriyeti" olmuştur. 1949'da kurulan COMECON'un ve 1955'te kurulan Varşova Paktı'nın kurucu üyesi olan Bulgaristan, Doğu Bloğu üyeleri arasında SSCB'ye en bağımlı ülke olmuştur. Bu nedenle Sofya yönetiminin, Moskova'dan bağımsız bir dış politika izlemesi mümkün değildir.¹⁰

Bu dönemde Türkiye ve Bulgaristan'ın uluslararası sistemin farklı bloklarında yorulmaları sonucu iki ülke arasında ilişkiler soğukluğunu korumuş, hatta bazı dönemlerde büyük krizler yaşanmıştır. 1950'de Sofya'nın 150.000-155.000 Türk azınlığı ülkeden ayrılmaya zorlaması ilişkileri büyük ölçüde gerginleştirmiştir.

1.2.2.1. 1950-51 Göçü

1949'da yürürlüğe giren, ülkenin ilk beş yıllık planı ile derlenecek olan kesin ve ayrıntılı kurallar düzenlendi. Ekonomik yeniden yapılanma ve özellikle kollektifleştirme, rejime karşı şiddetli bir düşmanlığa sebep oldu. Kollektif çiftliklere gitmeye zorlanan ülkenin kuzeybatısındaki köylüler silahlanarak direnmeye çalıştı. Diğer yerlerdeki köylüler de ortak mülkiyete geçmesine izin vermek yerine, çiftlik hayvanlarını itlaf etti veya makinelere zarar verdi. Bir başka öfke nedeni ise kollektifleştirme sürecinin birçok insanı toprağından ederek şehre gitmeye zorlamasıydı. Bu bilinçli olarak yapılmıştı çünkü kollektifleştirmenin anlamı, yeni sanayi atılımı için işgücü oluşturacak yeni bir şehirli işçi sınıfı yaratmaktı. Sorun, bu ani akını sindirebilecek şehirlerin sayıca az olmasındaydı. Kollektifleştirme, ülkenin en zengin tarım bölgesi olan kuzeydoğudaki Dobruca'da yaşayan ve büyük

¹⁰ Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş-Coşkun, "Balkan Diplomasisi", ASAM Yayınları,2001,s.229

çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu yerel nüfus arasında büyük bir göç hareketine sebep oldu. Bu da kasıtlı yapılmıştır.¹¹ Ocak 1950`de, bir milyonluk Türk nüfusunun dörtte birinin göç etmesine izin verileceği açıklandı; bu, Türk hükümetinin baş edebileceğinden fazlasıydı ve 1952`de 162 bin Türk`ün Bulgaristan`dan ülkeye gelmesinin ardından Türkiye sınırlarını kapattı.

Bulgar Hükümeti, Türkler`in gidişyle hafifleyen, ancak tam olarak çözülemeyen sosyal sıkıntıyı, partiyi ve tüm toplumsal örgütleri gerçek Stalinist yollarla temizleyerek çözmeye çalışmıştır. Tasfiyeler, kişileri olduğu kadar kurumları da etkiledi. Sorumlu yöneticisi Exarch Stefan`ın manastır rahipliğine indirilmesinden sonra Bulgar Ortodoks Kilisesi`nin, parti hakimiyetindeki Bulgar Rahipler Birliği`ne katılması istendi ve bu çağrıyı reddedenler çoğunlukla çalışma kampına gönderildi. 1951`de, İstanbul`daki Ekümenik Patrikhane ile bağları zaten zayıf olan Bulgar kilisesine tam bağımsız Patrikhane statüsü verilmesiyle kalan ilişkiler de zedelendi. Dış dünyayla güçlü bağları olan Protestan ve Roma Katolik Kiliselerinin karşılaştığı zulüm daha büyüktü. Hükümet, 1949`da yeni atanan papalık elçisinin Sofya`da göreve başlamasına izin vermedi ve gösterişli bir duruşma sonunda, önde gelen 15 rahibin uzun süreli hapse mahkûm edilmesiyle Protestan Kiliseleri`nin bel kemiği kırıldı.

Balkanlar`dan Türkiye`ye ilk büyük Türk göçü bu soğuk savaş döneminde gerçekleşmiştir. Türkiye, Kore Savaşına bir tugay asker göndermeye karar vermekteyken Bulgaristan`da Türkiye`yi sıkıntıya sokmak için 3 ay içinde Türkiye`ye 250 bin Türk göçmen göndermeye karar verdi. Türkiye`ye de bu kitleyi alması için nota verdi. Türkiye kitle halinde Bulgaristan`dan sınır dışı edilen bu Türk azınlığı alacaktı, fakat üç ayda değil, daha geniş bir zaman diliminde alacaktı. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde bir kriz patlak verdi. Bulgaristan Türk azınlığı sınıra sevk ediyor Türkiye`ye zaman tanımıyordu. Dahası, Bulgarlar Türk göçmenlerin arasına bazı çingeneleri ve casusları da sokmaya kalkıştı. Türk mevzuatına göre yalnız Türk Soyundan olanlar Türkiye`ye göçmen olarak alınabiliyor ve çingeneler Türk Soyundan sayılmıyor. Bu nedenle Türkiye gönderilen çingeneleri Bulgaristan`a iade etmek istedi. Bulgaristan bunları kabul

---

¹¹ R.J.Crampton, “İkinci Dünya Savaşı`ndan Sonra Balkanlar”,s.164

etmeyince, Türkiye 8 Kasım 1951`de sınırı geçici olarak kapattı. Bulgaristan`da 30 Kasım`da göçü tamamen yasakladı.¹²

1950-51 göçünde Türkiye`ye toplam 154.393 göçmen geldi. 1949 yılında gelen 1670 göçmenide bu sayıya ekleyince, 1950-51 yıllarında gelen göçmenlerin toplam sayısı 156.063`e ulaşıyor. Bunlar iskanlı göçmendi, kısa zamanda iskan edildiler ve üretici konumuna geçirildiler. 156 bin göçmen hükümetçe kısa zamanda yurdun çeşitli bölgelerine yerleştirildi, ev bark sahibi yapıldı ve üretici duruma geçirildi. Ankara`da “Varlık Mahallesi”, İstanbul`da “Gaziosmanpaşa Mahallesi” ve Bursa`da “Hürriyet Mahallesi” bu göçmenler için kurulmuş yeni yerleşim yerlerindedir.¹³

1.2.2.2. Balkan İttifakı (1954)

Dünya sistemindeki kutuplaşma; politik, askeri ve ekonomik açılardan farklılık gösteren “Doğu Bloğu” ve “Batı Bloğu” ortaya çıkarmıştır. Sözkonusu iki kutuplu yapının giderek yer etmeye başlaması ve bununla eş zamanlı olarak, Balkanlar`da Sovyetler`in gücünü etkisini arttırmaya yönelmesi, tercihini Batı`dan yana yapmış olan Türkiye`yi sıkıntıya sokmuştur. Balkanlar`daki Sovyet etkisinin Bulgaristan`da öne çıkması, bugüne kadar genelde askeri açıdan bir tehdit unsuru olarak algılanan bu ülkenin, bundan böyle politik açıdan da Türkiye için sıkıntıya neden olması durumu ile karşı karşıya kalınmıştır.

Türkiye`den toprak ve üs isteyen Sovyetler ile, Sovyetler`in etkisine açık Bulgaristan`ın Türkiye ile ortak kara sınırlarına sahip olması ve söz konusu iki ülkenin Karadeniz`e kıyısının bulunması, Türkiye`nin aynı anda birden fazla cephede tehlide maruz kalması gibi, oldukça kritik bir durumu ortaya çıkarmıştır. Yunanistan hariç diğer Balkan Ülkeleri`nin de Sovyetler`in etkisine açık olması, Türkiye`nin işini zorlaştırmıştır. Bulgaristan`ı dengeleme amacına yönelik olarak yakın ilişkiye girebileceği, Yunanistan dışında başka bir Balkan Ülkesi`nin bulunmaması Türkiye`yi sıkıntıya sokmuştur.¹⁴

Sovyet yayılcılığının Balkanlar`daki tezahürü Türkiye ve Yunanistan`ı birbirine yaklaştırmıştır. Ancak, Balkanlar`ın bu iki ülkesinin, münferiden veya

¹² Erhan Türbedar, “Balkan Türkleri”, ASAM Yayınları,2003,s.334

¹³ Erhan Türbedar, “Balkan Türkleri”, ASAM Yayınları,2003,s.334

¹⁴ Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş-Coşkun, “Balkan Diplomasisi”, ASAM Yayınları,2001,s.13

müştereken Balkanlar`daki Sovyet yayılcılığını durdurması, içindeki buldukları koşullar ve sahip oldukları imkanlar nedeniyle mümkün değildir.<sup>15</sup> Bu nedenle devreye ABD girmiştir. ABD, Avrupa`da ki Sovyet yayılcılığı ile ilgili olarak Truman Doktrini`ni ve Marshall Planı`nı geliştirmiştir. Söz konusu plan ve doktrin ile, Sovyet tehdidiyle karşı karşıya olan ülkelere askeri ve ekonomik yardımda bulunulması öngörülmüştür. Türkiye ve Yunanistan bu çerçevede, ABD`den askeri ve ekonomik yardım almışlardır. Bu iki ülke daha sonra da NATO`ya katılmışlardır.¹⁶

Balkanlar`ın iki ülkesi, Türkiye ve Yunanistan, Batı`nın yanında, Batı İttifakı içinde yer almışlar ve aralarındaki bazı sorunlara rağmen, Sovyet tehdidine karşı birlikte hareket etmişlerdir. Diğer Balkan ülkeleri ise, Sovyetler`in etkisinde Doğu Bloğu içinde gözükmüşlerdir. Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk gibi Balkan Ülkeleri`nin Sovyetler ile olan ilişkisi zaman içinde değişime uğramasına rağmen, 1990`lara kadar Balkanlar`daki genel görünüm bu şekilde olmuştur. Balkanlar`daki Sovyet nüfuzu karşısında birlikte hareket etmek ve Sovyetler karşısında, Batı güvenlik sisteminde dayanışma içinde bulunmak durumunda olmaları gereken Türkiye ve Yunanistan, aralarındaki sorunlar nedeniyle zaman zaman karşı karşıya gelmişlerdir. Bu karşı karşıya gelişler, her iki ülke içinde bir ikilemi beraberinde getirmiştir. Bir tarafta Sovyet tehdidine karşı beraber hareket etme zorunluluğu, diğer tarafta aralarındaki ikili sorunlar.

Sovyetlerin Balkanlar`da nüfuzunu arttırması, ABD`nin desteği ile, bu bölgede karşı örgütlenmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sovyetler ile yolları kısa sürede ayrılan Yugoslavya ile, tercihlerini Batı`dan yana yapan Türkiye ve Yunanistan, önce Ankara`da 28 Şubat 1953 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Anlaşması`nın arkasından da 9 Ağustos 1954 de Yugoslavya`da bir araya gelerek Balkan İttifakı metnini imzalamışlar. Balkan İttifakı ile NATO`nun sağ kanadının ve özellikle Balkanlar cephesinin adam akıllı güçlendirilmiş olduğu bir gerçektir. Fakat bu nitelik bir görüntüden ibaretti ve ittifak sağlam temellere oturmamıştı. 1955 ilkbaharından itibaren Balkan İttifakı gücünü kaybetmeye başladı. Balkan İttifakı,

---

¹⁵ Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş-Coşkun, "Balkan Diplomasisi", ASAM Yayınları,2001,s.13

¹⁶ Fahir Armaoğlu, "Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri", Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1991,s.162-164

Yugoslavya ve Yunanistan`ın tutumları nedeniyle fazla ömürlü olmamıştır.¹⁷

Yugoslavya-SSCB ilişkilerinin yumuşaması, Yunanistan`ın Kıbrıs`a yönelik olarak izlediği politika, bu üç devlet arasındaki yakınlaşmanın kısa sürede sıcaklığını kaybetmesine neden olmuştur. Balkan İttifakının bu şekilde işlevini yitirmesi bu dönemde Türkiye`yi Balkanlar`da sıkıntıya sokmuştur.

1.2.2.3. Detant Döneminde Türkiye ve Bulgaristan İlişkileri

1945-60 dönemi nasıl Doğu ve Batı Blokları arasında soğuk savaş çatışmalarının hakim olduğu bir dönem ise, 1970`li yıllarla başlayan dönemde Doğu ve Batı arasında “Yumuşama”nın (detant) hakim olmaya başladığı dönemdir. 1960`lı yıllar ve bu yılları kaplayan dönemde bu ikisi arasında yer alır ve Soğuk Savaş`tan “Bugüne” geçişin bir “Ara Dönemini” teşkil eder.¹⁸ Bu ara dönemin başlıca hususiyeti, soğuk savaş hatırlatacak mahiyette çatışma ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına rağmen, uluslararası ilişkiler sistemine yumuşak bir yapının getirilmesi çabalarında belirgin bir şekilde kendisini göstermesidir.

1960-70 arasının bu çelişkili görünen gelişmelerinde en önemli faktör, her iki Bloğu`nda yapısında oluşan veya başka bir deyişle blok içi ilişkilerde oluşan bu değişmelerin, uluslararası politikaya “çok merkezli” bir yapı verdiğini veya “çok kutuplu” bir dünya yarattığını söylemek mümkün değildir. Savaş teknolojisindeki tartışılmaz üstünlükleri ile ABD ve SSCB dünyanın iki esas kutbunu teşkil etmektedir. Fakat 1950`lerin iki kutupluluğu değişmiştir. 1950`lerde kutup merkezlerinin blok içindeki kontrol ve hakimiyetleri bir bakıma mutlak ve “tekelci” mahiyette iken, bugün bu kontrol ve hakimiyet her iki blok içinde de gittikçe tesirini arttıran yeni unsurların oluşmasıyla belirli bir derecede zayıflamış bulunmaktadır. Bu yeni unsurların ortaya çıkışı, bu gelişim ve oluşum, 1960`lı yılların eseri olmuş, buna “bloklarda yapı değişikliği” denilmiştir.¹⁹

1960`lı yıllarda, Türk Dış Politikası`na baktığımızda yeni sıkıntılı bir dönemi oluşturur. İki kutuplu dönemin ve Sovyet tehdidinin devam ettiği bu yıllarda, “U-2 Olayı”, “Jüpiter Füzeleri” ve “Kıbrıs” konularında ABD ile yaşanan sıkıntılar, Türkiye`yi olumsuz etkilemiştir. Doğu Bloğu ile ortak kara sınırlarına ve aynı denize

¹⁷ F.Armaoğlu, Siyasi Tarih 1789-1960, Sevinç Matbaası, Ankara 1973, s.644-645

¹⁸ E. Lütem, 2001, s.15

¹⁹ F.Armaoğlu, 11.Baskı, s.537

açılan kıyılarına sahip olmadan kaynaklanan tehdit devam ederken, bu konularda, Batı Bloğu lideri ABD ve yine Batı Bloğu üyesi Yunanistan ile yaşanan sıkıntılar, Türkiye'yi dış politika alanında yeni arayışlara itmiştir. Özellikle, Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak etme girişimlerinin son aşamasında iken, Türkiye tarafından, bir müdahale ile önlenmesi ve müdahalenin hemen akabinde ABD'nin Türkiye'ye ambargo uygulaması Türk Dış Politikası'ndaki yeni arayışların temelini oluşturur. Bu arayış Yunanistan nedeniyle özellikle Balkanlar coğrafyasına yönelik olmuştur. Türkiye bu ortamda Yugoslavya ve Romanya ile yakınlaşmaya; komşuları Bulgaristan ve SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir.²⁰

Bu gelişmelere rağmen, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesine NATO'nun gerektiği gibi tepki göstermediği değerlendirilmesini yaparak, ittifakın askeri kanadından ayrılan Yunanistan'ın tekrar NATO'nun askeri kanadına dönüşüne, Türkiye "evet" demek durumunda kalmıştır.

Diğer taraftan, bu ortamda Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkilerini geliştirme çabaları fazla uzun ömürlü olmamış. Bulgaristan'ın 1984'ten itibaren, ülkesindeki Türk azınlığına yönelik olarak sistemli bir baskı, sindirme ve yok etme politikası uygulamaya başlaması nedeniyle gündemden düşmüştür.²¹

1985 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile Sovyetler'de başlayan değişim süreci giderek soğuk savaş döneminin geride kalmasını sağlar. Balkanlar, bu değişim sürecinden en çok etkilenmiş ve Türkiye, Balkanlar'da 1980'li yılların sonuna bu koşullarda girmiştir.

1.2.2.4. Yakın Akraba Göçü (1969-78)

1950-51 göçü aniden kesilmemiş olsaydı parçalanmış aileler birleşecek, birbirlerinden kopmuş olan yakınlar Türkiye'de buluşabilecekti. Parçalanmış aileler, Türkiye ile Bulgaristan arasında potansiyel bir sorundu. Türkiye'ye gelmek isteyen parçalanmış aile bireylerinin listeleri Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nda birikiyor fakat Bulgaristan yeni bir göçten söz etmiyordu. Bulgar Hükümeti'nin Türk azınlığını Bulgarlaştırmaya yönelik bir politika izlemeye başlaması ve özellikle Türkçe eğitim-öğretimi yasaklamaya yönelmesi de Bulgaristan Türkleri'nin göç isteklerini

²⁰ Gencer Özcan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği", Kemal Saybaşı ve Özcan Gencer, "Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar", İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1997, s.208

²¹ Bilal Şimşir, 1986, s.14

arttırıyordu. 1959-60 yıllarında Türkçe öğretimin tamamen yasaklanması Bulgaristan`daki soydaşlarımızı adeta paniğe sürüklemişti.²²

1963 yılında Bulgaristan`daki Türk temsilciliklerine göç dilekçeleri birikmişti. Bulgaristan, kısmi bir göçe (1966 yılında) izin verileceğini belirtti. Dar kapsamlıda olsa, yeni bir göç anlaşması yapılacağı açıklandı. Görüşmeler, aralıklarla iki yıla yakın sürdü.

Yakın Akraba Göçü Anlaşması, 22 Mart 1968 günü Dışişleri Bakanları tarafından Ankara`da imzalandı. Anlaşma ertesi yıl uygulanmaya başlandı. 1952 yılından önce Bulgaristan`dan Türkiye`ye göç etmiş olanların yakın akrabalarını kapsıyordu. Karı-kocadan başka, anne, büyük baba, çocuklar ve torunlar gelebilecekti. Bu anlaşmaya göre en fazla 25-30 bin göçmen gelebilir diye tahminler yapıldı. Fakat, anlaşma uygulanınca yaklaşık 130 bin kadar göçmenin gelmiş olduğu anlaşıldı. Bunlar serbest göçmendi devletten yardım almadılar.

1.2.3. Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde Kriz Dönemi

1.2.3.1. 1980 Kriz Dönemi

Bulgaristan 1950`lerin sonundan itibaren, Türkler`in kendi dillerinde eğitim yapmasına kısıtlamalar getirmiş, “sosyalist tek ulus devleti” kurmaya çalışmıştır. İlk başlarda asimilasyon kampanyası yavaş yavaş uygulamaya konulmuş, 1980`li yıllarda ise bu kampanya önemli ölçüde arttırılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından Batılı ülkelerce eleştirilen Türkiye, bu tarihten itibaren Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Türkiye`nin yakın ilişkiler kurmaya çalıştığı ülkelerden biri de Bulgaristan`dı. 1980`lerin başında Türkiye`yle Bulgaristan arasında ılımlı bir hava hakimdi. Devlet başkanları Kenan Evren ve T.Jivkov, karşılıklı ziyaretler düzenlemişti. İlişkilerde önemli bir sorun bulunmamaktaydı. İki tarafta, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için çaba sarf etmekteydi.²³

Bulgaristan`da genelde kırsal kesimlerde yaşayan ve geleneksel toplum yapısını sürdüren Türkler uzun yıllar Bulgar toplumundan uzakta kaldı ve kendi kimliğini korudu. Genelde Bulgaristan`da Slav nüfusun azalmaya başlaması ve Türk

---

²² Erhan Türbedar, 2003, s.335

²³ Lütem,s.43-44

nüfusunun artış eğilimini koruması, Bulgar yönetimi açısından uzun vadede etnik, dinsel ve dilsel kimliğini koruyan büyük bir azınlıkla karşı karşıya kalma olasılığını getirdi. Türk azınlığı göç yoluyla azaltma girişimleri de beklenen sonucu vermemişti. Ayrıca, Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı müdahaleden sonra Kasım 1983'te KKTC'nin ilan edilmesi bir yoruma göre Bulgar yönetimini Türkiye'nin benzeri bir operasyonu buradaki Türkler içinde gerçekleştireceği yolunda kuşkuya itmişti. Bu neden, T.Jivkov liderliğindeki Bulgar yönetimi 1984 sonuna doğru Türklere karşı yoğun bir baskının eşlik ettiği ve “Yeni Doğu Süreci” adını verdikleri bir “isim değiştirme” kampanyası başlattı.²⁴

1.2.3.2. Bulgaristan'ın Asimilasyon Politikası ve Hedefleri

Aralık 1984'ten itibaren Bulgaristan'daki gelişmeler Türk ve dünya basınına sınırlı da olsa yansımaya başladı. İsim değiştirme kampanyasında direnen köylerin Bulgar tanklarıyla sarıldığı ve yeni Bulgar isimlerini kabul etmeyenlerin hapse atıldığı, Belene kampına gönderildiği ya da öldürüldüğü haberleri alınıyordu. Ocak 1985'te dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Todar Jivkov'a bir mesaj yollayarak isim değiştirme kampanyasına son vermesini istedi. Fakat sona ermek bir yana kampanya Bulgaristan'ın kuzey bölgelerine doğru daha da genişledi. Bazı kaynaklara göre 800-2500 arasında Bulgaristan Türk'ü yaşamını yitirdi. Bu dönemde bütün Türkler, isimlerini Slav isimleriyle değiştirmeye zorlandı. Kendilerine yeni isimlerinin yer aldığı kimlik kartları verildi. Bulgaristan yönetimi, öte yandan da antropolog ve tarihçileri, Türkler'in köken olarak Bulgar olduğunu ve Osmanlı döneminde zorla İslamlaştırıldığını kanıtlamaları için seferber ediyordu. Böylece Türkler'in düşünsel olarak da yeni kimliklerini kabullenmeleri amaçlanıyordu. Bir yandan da Türkçe konuşanlar cezalandırıldı. Türkçe ve Bulgarca basılan “Yeni Işık” gazetesinin basımı durduruldu. Türkçe kitapların satışı, hatta sünnet bile yasaklanırken Türk mezarlar geçmişin izlerini silmek düşüncesiyle yıkıldı.²⁵ Asimilasyon politikası kapsamında, Türk halkının, açık kalmasına izin verilen camilere gidip, ibadet etmelerine izin verilmemiştir. Camiye gitmek isteyenler, kötü muamele ve hapse atılma riskini hesaba katmak zorunda bırakılmışlardır. Bulgaristan, Ramazan ayında Türk halkının oruç tutmasını engellemeye çalışmış,

²⁴ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası”, cilt 2,8.Baskı 2005,İstanbul,s.178

²⁵ Oran, 2005,s.179

ayrıca Ramazan ve Kurban Bayramı kutlamalarını da gerçekleştirilmemesi için baskı uygulamıştır. 1986`da bir evde kurban kesildiğini anladıklarında evde oturan kişiyi bir yıl hapse mahkum etmişlerdir. 1950`li yılların sonunda Türkçe eğitime getirilen kısıtlamalar bu dönemde daha da arttırılmıştır. Çok sayıda öğretmen, işten çıkartılmış ve kötü işlerde çalıştırılmıştır. Bulgar yönetiminin artan baskısına karşı Bulgaristan`daki Türkler gösteriler düzenlemeye başlamışlardır. Bulgar yetkililer ise gösterileri bastırmak için şiddet kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bazı göstericiler öldürülmüş, kimisi yaralanmış, kimisi de “Belene Toplama Kampı”na gönderilmiştir. Buna tepki gösteren Türkler açlık grevi başlatmışlar. Bu gelişmelerin ardından ülkede gerginlik tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.²⁶

Türkiye, Bulgaristan`ın asimilasyon politikasına tepki vermekte gecikmiştir. Kamuoyunun baskısının artması üzerine Mart 1985`te Türkiye Bulgaristan`a bir nota vererek sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesini istedi ve bir göç anlaşması imzalanabileceğini bildirdi. Jivkov yönetimi ise Ankara`nın gönderdiği notaları içişlerine karışma olarak yorumladı. Bulgaristan ise, Türkiye`nin göç anlaşması önerisini 1989`a kadar reddetti. 1989 yazında Jivkov, Türk azınlığı bu kez topluca göçe zorlayınca bunalım yeni bir boyut kazandı.²⁷

1.2.3.2.1. Demografik ve Stratejik Açıdan Hedefi

Bulgaristan, 1980`lerin ortalarından bu yana, Doğu Avrupa ülkeleri arasında en düşük doğum oranına sahiptir.²⁸ Türk azınlıkta ise durum farklıdır ve Türk nüfusu giderek artmaktadır. Giderek artan Türk azınlığı, Bulgaristan için endişe verici gözükmektedir. Bu endişe Bulgar yöneticilerinde büyük bir korku yaratmış ve kendileri için bir tehdit olarak gördükleri Türkler`in nüfusunun artışını engellemek amacı ile çeşitli tedbirler almaya itmiştir. Sofya Hükümeti`nin zorunlu göçe başvurmasında bu korkunun da etkisinin olduğu düşünülmektedir. Bulgar yetkililer, Aralık 1985`te bir referandum yapmayı planladıklarında, bunun Türkler`in sayısını az göstermek için bir araç olduğunu öne sürmüştür.

---

²⁶ Demirtaş, 2001, s.28-29

²⁷ Lütem, s.252-262

²⁸ Darina Vasileva, “Bulgarian Turkish Emigration and Return”, International Migration Review, Cilt 26, No.2, 1992,s.346

Zorunlu göç kampanyası başlatıldığında, Bulgaristan Türkler dönse de Türkiye`de kalsa da stratejik olarak kendisinin kazançlı çıkacağı hesabı yapmış olabilir. Eğer göçe zorlanan Türkler, dönmezlerse ülkedeki Türk sayısı azalacaktı, Bulgaristan`da ki malları ve mülkleri Bulgar hükümetinin olacaktı ve emeklilik maaşlarını alamayacaklardı. Eğer dönerlerse bu hükümet tarafından “Türkiye`deki ekonomik ve siyasal koşulların ne kadar kötü olduğu” bu nedenle giden halkın dönmek zorunda kaldığı şeklinde propaganda yapmasına imkan verecekti.²⁹

Türk nüfusunun büyük ölçüde Türkiye ile sınır bölgelerinde bulunmasından endişe duyan Bulgar Hükümeti burada güvenliği sağlamak istiyordu. Bu nedenle de stratejik öneme sahip bu topraklardan Türkler`i çıkartıp, bu bölgelere Bulgar nüfusunu yerleştirmeyi düşünmüş olabilir. Böylece bu bölgelerde Bulgar nüfusu yaşayacak ve bu nedenle kendi güvenliğini daha iyi sağlayabileceğini düşünmektedir.

1.2.3.2.2. İç Hedefi

1985`te Mikhail Gorbaçov SSCB`inde iktidara gelmiştir. Gorbaçov reform yanlısı bir iktidardır. Glasnost ve perestoyka politikalarını uygulamak istemiştir. Bu politikaları uygulama aşamasında hem SSCB hem de Doğu Avrupa ülkelerindeki rejimler baskıcı özelliklerini azaltmışlardır. Liberal ve demokratik politikaların uygulanmasına yönelik gösteriler sosyalist ülkelerin çoğunda baş göstermeye başlamıştır. 1980`li yıllarda ekonomik kriz yaşayan Bulgaristan, gündemini değiştirebilmek amacıyla da olabilir Türk azınlığa baskı politikası uygulamaya başlamıştır. Çünkü, Bulgar halkı siyasi ve sosyal sorunlardan uzaklaştırılmak istenmektedir.

1.2.3.2.3. Bulgar Ulusu`nun Oluşum Süreci

Osmanlı İmparatorluğu`ndan özerklik olarak ayrılan Bulgaristan, Bulgar ulusunun Slav olduğunu vurgulamıştır, Bulgarlar`ın tarihte Türk olabilecekleri ihtimallerini göz ardı ederek açıklamalar yapmışlar ve Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde geçen sürenin kötülenmesi, halk üzerinde Türkler`e karşı olumsuz bir izlenim verilerek Bulgar halkı, Türk azınlığa karşı kışkırtılmıştır.

---

²⁹ Kemal H.Karpat, “The Turks of Bulgaria:The Struggle for National-Religious Survival of a Muslim Minority”, Nationalities Papers, 1995,Cilt 23, s.726

1.2.3.2.4. SSCB ve Asimilasyona Etkisi

Sofya'nın 1950-1951'de Türk nüfusunun azaltılmasına yönelik uyguladığı politika ile onbinlerce Türk'ü sınırışı etme projesini gerçekleştirebilmek için arkasında güçlü bir desteğe ihtiyacı vardı. Bu güçlü destek ancak soğuk savaş döneminde Bulgaristan'ın en yakın müttefiki olduğu Sovyetler Birliği'nden başkası olamazdı. Moskova'nın desteği olmadan Bulgaristan'ın Türk azınlığa asimilasyon ve zorunlu göç politikası uygulaması neredeyse imkansız gibi görünüyordu. Bu sınırışı etme politikasının arkasında Sovyet lideri Stalin'in olduğu gerçeği oldukça ortadadır.

1.2.3.3. Asimilasyona Yönelik Türk Azınlığa Uygulanan Baskı

Bulgaristan'daki Türkler, yerel protesto gösterilerinden farklı olarak ülke çapında büyük gösteriler organize etmeye başlamışlardır. 1989'un başlarında gerçekleşen bu gösterilere Bulgar Hükümeti, daha fazla baskıcı bir uygulama ile yanıt vermiş hatta bazı göstericileri Türkiye'ye sınırışı etmiştir.

1989'a gelindiğinde Bulgar yetkililerin özellikle yabancı bilgi kaynakları üzerindeki tekelleri yok olmuş, yabancı haber kanalları, ülkedeki kitlesel gösterileri ve açlık grevlerini dünyaya duyurmaya başlamışlardır.³⁰ 1989 Haziran ayında Türk azınlık mensuplarını kitleler halinde göç etmeleri konusunda zorlamıştır. Bu durum aslında açıkça şunu göstermektedir. Türk azınlığın Bulgaristan'nın bir gerçeği olduğu ve Bulgarlaştırma politikasını gerçekleştirebilmesi için bunun büyük bir sorun olduğu ve kendisinin de bu konuda başarılı olmadığıdır.

Aslında Bulgaristan, tarihte ilk kez Türk Azınlığı toplu bir şekilde göçe zorlamıyordu, 1950-1951 yıllarında da yaklaşık 150.000 Türk sınır dışı edilmişti. 1989'daki göç, 1950-1951 olayıyla büyük benzerlikler taşımaktadır. Tek önemli farklılık son olayın daha fazla kişiyi kapsamasıydı. Haziran-Ağustos 1989 arasında 300.000'den fazla Türk sınır dışı edilmiş, bunlardan yaklaşık 154.000'i daha sonra Bulgaristan'a geri dönmüştür.³¹ Bu, tüm dünyada İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

³⁰ Hung Poulton, *The Balkans: Minorities and States in Conflict*, Minority Rights Publications, 1991, s.155-156

³¹ Wolfgang Höpken, "Zwischen Kulturkonflikt und Repression: Die Türkische Minderheit in Bulgarien 1944 – 1991" Valerie Heuberger, Othmar Kolar, Arnold Suppan und Elisabeth Vyslonzi (der.), *Nationen, Nationalitäten, Minderheiten Probleme des Nationalismus in Jugoslawien, Ungarn,*

meydana gelen en büyük göç hareketi olmuştur.³² Kitlesele olarak Türkler`in zorla sınırđışı edilmesi ilişkileri kriz noktasına getirmiştir. Ankara, Bulgaristan`a defalarca kapsamlı bir göç anlaşmasının imzalanmasını teklif etmiş fakat Bulgaristan bunu kabul etmemiştir.

Belli bir süre sonra asimilasyon politikasının giderek şiddetlenmesi ve zorunlu göç uygulamalarına karşı Ankara, sorunu uluslararası platforma taşımış ve Batılı Ülkelerden, Bulgaristan`da gerçekleşen insan hakları ihlalleri konusunda kendisine destek aramıştır. Fakat Türkiye`nin destek çabaları, kısmen başarılı olabirmiştir. Uluslararası toplumda Bulgaristan sadece eleştirilmiş, fakat baskı politikasının sona erdirilmesi konusunda gerçekçi bir yaklaşım izlenmemiştir.

Bu dönem içinde komşumuz Yunanistan, Sofya`nın Türk azınlığa uyguladığı baskı politikasına destek vermiştir. İki ülke; uluslararası platformda azınlık konularında işbirliği yapabileceklerini belirtmiştir. Bu süre içinde Türkiye`ye karşı bir Atina-Sofya ekseninin oluşturulduğu söylenebilir.

1.2.3.4. Uluslararası Tepkiler

Türk azınlığa karşı uygulanan baskıcı politikanın başladığı dönem içersinde, SSCB`nde Gorbaçov`un glasnost (açıklık) ve perestoyka (yeniden yapılanma) süreci yaşanmaktaydı. Aynı zaman zarfında Bulgar Hükümeti`in Türk azınlığa uyguladığı bu baskıcı politika, Sovyetler Birliği`nde yaşanan gelişmelerle tezat düşmektedir. Farklı bir politik yaklaşım içersinde olmalarını açıklamakta oldukça zordur.³³ Bulgaristan`ın asimilasyon politikası kendini açıkça gösterdiği dönemde, uluslararası toplumda tepkiler başlamıştır. Bunların başlıcaları,

i. 1985 tarihli Avrupa Konseyi raporunda, Bulgaristan baskı politikasına son vermeye çağrılmış ve Türk azınlığın yeniden gerçek isimlerinin kullanması yönünde imkan verilmesi istenmiştir.

Rumanien, der Tschechoslowakei, Bulgarien, Polen, der Ukraine, Italien und Österreich: 1945 - 1990, Verlag für Geschichte und Politik, Wien, R. Idenbourg, Verlag München, 1994, s. 79.

³² Darina Vasileva, "Bulgarian Turkish Emigration and Return", International Migration Review, Cilt 26, No. 2, 1992, s. 342 and Reuters, 9 Ağustos 1989.

³³ Ergun Balcı, "Anadolu Yarımadasında Yaşamın Bedeli", Cumhuriyet 19 Haziran 1989.

ii. 1987`de 16.İslam Konferansı Dışışleri Toplantısında da Bulgaristan`ın asimilasyon politikasından endişe duyulduğu dile getirilmiş ve durum incelemesi için bir heyet gönderilmiştir.

iii. NATO Zirvesinde Ankara, üye ülkelerden yardım istemiş ve gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Türkiye`nin çabaları sonucu, bazı ülkeler Sofya`ya yönelik yaptırımlar uygulamışlardır. ABD, Sofya`yla yapacağı ticaret görüşmelerini ertelemiştir. Avrupa Topluluğu ülkeleri, Bulgaristan ile imzalanması planlanan ekonomik ve ticaret işbirliği antlaşmasını iptal etmişler ve eleştirmişlerdir. NATO, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı çerçevesinde imzaladığı anlaşmaları sürekli olarak reddettiğini duyurmuştur.

Moskova, Ankara ile diplomatik ilişkilerini sıklaştırmış arabuluculuk yapma çabaları içine girmiştir. Bulgaristan`ın asimilasyon politikasıyla söz edilmekten kaçınmış ve uluslararası toplumda Sofya`yı desteklemekten çekinmiştir.³⁴ Ömer E. Lütem göre,

“Kanımız, Bulgarların bu hususu Sovyetlere bildirdiği, ancak sonuçlarını küçümseyerek, yetmişli yıllarda Pomakların ve Çingenelerin isimlerinin değiştirilmesinde olduğu gibi, Türklerin isimlerinin değiştirilmesinin de fazla tepki çekmeyeceğini, Batı kamuoyunun Avrupa`daki bir Müslüman azınlığa ilgi göstermeyeceğini askeri rejimin bir uzantısı gibi görünen ANAP hükümetinin itirazlarının dikkate alınmayacağına söyledikleri merkezindedir. Olaylar tamamen aksi yönde gerçekleşince de Sovyetlerin, kendi çıkarlarının bulunmadığı bir olayda, Bulgarları kaderlerine terk etmiş olmaları muhtemeldir. İkinci bir ihtimal Bulgarların Çernenko döneminde Sovyetlerin mutabakatını alması, ancak tam olaylar sırasında, 1985 yılının Mart ayında Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreterliğine seçilen Gorbaçov`un bu konuda Bulgarlar`dan Sovyet desteğini çekmiş olmasıdır.”³⁵

Bulgaristan Büyükelçiliği görevinde bulunan Ömer E. Lütem, Moskova`nın tutumu böyle ifade etmiştir.

---

³⁴ Lütem, ss. 243.

³⁵ Lütem, ss. 492-493

1.2.4. Jivkov Dönemi'nin Sona Ermesi

Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov'un Türk azınlığa uygulamış olduğu baskıcı politikacılar ve ülke içinde yaşanan gerginlikler huzursuz bir ortama sebep olmaktadır. Bu huzursuz ortam içinde zamanın Dışişleri Bakanı Petar Mladenov Çin'e düzenlediği ziyaretten dönerken son gelişmeleri görüşmek üzere Moskova'ya geçmiş ve Sovyet Lideri Gorbaçov ile bir araya gelmiştir. Moskova'dan döndükten kısa bir süre sonra, Mladenov'un liderliğinde bir grup BKP üyesi, düzenledikleri bir darbeyle Jivkov'u parti genel sekreterliğinden almıştır.

Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler büyük ölçüde halkın protestoları nedeniyle devrilirken, Bulgaristan'da Sosyalist Parti'nin reformcu kanadı rejimi sona erdirmiştir. Kasım 1989'da, Mladenov'un liderliği ile yapılan bu darbe Sovyetler Birliği'nden destek alınarak yapıldığına dair yorumlarda yapılmıştır.³⁶

Mladenov'un darbeden sonra yaptığı açıklamalarda dikkati çeken en önemli husus, sosyalizmin sınırları içinde demokratik ilkelere bağlı olunacağını açıklamasıdır. Bulgaristan'da yeni iktidar dönemi ile Türk Azınlığa karşı daha ılımlı bir politika izlenmiş. 29 Aralık 1989'da asimilasyon kampanyasına resmen Bulgaristan son vermiştir.³⁷ Türkiye ve Bulgaristan dış politika ilişkileri önemli boyutta değişikliğe uğrayacaktır. Hatta yeni bir dönem başlamıştır diyebiliriz.

35 yıllık, yıkılmaz sanılan diktatör Jivkov, kolaylıkla devrilmişti. Bu durumun kolay olmasında güçlü bir etkende Doğu Almanya'da Sosyalist Lider Erich Honecker'in iktidardan düşürülmesidir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Sofya'da binlerce insanın katıldığı gösteriler başlamıştı. Bu göstericiler "Glasnost" ve "demokrasi" istemekteydi. Gorbaçov'un uzaktan onay vermesiyle Jivkov kolaylıkla istifa ettirilmiştir. Jivkov'un yerine Petar Mladenov Parti Genel Sekreterliği'ne getirildi. Mladenov sosyalizm çerçevesinde reformların yapılabileceğine inanıyordu.³⁸

Bulgaristan'da serbest seçim söylentileri başladı ve bu gelişmelerden güç alan siyasal gruplar, Aralık 1989 başında "Demokratik Güçler Birliği" adı ile birleştiler. Bulgaristan Parlamentosu, 1990 başlarında, çok partili, hür ve serbest seçim

³⁶ Crampton,A Concise History of Bulgaria,Cambridge University Press,1997,s.214-216

³⁷ Crampton,1997,s.217

³⁸ Armaoğlu,11.basım,s.924-925

yapılması konusunda fikir birliğine vardı. Bunun üzerine, Komünist Parti, isim değişikliği yaparak “Bulgaristan Sosyalist Partisi” oldu.

Berlin Duvarı, tarihe “Utanç Duvarı” olarak geçmişti ve bu duvarın yıkılması dünyada bazı büyük değişimlerin başlangıcı olarak geçer. Doğu ve Batı Blokları arasındaki düşmanlığın azalması ve soğuk savaş döneminin sonlarına gelindiğinin sinyallerini vermiştir.

Bulgaristan için yeni bir dönemin başlangıcıdır artık II. Dünya Savaşından bu yana Sovyet uydusu olarak bilinen Bulgaristan kimlik değiştirmeye başlayacaktır. Tabi bu arada “Sovyetler Birliği”nin desteğini kaybetmiştir. Soğuk Savaş döneminde Moskova`dan bağımsız hareket edemeyen bu ülke böyle bir ortamda kendisini yalnız hissedecek ve komşularının güvenini kazanmak isteyecektir.

Bulgaristan`ın Türk azınlığa uyguladığı baskı politikası ve zorunlu göç, ülkenin uluslararası toplumda yalnız kalmasına neden olmuştur. Bir çok uluslararası örgüt ve batılı ülkelerce eleştiriye uğramıştır. Bu nedenle ülke içinde gelişimler göstermesi gereklidir. İlk kez bağımsız politika oluşturabilme imkanı bulmuştur. 1991`e geldiğinde Varşova Paktı ortadan kalkacaktır ve dünya politikasında önemli değişimler olacaktır. Bulgaristan ortaya çıkan yeni yapıya uygun bir dış politika izlemek zorunda kalacaktır. Bu izleyeceği politikayı seçerken birkaç alternatifle karşı karşıya kalacaktır. Bu alternatifler sırasıyla şöyledir;

i. Sovyetler Birliği ile yeniden işbirliği içinde olmak; Sovyetler Birliği, Bulgaristan`la yeni dönemde işbirliği yapmak ve bu bağlamda bir antlaşma yapmak isteği içinde olduğunu Sofya`ya bildirmiştir. Bulgar kamuoyu, ülkeyi yeniden Sovyetler Birliği`in bir uydusu şekline getirecek olan bu antlaşmaya taraf değildir. Bu nedenle, Bulgaristan Başbakanı Popov, Sovyet hükümetinin eski Doğu Bloğu ülkeleriyle tekrar antlaşma yapmaya çalışmasının egemen ülkelere hoş karşılanmadığı düşüncesindedir. Devlet Başkanı J.Jelev, Moskova`yla ancak içinde askeri hüküm olmayan ikili bir dostluk antlaşması imzalanabileceğini bildirmiştir. O dönem içinde NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner, Bulgaristan ziyaretinde

Bulgaristan`a isteği antlaşmayı imzalamakta serbest olduğunu belirtmiştir fakat bu gelişmelerin Sofya`nın NATO`yla olan ilişkilerini etkileyeceğini söylemiştir.³⁹

ii. Tarafsızlık; İkinci bir alternatifte tarafsız kalmaktır. Fakat Bulgaristan tarih boyunca bir ülkenin veya ittifakın bünyesinde faaliyet göstermiştir. Ayrıca tüm bu değişimlerden sonra dış dünyanın ekonomik olsun siyasal olsun desteğine ihtiyaç duyacaktır. Bu durumda bu alternatifin gerçeklikten uzak olduğunu ortaya koyar.

iii. Batı İle İşbirliği Arayışı; Bulgaristan Soğuk Savaş`ın ardından, ekonomik, siyasi ve stratejik çıkarları açısından politikasını belirlemede en gerçekçi alternatifi Batı ile işbirliği içinde olmasıdır. Batı ile işbirliği yapma çabaları da ilk değıldir. Daha önce bir çok kez NATO`ya üye olmak ve bu uluslararası kuruluşla ikili ve çok taraflı işbirliği projeleri uygulamak istediğini belirtmiştir. 1991 Haziranda NATO Genel Sekreteri Wörner, Bulgaristan`a ziyaret gerçekleştirmiştir ve ziyarette olumlu gelişimler gerçekleşmiştir ve Nato`nun Bulgaristan`la daha yakın askeri ve siyasi ilişkiler içinde olmak istediğini vurgulamıştır. Batı ile ittifak yapabilmek için Bulgaristan`ın kendi açısından geliştirmesi gereken önemli hususları mevcuttur. Bunlardan en önemlilerinden biri, Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikaları nedeniyle komşu ülkesi olan Türkiye ile ilişkilerini tekrardan ele alıp düzeltmesi gerekmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan Batı ile bir çok alanda işbirliğine gitme çabasını sürdürmüştür. BM barışı koruma misyonu kapsamında Kamboçya`ya asker göndermiştir. Başka bir çabası da Körfez Savaşı sırasında da ABD`ye destek vermiştir. Daha önce Irak ile imzalamış olduğu bir sözleşmeyi de iptal etmiştir. Libya ve Yugoslavya`ya ambargo uygulamasını da getirmiştir. Bulgaristan`ın bu dönemde Türkiye ve Atina arasında dengeli bir dış politika uyguladığını da belirtmek gerekir. Bunların başlıca sebebi Batı ile işbirliğini güçlendirebilmektir. Bulgaristan`ın yeni dönemdeki yeni dış politikası ortadaydı artık Batı ile yakın ilişkiler içinde olmak. Bunun içinde kendi içinde belirlediği temelleri hazırlamalıydı. Bu temellerden en önemlisi ülke siyasetinde uzun süre hüküm sürmüş komünist ideolojiyi kaldırmaktır. Batı`yı kendine model olarak alarak ilerlemek bir diğer temelidir.

---

³⁹ Kjell Engelbrekt, "Redefining National Security in the New Political Environment" Report on Eastern Europe, 26 Temmuz 1991, Cilt 2, No. 30. ss. 4-8.

Jivkov döneminden sonra, yeni Bulgar Hükümeti eski rejimin mirasından uzaklaşmaya çalışmıştır. Yeni hükümet, Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikasından vazgeçileceği açıklamıştır. Türkiye, bu açıklamalardan memnun olsa da, yine de Sofya'yla olan ilişkilerinde temkinli davranmıştır. Bu belirsizlik ortamında beklemeyi tercih eden Ankara, ikili ilişkilerin gelişmesinin önündeki tek engelin Bulgaristan'ın Türkler'e yönelik uyguladığı politika olduğunu vurgulamaktan geri kalmamıştır. Sovyetler Birliği de, Bulgaristan'ın Türk azınlığa haklarını geri vermesi gerektiği şeklinde desteklemiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ile Bulgar meslektaşısı B.Dimitrov arasında yapılan görüşmeler olumlu bir çerçevede geçmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlamasının mümkün olabilirliği vurgulanmıştır.

Demokratikleşme yönünde politikalara hız veren Bulgar Hükümeti, Mart 1990'da Türkler'in ve diğer Müslümanlar'ın yeniden kendi isimlerini kullanmalarına izin veren yasayı oybirliğiyle kabul etmiştir. Nisan ayında da "Bulgaristan Komünist Partisi" ismini "Bulgaristan Sosyalist Partisi" (BSP) olarak değiştirmiştir. Bulgaristan'da 1990 yılında yapılan ilk demokratik seçimde BSP kazanmış ve tek başına hükümeti kurmuştur. Ayrıca üyelerin çoğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlük Hareketi (HÖH), seçimler sonucunda Parlamento'da 23 sandalye kazanmıştır. Yeni hükümet, Türkiye ile yakınlaşma politikasına hız vermiştir.

Bulgaristan'ın; Jivkov döneminin sona ermesiyle, Türkiye ile olan ilişkilerinde temiz bir sayfa açmak için çeşitli sebepleri mevcuttur. Bunlardan en önemli nedenlerinden biride, Sofya'nın Batı dünyasına entegre olma isteğidir. Bulgaristan'ın dış politika amaçları içinde yer alan NATO üyeliği konusunda Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, 1980'lerde şiddetlenen asimilasyon kampanyası sadece Türkiye ile olan ilişkiler de değil, aynı zamanda Batılı ve Müslüman ülkelerle olan ilişkilerde de büyük zararlar vermiştir. Bu sebep ile Bulgaristan Batıya entegre olabilme sürecinde dış politika ilişkilerini tekrardan gözden geçirmek zorundadır. Ekonomik olarak gelişebilmek için Bulgaristan'ın yabancı yatırımlara ve dış ticaret ilişkilerin arttırılmasına ihtiyacı vardır. Türkiye'de Bulgaristan açısından önemli bir ticaret ortağı görünümündedir. Bu noktadan sonra Bulgaristan ve Türkiye ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE VE BULGARİSTAN'IN AVRUPA'YA ENTEGRASYON SÜRECİ

2.1. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM

2.1.1. Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni

Uluslararası sistemi köklü değişikliklere uğratan en önemli neden 90'ların başında Doğu Bloğu ve SSCB'in yıkılışıdır. Bu süreç içinde pek çok kavram tekrar tanımlanmış; diğer taraftan pek çok yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar içinde küreselleşme ve yeni dünya düzeni kavramları en çok dikkat çekenleri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin şekillenmesi açısından önemli olan bu kavramlardan küreselleşme ve yeni dünya düzeni ele alınacaktır.

1980'lerin sonlarında, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da yaşanan ideolojik ve yapısal bunalımlar, bölgede sosyalizm ve ona dayalı güç ilişkilerinin çökmesine yol açmış; iki yıldan az bir sürede jeopolitik görünüm radikal bir biçimde değişmiştir.⁴⁰ Böylece, II.Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile gündeme gelen Soğuk Savaş atmosferi dağılmış, direkt tehditler yerini belirsizliklere dayalı potansiyel risklere bırakmıştır.

Bununla birlikte uluslararası sistemdeki bu gelişime kendiliğinden olmamıştır. "Bu belirsizlikler II.Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin ve evriminin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmıştır."⁴¹

1945 yılına bakıldığında, bir yandan Avrupa devletlerinin savaş öncesi döneme oranla askeri-ekonomik gücünü ve buna bağlı olarak uluslararası sisteme etki yeteneğini kaybettikleri, diğer yandan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği'nin savaş öncesi izledikleri "kısmi yalnızcılık" politikasını terk ederek, süper güç niteliğine yöneldikleri görülmektedir. Bu durum, uluslararası sistemde gücün kanatlara kayması sonucunu doğurmuş ve savaş sürerken Almanya'ya karşı birleşen ABD ve Sovyetler Birliği'nin, savaş sonrasında Avrupa'nın ekonomik ve siyasi yapısını büyük ölçüde belirlemelerine yol açmıştır.

⁴⁰ James Schlesinger, "New Instabilities, New Priorities", Foreign Policy, Winter 91/92, s.3

⁴¹ Mehmet Genç, "II.Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Sistemdeki Gelişmeler ve Güncel Belirsizlikler", Dış Politika, Cilt IV, Sayı 2, Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayını, Temmuz 1993, ss. 53-72.

Savaş sonrasında 1970'li yıllara kadar uluslararası sistem; iki karşıt uluslararası sistem ve iki karşıt ideolojiye bağlanmış "bağlantısızlar" grubu bir yana bırakılırsa, ABD ve Sovyetler Birliği etrafında iki ayrı grup oluşmuştur. Böylece, ortaya Soğuk Savaş diye isimlendirdiğimiz yeni bir durum çıkmıştır. Bu çerçevede , "en genel anlamı ile Soğuk Savaş, II.Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkmış iki büyük devlet ve çevresinde kümelenmiş küçük devletlerin oluşturduğu bloklar arasındaki anlaşmazlık ve çatışmanın, doğrudan birbirlerine karşı silah kullanmadan sürdürüldüğü bir tarihsel dönem olarak tanımlanmaktadır".⁴²

1970'lerden 1990'ların başına kadar geçen süreç ise, uluslararası sisteme "detant" (yumuşama) ortamının hakim olduğu dönemdir. Soğuk Savaş'ın en şiddetli yıllarında iki-kutuplu bir yapı gösteren uluslararası politika, zamanla gevşeyerek çok-kutuplu bir sürece girmiştir. Avrupalı devletlerin, başka devletlerarası çekişmeden kurtulmak istemeleri, Batı ve Doğu Avrupa arasında ticaret ve işbirliği olanaklarının artması...v.b. gibi sistemdeki pek çok içsel ve dışsal faktör ile iki karşıt bloğun, çok kutupluluk içinde çözülmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz bu süreç, günümüz gelişmelerinin zeminini hazırlanmıştır. Bu bağlamda, 1945-1990 arası gelişmeleri, bazı nüanslar içermesine rağmen, bir bütünün parçaları olarak, Soğuk Savaş tanımlaması altında değerlendirdiğimizde, uluslararası sistemin yapısal değişmelerini ve genel karakteristiklerini üç bölümde incelemek olasıdır.⁴³

- i. İki kutuplu sistem (1948-1962/63)
- ii. Gevşek iki kutuplu sistem (1963-1975)
- iii. Beş güç ögeli şekillenme (1975-1989/90)

ABD liderliğindeki batı dünyası ile Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki doğu dünyası arasındaki rekabet, 1945 yılından 1989-1991 yılları arasındaki yıkılış sürecine kadar dünyadaki herşeyi belirlemekteydi. Küreselleşmenin oluşumunu belirleyen bir takım kaynaklar mevcuttur.

E.Kongar'a göre Küreselleşme, aslında bütün sosyolojik ve siyasi kavramlar gibi son derece karmaşık, kompleks bir kavramdır. Öyle tek bir değişkene indirgenecek bir olgu değildir. Küreselleşmenin iki kaynağı mevcuttur. Birincisi iletişim-bileşim devrimi, ikincisi Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın bitişidir. Sovyetler Birliği iki nedene bağlı olarak çökmüştür. Birincisi batılı iletişim-

⁴² Oral Sander,1991, s:175

⁴³ Faruk Sönmezoglu, "Değişen Dünya ve Türkiye",Bağlam Yayıncılık,1.basım,1996,s.2-3

bileşim devrimidir. Bu devrim, Sovyetler Birliği'nin kendisini Batı'dan soyutlamak için etrafını sardığı demir perdeyi aşarak oraya kadar gelebilmiş olmasıdır. Klasik özgürlükleri, tüketim toplumu normlarını oraya aktarmasıdır. Bir diğer kaynak ise ekonomik kaynaktır. Sovyetler Birliği ekonomisinin bir önemli özelliği vardı; üretim verimliliğinin düşük olması. Bu da şu anlama gelmektedir; aynı malı Batı ekonomisine göre daha büyük maliyetle, daha uzun sürede ve daha pahalıya üretiyor olması. Dolayısıyla yükselen bir tüketim beklentisi topluma egemen olunca, ekonominin üretim yapısı yükselen beklentiye uygun olarak uyarlanamamıştır, üretim verimliliği artmadığı için çöküş kaçınılmaz olmuştur. Bu iki öğeden herhangi biri olmasaydı çökmeyebilirdi ama yükselen beklentiler ve düşük verimlilik Sovyetler Birliği'nin çöküşüne neden olmuştur. İletişim-bileşim devrimi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte ortaya küreselleşme olgusu çıkmıştır. Küreselleşme kavramını tek faktörlü bir olgu değildir. Ortaya çıkan küreselleşmenin üç tane ayağı vardır. Bu üç ayağı ayrı ayrı görmezseniz hiçbir şey anlamanız mümkün değildir.

Birinci ayak siyasi ayaktır. Küreselleşmenin siyasi ayağı ABD'nin siyasi liderliği ve dünya jandarmalığıdır. Bu da şu anlama gelmektedir; küreselleşen dünyanın hem siyasal liderliğini üstlenmekte, hem de bunun jandarmalığını yapmak istemektedir.

Küreselleşmenin ikinci ayağı ekonomik ayaktır. Ekonomik ayak siyasal ayaktan biraz daha değişik bir nitelik taşımaktadır. Ekonomik ayak küreselleşmede uluslararası sermayenin egemenliği anlamına gelmektedir. Uluslararası sermaye ne demek? Her bir ülkenin bir başka ülkedeki yatırımları ve bunların ardındaki büyük şirketler varlığıdır. Bir ülkeden para , bir başka ülkeye gittiğinde o uluslararası sermaye olmaktadır. Küreselleşme kavramını çok kısa olarak bu şekilde açıklayabiliriz. Küreselleşmenin iki kaynağı vardır; İletişim-bileşim devrimi ve Sovyetler Birliği'nin çökmesidir. Üç ayaklı bir olgudur. Siyasetten Birleşik Amerika'nın liderliği ve jandarmalığı, ekonomik olarak uluslararası sermayenin egemenliği ve kültürel olarak iki ayrı kolu oluşturur, tek düze tüketim kültürünün empoze edilmesi ve kültür farklılığı olan her gruba ayrı siyasal özerklik verilmesidir.⁴⁴

---

⁴⁴ E.Kongar, "Küreselleşme ve Kültürel Farklıklar çerçevesinde Ulusal Kültür",makale,16 Mayıs 1997, Ankara

Küreselleşme kavramı, ilk olarak The Economist dergisi tarafından 1959 yılında kullanılmıştır. Küreselleşme, 1980'lerde de çok sık kullanılmakla birlikte asıl olarak 1990'lı yıllardan itibaren önemli ölçüde üzerinde çalışmaya başlanmıştır.⁴⁵

1980'li yıllarda izlenen dışa açık ve neo-liberal ekonomik politikalar dünyada ekonomik anlamda entegrasyonun hızlandığı yıllar olmuştur. 1989'da Doğu Bloğu'nun, ardından da 1991'de SSCB'in dağılması ve ideolojik temelli iki kutuplu bir sistemin yerini, ABD'in en üstün güç olduğu tek kutuplu bir sistem almıştır. Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu sistemin ortaya çıkışı ile küreselleşme daha da hız kazanmıştır.

Küreselleşme; farklı bilimsel disiplinler tarafından çok çeşitli boyutları ile ele alınmış bir kavramdır. Bu çerçevede, küreselleşmenin nasıl yorumlanması gerektiğine dair temel olarak iki farklı tezin olduğu söylenebilir.⁴⁶

Birincisine göre, küreselleşme, çağdaşlaşma ve gelişmedir. Önüne geçilemeyecek, geçilmemesi gereken, dahası desteklenmesi gereken bir süreçtir. Bu görüşe göre, küreselleşmenin herkese yararı vardır. Küreselleşme, ekonomik bakımdan dünya kaynaklarının en akılcı ve en verimli biçimde kullanılmasına olanak vererek toplam dünya ticaretini ve gelişmeyi hızlandırmaktadır ki bu orta vade de herkese yarar sağlayacaktır. Siyasi bakımdan küreselleşme, demokrasi demektir. Buna göre, Batı'nın demokrasi ve insan haklarına dayanan temel değerleri küreselleşme aracılığı ile az gelişmiş ülkelere taşınmaktadır. İletişim alanındaki gelişmeler kamuoyunun her şeyden anında haberdar olmasını hızlandırdığından küreselleşme demokrasiyi ve bireyin özgürlüğünü güçlendirmektedir. Dünyaya Batı düzeninin egemen olması, ideolojik kavgaları sona erdirecektir. Böylece tarih sona erecektir; çünkü Batı kapitalizmine ve demokrasisine rakip çıkmayacaktır.

İkinci teze göre ise; küreselleşme, emperyalizmin 21.yüzyıl başındaki adıdır. Ekonomik bakımdan küreselleşme, Batı'nın ekonomik düzeni olan kapitalizmin ulusal kabına sığamadığı, dünyaya yayılmak istediği bir durumdur. Bu açıdan küreselleşmenin amacı, açık kapı politikası uygulayarak tüm dünyayı Batı kapitalizmine pazar yapmaktır. Bu ilişki tam anlamıyla bir "eşitsiz değişim" olduğundan az gelişmiş ülkelerin aleyhinedir. Dünya nüfusunun en zengin %20'sinin

---

⁴⁵ Gülşen Sarı Gerşil, "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma Yaşamına Etkileri" DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:6,Sayı:1,2004,İzmir,s.148.

⁴⁶ Baskın Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayıncılık,Ankara,2001,s.1-4

yaşadığı gelişmiş ülkeler dünya GSMH'sinin %86'sının, ihracat pazarlarının %82'sini, tüm yabancı yatırımların %68'ini, tüm telefon hatlarının %74'ünü elinde bulundururken, tüm bu alanlarda en yoksul %20'inin payı %1.5'tir. Siyasi bakımdan ise, küreselleşmenin demokrasi ve insan hakları bir aldatmacadan ibarettir. Bu kavramlar iç dinamiklerin etkisi ile ortaya çıkmadıklarından ve ithal kavramlar olduklarından az gelişmiş ülkelerde işlememekte; üstelik ülke için gruplar arasında daha fazla çatışmalara yol açmaktadır. Daha da önemlisi, Batılı ülkeler bu kavramları az gelişmiş ülkelerin içişlerine müdahale etmek ve bu ülkelerdeki ulus devleti daha da zayıflatarak amaçlarına daha kolay ulaşmak için kullanmaktadırlar. Küreselleşmenin başlıca sloganı olan yeni dünya düzeni, kavramı tam anlamı ile kaosun ve düzensizliği ifade eder. Birbirine zıt olan bu görüşlerden her iki görüşte çokça taraftar bulmakta ve tartışmalar devam etmektedir.

Bununla beraber küreselleşme ile ilgili tartışmalar daha çok ekonomistler tarafından yapılmaktadır.⁴⁷ Küreselleşmeyi farklı bilim adamları değişik şekillerde tanımlamıştır;

P.Dicken'e göre küreselleşme, uluslararası ilişkilerden daha ileri ve komplike bir kavram olup bu bağlamda mal ve hizmet akımlarının ülke ve bölge sınırları içinde artmasını sağlayan ve ekonomik faaliyetlerin uluslararası alanda dağılımını attırmak suretiyle ulusların fonksiyonel entegrasyonunu sağlayan bir olgudur.

Corney'e göre küreselleşme, mal ve varlıkların yapısal farklılıklarının artarak, uluslararası politik temelinin kapsamı içinde ekonomik ve politik yapının bütünleşmesidir.

Winham'a göre küreselleşme, uluslararası ticaretteki yayılma, sınırlararası parasal akımların artması, şirketleri birleşmeleri ve çok uluslu şirketlerin büyümesidir.

Erdut'a göre küreselleşme, uluslararası mal ve hizmet ticaretinin artması, doğrudan yabancı yatırım ve kısa dönemli sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, çok uluslu şirketlerin oynadıkları rolün değişmesi, üretim ağlarının uluslararası çapta yeniden organizasyonu, teknolojik yeniliklerin, özellikle bilgi teknolojisinin ivme kazanması, yaygınlaşması ve kuralsızlaştırmanın benimsenmesi ile dünya ekonomisinin bütünleşmesi süreci olarak tanımlanabilir.

---

⁴⁷ Çınar Özen, "Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", Doğu Batı, Yıl:6, Sayı:24, Ağustos- Eylül-Ekim 2003, Ankara, s.275

Oran'a göre küreselleşme, Batı sisteminin altyapısını oluşturan uluslararası kapitalizmin ve üst yapısını oluşturan liberal demokrasi, insan hakları gibi kavramların tüm dünyaya yayılmasıdır.⁴⁸

Küreselleşme kavramı, farklı biçimlerde tanımlanmış olmasına rağmen ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda bazen mevcut ortak değerlerin bazen de yeni üretilen değerlerin, yerel ve ulusal değerlerin sınırları aşarak dünya çapında yayılması özdeşleştirildiği ifade edilebilir.

Yeni dünya düzeni kavramı, daha çok siyasi niteliği olan bir kavramdır. Yeni dünya düzeninin, iki kutuplu sistemin bitişi ile birlikte şekillenmeye başlayan uluslararası sistemin genel ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. İki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile uluslararası sisteminde pek çok olgu değişmiş olmasına rağmen, henüz yeni bir uluslararası sistemin tam olarak şekillendiğinden de söz etmek mümkün değildir.

“Yeni Dünya Düzeni” kavramı ilk olarak 1991'deki Körfez Savaşı sırasında, dönemin ABD Başbakanı George Bush tarafından kullanılmıştır. Başkan Bush, Haziran 1992'de ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmasında, yeni dünya düzenini şöyle anlatmıştır:

*“Daha önce silahlı iki kampa bölünmüş olan dünyada artık tek ve üstün bir süper güç var; ABD. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü dünya gücümüze inanıyor. Haklılar da. Adil olacağımıza, kendimizi dizginleyeceğimize; itilenden yana olacağımıza inanıyorlar. Doğru olan neyse onu yapacağımıza inanıyorlar...”*⁴⁹

Yine Bush'un tanımlaması ile yeni dünya düzeni, farklı güç odaklarına ve uluslararası hukukun üstünlüğüne dayalı çok taraflı bir düzendir.⁵⁰ Başkan Bush'un “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ile getirdiği yaklaşım, “Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle mümkün hale gelen daha uyumlu ve işbirliği içinde düzenlenen uluslararası ilişkilerdi.”⁵¹ Bu, milletler bazında ve tüm dünyada daha yumuşak bir çehre yaratma çabası olacaktı.

⁴⁸ Baskın Oran,1980'li “Yıllarda Türk Dış Politikası-Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran,Türk Dış Politikası Cilt: II,İletişim Yayınları,1.Baskı,İstanbul,2001,s.10

⁴⁹ Burcu Bostanoğlu, Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası,İmge Kitapevi,1.Baskı,Ankara,1999,s.225

⁵⁰ Carlos Fuentes, “Hukuk İmparatorluğu Karşısında Amerika Birleşik Devletleri”, New Perspectives Quarterly,Cilt:4,2002,s.37.

⁵¹ Lawrence Freedman, “Order and Disorder in The New World”, Foreign Affairs, Vol.71, No.2, (Spring 1992), s.21

Ancak, ne ABD yönetiminin, ne de Başkan Bush'un "Yeni Dünya Düzeni" terimi üzerindeki açıklamaları tatminkar olmuştur. Yapılan açıklamalara karşın, yeni uluslararası sistem üzerine iki farklı görüş ortaya çıkmıştır:⁵²

Richard Nixon ve Henry Kissenger ekolünden gelen ve uluslararası politikayı, egemen devletlerin birbirlerinin güçlerini denetleme çabaları olarak gören realistlere göre; dünya düzeni, gücün büyük devletler arasında dengeli bir biçimde dağılması neticesinde oluşmaktadır. Buna karşın, Woodrow Wilson ve Jimmy Carter gibi halklararası ilişkilere en az devletlerarası ilişkiler kadar önem veren liberaller, düzenin, uluslararası hukuk, demokrasi ve insan haklarını öngören daha derin değerlerden yükseleceğine inanmaktaydılar.

Bu iki görüş ele alındığında, "ikilemin kaynağında ABD yönetiminin, dış politikada somut uygulamalarını Nixon ekolüne göre yönlendirirken, verdiği demeçlerde Wilson ve Carter'ın ilkelerine atıf yapması yatmaktadır. Gerçi her iki "düzen" görüşü de mevcut durum ile bir ölçüde uyum içindedir ama söz konusu yönetimin hatası, bunların birbirleriyle ilişkilerini kesin olarak belirleyememesi olmuştur."⁵³

Bu durum, "Yeni Dünya Düzeni"nden kaynaklanan beklentilerin, tüm dünyada bir anda hayal kırıklığına dönüşmesine yol açmıştır. ABD ve müttefiklerinin beyanları ve gerçekleştirdikleri eylemler tutarsızlaştıkça, ayırımı uygulamalar arttıkça, "Yeni Dünya Düzeni" kavramı eleştirilere uğramaya başlamıştır. Artık kamuoyu, Francis Fukuyama'nın ileri sürdüğü gibi Soğuk Savaş sonrası dünyada ideolojilerin sona erdiği, dolayısıyla yeni çatışmaların olmayacağı "tarihin sonu" savına⁵⁴ değil; uluslararası çatışmalar için sebeplerin daha da çoğaldığı "tarihin geri dönüşü" ne tanıklık ettiğine inanmaktadır.⁵⁵

Oysa, ABD'nin gündeme getirdiği "Yeni Dünya Düzeni" terimi aslında dünya kamuoyunun beklentilerini tatmin eden ve onların istekleriyle örtüşen bir kavramsallaştırma idi. A.Münif yorumunda, "sıradan insanların aradığı Yeni Dünya Düzeni'ni, silahların dehşetinden ve savaşıtlardan uzak, işbirliğine, karşılıklı mübadeleye ve eşitliğe dayanan; asıl temelli demokrasi ve insan haklarının emniyeti ve kirlilikten, salgın hastalıklardan ve insanlığın bugününü ve geleceğini tehdit eden

⁵² Joseph S. Nye , Jr. "What New World Order?", Froeign Affairs, Vol. 71. No.2 (Spring 1992), s.84

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?", çev.Yusuf Kaplan, Kayseri:Rey Yayınları No:7,s.13-52

⁵⁵ Nye,loc. Cit.86

her şeyden korunmak olan bir düzen” şeklinde tanımlamaktadır.⁵⁶ Bu haliyle “Yeni Dünya Düzeni”, eski Yunan, Hint, Çin ve daha sonra Musevi toplumlarında yaygın bir efsane biçimini almış ve ilkel insanın siyasal yaşamındaki saflığın dile getirildiği “Altın Çağ”⁵⁷ mitosunu hatırlatsa da; öne sürülen bu yeni düzen fikri, tıpkı Woodrow Wilson’un 14 noktası veya Franklin Roosevelt’in 4 özgürlüğü gibi geniş bir halk desteğine sahipti. İkinci Dünya Savaşı sonrası beliren umutlar tekrar canlanmıştı. Böylece, ulusların işbirliği içinde olduğu, anlaşmazlıkların barış içinde çözüldüğü, saldırganlara karşı dayanışmanın sağlandığı, azaltılmış ve kontrollü silah kapasiteleri ile toplumların adaletli muamele gördüğü bir dünya yaratılacaktı.⁵⁸

Bostanoğlu’na göre yeni dünya düzeni kavramında yeni olan, SSCB’siz bir dünya politik arenasıdır. Bu politik arena, Doğu-Batı politik ekseninin ortadan kalktığı, temelde çok farklı çıkarlara dayanan bir Kuzey-Güney ekseninde gittikçe büyüyen ekonomik ve demografik kutuplaşmanın ortaya çıktığı bir uluslararası sistemi yansıtmaktadır. Yine ABD’nin öncülüğünde, belki merkezin ikincil ülkelerinin daha etkin ve yetkili biçimde katılabilecekleri, gelişmişler bloğu içinde ayırım yaratan SSCB gibi bir etkenin bulunmadığı bir düzen oluşacaktır. İki kutuplu sistemin bitişi ile birlikte, aslında arka planda sürmekte olan iki temel çekişme arasında devam eden açık ekonomik ve gizli siyasi rekabet ile zenginler ve yoksullar arasındaki Kuzey-Güney bölünmesidir. Yeni oluşan dünya düzeni ise bu temelde şekillenecektir.⁵⁹

Yeni dünya düzeninin içinin doldurulmamış olması ile birlikte nasıl şekilleneceğine dair bazı işaretler olduğu ifade edilebilir. Soğuk Savaş’ın ardından oluşan yeni uluslararası sistemde önemli bir ayağı ekonomik gelişmelerin oluşturduğunu söyleyebiliriz. Neo-liberal ekonomi politikalarının ağırlık kazanması ile birlikte, dünya çapında entegre olmaya başlayan sınai ve finansal piyasalar ülkeler arasında sermaye dolaşımını hızlandırdı. Bu da yeni istikrarsızlıklar yaratmaya aday bir durum oluşturdu. Hızla dolaşan sermaye, özellikle gelişmekte olan ülkelerin finansal anlamda sıkıntılar yaşamalarına yol açtı.⁶⁰

⁵⁶ Abdurrahman Münif, “Yeni Dünya Düzeni”, çev.Kadir Çağlayan, Alternatif Üniversite Serisi, İstanbul: Ağaç Yayınları, Temmuz 1992, s.51

⁵⁷ C.Northcote Parkinson, Siyasal Düşüncenin Evrimi, çev. Mehmet Harmanlı, Remzi Kitabevi, 2.Basım, İstanbul, 1984,ss. 19-21

⁵⁸ Nye, op. Cit., s.90

⁵⁹ Bostanoğlu,a.g.e,s..314-316.

⁶⁰ Baskın Oran, Cilt:II, 2001, s.205.

1997 yılında yaşanan Güneydoğu Asya ekonomik krizi dünyadaki ürün fiyatlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Büyük birer hammadde üreticisi olan bu ülkeler krize girince altın, bakır ve en önemlisi de petrol fiyatlarında bir düşüş yaşanmıştır. Petrol fiyatları düşünce, ihraç etmiş olduğu tahvillerin ana para ve faizlerini ödemekte zorlanan Rusya, Güneydoğu Asya krizinin etkisiyle, ekonomik krize girmiştir. Rusya kriz nedeniyle hem devalüasyon yapmış hem de borçlarının konsolidasyonuna gitmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Rus tahvillerine önemli ölçüde yatırım yapmış olan Hedging Fonları isimli uluslararası finans kuruluşu zor duruma düşmüştür. Bu kuruluşun zor duruma düşmesi nedeni ile, Fon'un yoğun yatırımlarının bulunduğu bir başka ülke olan Brezilya krize girmiştir.⁶¹

Görülebileceği üzere, iki kutuplu sistemin bitişinin ardından, liberalizm ve piyasa ekonomisi, ekonomik sisteme hakim olmuştur. Bu durum, ekonomik piyasaların entegrasyonu ile küreselleşmeye hız katmaktadır. Buna göre küreselleşmenin, yeni dünya düzeni olarak anılan ortamın ekonomik boyutunu oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Yeni dünya düzeni olarak adlandırılan sistemin bir diğer ayağının ise, siyasal söylem oluşturmaktadır. Özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK), 1975 Helsinki düzenlenen toplantısında öne çıkmaya başlamış ve 1990'daki Paris toplantısında somutlaşmış olan insan hakları ve azınlık haklarına saygı kavramları günümüzde giderek daha çok ön plana çıkarılmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1990'lı yıllardan itibaren insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasının uluslararası toplumun sorumluluğu olduğu yönünde genel bir kabul oluşmuştur.⁶² Bu sayede bu kavramlar uluslararası siyasal sistemdeki gelişmelere yön verecek nitelikte kullanılmaya başlanmıştır. Bunun anlamı ise, artık devletlerin işlerine insan hakları nedeniyle karışılabilir olacaktır.⁶³

1990'ların başında ortaya çıkan "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen bu belirsizlik ortamının, ne kadar "yeni" ve ne ölçüde bir "düzen" olduğu ile hangi kıstaslar dahilinde "dünya" sistemine mal edileceği tartışmalı olmakla beraber, daha

⁶¹ Haluk Tözüm, "Küreselleşme: Gerçek mi? Seçenek mi?", Doğu Batı, Yıl:5, Sayı:18, 2002, s.149.

⁶² Cevat Özyurt, "İnsan Haklarının Küreselleşmesi" İnsan Hakları Araştırmaları, Yıl:2, Sayı:2, Mart 2004, s.77.

⁶³ Yasemin Özdek, "Uluslar arası Politika ve İnsan Hakları", Öteki Yayınevi, 1.Baskı, Ankara, 2000, s.85.

önce uluslararası politikada yer almış herhangi bir döneme benzemediği ve farklı birkaç sistemin sentezi olduğu yolunda açıklamalar yapılmıştır.

2.1.2.İki Kutuplu Sistem Sonrası Uluslararası Sistem Yapısı

2.1.2.1.Doğu Bloğu'nun Yıkılışı

Gorbaçov iktidarının dördüncü yılı tamamlandığında, Sovyetler Birliği'nin siyasal yapısında çözümler başlamış bulunuyordu. Bu çözümler, 1991 yılı sonunda dağılmaya varacaktır. Gorbaçov, bütün siyasal, ekonomik ve askeri politikasını, Amerika ile rekabet çerçevesinde geliştirdi. Bu rekabette, en azından "eşitliğe" erişmek istiyordu. Lakin bunu yaparken, bunun "Blok" içindeki yansımalarını yeteri kadar göz önüne almamış görünüyordu. Gorbaçov bir çelişki içindeydi. Sovyetler Birliği'ne yeni bir güç ve dinamizm vermek isterken, aksine, Sovyet sisteminin, hem içerdeki ve hem dünya kuvvet dengesindeki bütün "zaaflarını" açığa vurdu.

Bundan sadece Amerika ve Batı yararlanmakla kalmadı. Sosyalist "uydular" ve "Birlik" içindeki "milletler" de, Moskova etrafında kalıplaşmış görünen yapının, ne kadar sallantılı olduğunu görmekte gecikmediler.

Sovyetler Birliği'nin "1989 ihtilalleri" ile çözümlenip dağılmasını, Gorbaçov'un bu paradoksal veya çelişkili politikasına bağlasak bile, 1975 Helsinki Nihai Senedi denen olayın, Sovyet uyduları üzerindeki etkilerini de, modern çağın bir "fenomeni" olarak, daima göz önünde tutmak gerekir. Hatta, "1975 olayı"nın, Gorbaçov'un fikir sisteminde bir "temel faktör" olduğu da düşünülebilir.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova'nın hegemonyasına karşı ilk baş kaldıran Sovyet uyduları, 1953 de Çekoslovakya ve Doğu Almanya, 1956'da da Macaristan ve Polonya olmuştu. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde de yine bu devletler ön planda olmuşlardır. Bütün bu uydu ülkeler, Moskova'dan koparak bağımsızlıklarını kazanmak için, önce kendilerini sosyalist partilerinin kontrolünden kurtarma yoluna gitmişlerdir.⁶⁴

Batlık ülkeleri ile Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya gelişmeleri, oldukça uzun bir zaman dilimine yayıldığı halde, Doğu Almanya, Bulgaristan ve

---

⁶⁴ Armaoğlu,cilt 1-2, s.915-918

Romanya`da sosyalist iktidarların yıkılması, hemen hemen birkaç aylık süreç içinde gerçekleşmiştir.

1989 yılında önce Berlin Duvarı`nın yıkılması, ardından da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimlerin çökmesi ile başlayan Doğu Bloğu`nun yıkılması süreci Aralık 1991`de SSCB`nin hukuki varlığını resmen sona erdiren Minsk Anlaşması`nın imzalanması ile sona ermiştir. Doğu Bloğu`nun yıkılması ile birlikte, genel olarak uluslararası sistemde değişiklikler meydana getirdiği gibi aynı zamanda Batı Bloğu içinde de değişimlere yol açmıştır.

Soğuk Savaş kesin olarak Batı tarafından kazanıldı. Soğuk Savaş ertesinde ABD dünya hegemonu olarak ortaya çıktı, ama AB ve Japonya da bölgesel eksenler olarak belirledi. Bu arada, batı Avrupa`yla Rusya arasında biri Ukrayna gibi eski SSCB cumhuriyetlerinden, diğeri de Macaristan gibi eski Doğu Bloğu devletlerinden oluşan bir “çifte tampon” kurulduğundan, Avrupa`nın güvenlik endişesi kalmamıştı. Bununla birlikte, evrensel duruma bakıldığında hem blok disiplininin sona ermesinin yarattığı istikrarsızlık, hem de geleceğin umut sunmaması endişe vermekteydi.

Doğu Bloğu`nun yıkılışı sistem açısından ele alırsak; Denge kavramı bitti. Batı sistemi tek başına rakipsiz kaldı. Dolayısıyla, o zamana kadar bu dengeden yararlanarak özerkliklerini koruyan ülkeler yeni ve daha zor bir dünyaya adım attılar. Bölgesel açıdan ele alınırsa; Bölge alt üst oldu. Proletarya yokken veya zayıfken komünistleşen Doğu Avrupa, burjuvazi yokken veya zayıfken kapitalistleşmeye başladı. Sonuç, mafyanın ekonomiye egemen olması ve toplumsal değerlerin çöküşü oldu.⁶⁵

Soğuk Savaş sonrası ortamında, Batı`nın gerek ekonomik, gerekse siyasal ve askeri açıdan artık rakipsiz olduğu ve bu yeni düzeni gerektiğinde savaşıyla korumaya kararlı bulunduğu, 1991 Körfez Savaşı ile anlaşıldı. Orta Doğu`daki petrol düzenini bozmaya çalışan Irak`ı ABD ve müttefikleri uluslararası denklemden tamamen çıkardılar. Böylece ABD, Başkan George Bush`un Körfez Savaşı sırasında Kongre`de kullandığı “Yeni Dünya Düzeni” kavramının iki temel taşı, yani insan haklarını ve “piyasa/pazar ekonomisi”ni silahla müdahale edip koruyacağını kanıtladı.⁶⁶

---

⁶⁵ Oran, Cilt II,s.209

⁶⁶ Oran,CiltII,S.210

2.1.2.2. ABD`nin Tek Süper Güç Olması

ABD, bir süper güç olarak dünya siyasi sahnesine çıktığı II.Dünya Savaşı`nın ardından BM, IMF, DB, GATT, NATO gibi kendi liderliğindeki kurumlarla gücünü kurumsallaştırmış ve liderliğini de kabul ettirmişti. Her ne kadar 1970`li yıllardan itibaren ekonomik güçler olarak Batı Almanya ve Japonya gibi rakiplerle karşı karşıya kalmış olsa da bu liderliğini sürdürmeyi başarmıştı.

Soğuk Savaş`ın sona ermesi ile birlikte ise ABD`de yeniden izolasyonizme dönüş tartışmaları yapılmıştır. ABD, Soğuk Savaş döneminden beri, dünyanın hemen bütün piyasalarına açılmış, teknolojik, kültürel ve askeri anlamda, belirleyici rolü üstlenmiş olan bir devlettir.⁶⁷ İki kutuplu sistemin bitişinin ardından yaşanan ABD liderliğinde yürütülen; Körfez Savaşı, Bosna ve Kosova operasyonları, NATO`nun genişlemesi, DTÖ`nün kurulması gibi gelişmelerde yine ABD`in belirleyiciliğini sürdürdüğünü gösteren olaylar olmuştur.⁶⁸

Soğuk Savaş`ın bitişi ABD`de bir rahatlamaya yol açmıştı. Artık uluslararası komünizm veya bir nükleer savaş gibi tehlikeler ortadan kalkmıştı. Bu anlamda SSCB`nin olmadığı bir ortamda, ABD`nin dış politika geliştirmesinin zorlaştığını söyleyebiliriz. 1991 yılında bir SSCB`li diplomatın ABD`li yöneticilere söylediği şu sözler ABD`nin bu durumunu anlatmaya yeterlidir: “Biz, size korkunç bir şey yapacağız. Sizi düşmandan yoksun bırakacağız.”⁶⁹

Soğuk Savaş`ın sona erdiği 1990`lı yılların başındaki ABD stratejisi, belirli ve tanımlı tehditlere karşı çıkma ve Libya, Irak, İran, Küba gibi bazı üçüncü dünya devletleri üzerinde etki oluşturma biçiminde gelişmiştir.⁷⁰ Diğer bir ifade ile Amerikalı yöneticilere göre ABD, tek ve somut bir düşman yerine, dünyanın her yerinde çeşitlenen, biçim değiştiren ve ABD çıkarları için tehlike oluşturan yeni tehdit unsurları ile karşı karşıya idi. Bu çerçevede de Amerikan ordusu ve NATO bu yeni koşullara karşı koyabilmek için yeniden yapılanmalıydı. Bu yapılandırmayı

---

⁶⁷ Beril Dedeoğlu, “Değişen Uluslar arası Sistemde Türkiye- ABD İlişkilerinin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri”, Faruk Sönmezoglu, “Türk Dış Politikasının Analizi”, Der Yayınları,2. Baskı, İstanbul,2001,s.230.

⁶⁸ Çağrı Erhan, “Soğuk Savaş sonrası ABD`nin Güvenlik Algılamaları”, Hakan Taşdemir, “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye”, Seçkin Kitabevi, 1.Baskı, Ankara, 2002c, s.57.

⁶⁹ Howard J. Wiarda, Lana L. Wylie, “New Challenges in U.S. Foreign Policy” , Steven N. Hook, Comperative Foreign Policy: Adaptation Strategies of The Great and Emerging Powers, Prentice Hall Pearson Education Inc., Upper Saddle River New Jersey, 2002, s.21.

⁷⁰ Dedeoğlu,a.g.m.,s.230.

meşru kılabilmek için ise ABD zaman içinde; terörizm, enerji güvenliği, uyuşturucu trafiği, yasadışı göç, insan hakları gibi konuları ön plana çıkardı.⁷¹

Soğuk Savaş'ın bitişinin uluslararası sistemde istikrarsızlık yarattığı söylenebilir. Bu istikrarsızlığın ilk örneğini, 1990-1991'deki Körfez Krizi oluşturmaktadır. 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i aslında kendisine ait olduğu ve petrol üretimini yüksek tutarak Irak'ı zarara uğrattığını gerekçe göstererek işgal etmesi ile başlayan kriz, ABD'nin ve müttefiklerinin buna gösterdiği tepki ile tırmanmıştır. Irak, BM'nin Kuveyt'ten çekilmesi yönündeki karara uymayınca önce Irak'a ambargo uygulanmasına başlamıştır. Bunun üzerine Irak Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklayınca, BM Güvenlik Konseyi aldığı karar ile Irak'tan Kuveyt'i terk etmesi istenmiştir. Irak bu karara uymayınca ise, 17 Ocak 1991'de ABD'nin önderliğinde kurulan koalisyon Irak'a müdahale etmiş ve Kuveyt'ten çıkarmıştır. Bu kriz, Soğuk Savaş'ın ardından ABD'ye yeni politikalar uygulayabilecek ortamı yaratmıştır.

Bu çerçevede Körfez Krizi sırasında ABD, ilk olarak, bölgesel savunma stratejisini ilan etti. Bu stratejiye göre; ABD, kendisine karşı çıkma kapasitesini kazanma yolundaki uluslararası aktörler ile mücadele edecekti. Bu mücadeleyi de Amerika ve Avrupa kıtalarının topraklarında değil, kendi çıkar alanı⁷² olarak tanımladığı yerlerde askeri varlığı ile yürütecektir.

ABD, 1991 yılında yayınladığı ABD'nin Ulusal Stratejisi isimli belgede "...yükselen yeni güç merkezlerine rağmen ABD dünyayı politik, ekonomik ve askeri anlamda etkileyebilecek tek küresel güçtür" diyerek yeni dönemde uluslararası sistemin liderliğini yürütmeye niyetli olduğunu göstermiştir. Yine bu belgede SSCB tehdidinin ortadan kalkmasına ve konvansiyonel silahlarda indirime gidilmeye başlanmasına rağmen yeni düşmanların ABD çıkarlarına zarar verebileceği belirtilmiştir. Belgeye göre ABD'nin amaçları; kendisine ve müttefiklerine yöneltilmiş tehditleri caydırmak yada bir saldırı olmuşsa bu saldırıları geri püskürtmek, uluslararası terörizm dahil ABD ve vatandaşlarına yönelik her türlü tehdide karşı koymak, silah kontrol anlaşmalarının uygulanmasını izlemek yanında ABD'ye yönelik olabilecek balistik füze saldırılarını engellemek için savunma önlemleri almak, SSCB'deki demokratik değişimi desteklemek, ABD'ye yönelik

⁷¹ Wiarda, Wylie, a.g.m.,s.26.

⁷² Dedeoğlu, a.g.m., s.230.

uyuşturucu trafiğini engellemek, başta kimyasal ve biyolojik silahlar olmak üzere kritik teknoloji ve silahların dūřman devletlere transferini engellemek, açık pazar kurallarına dayalı uluslararası ekonomik sistemi geliştirmek, NATO'daki müttefiklerle beraber çalışarak bütün ve özgür bir Avrupa'da güvenlik ve demokrasiyi sağlamak, demokratik değerlere ve bireysel haklara bağlı özgür ulusları genişletmek, NATO kapsamında bir Avrupa güvenlik kimliğinin oluşumunu sağlamak olarak tanımlanmıştır.⁷³

Bush döneminin bitişinin ardından göreve gelen Clinton yönetiminde bölgesel savunma stratejisini benimsemiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın son yıllarındaki silahlanma yarışı ve Körfez Savaşı sırasındaki ağır savunma harcamaları da ABD ekonomisinde sorunlara yol açmıştır. 1992'de ABD'nin bütçe açığı gayrisafı milli hasılanın %5'i boyutuna çıkmıştı. Bu nedenle de ABD'nin uluslararası sistemdeki belirleyici rolünün devamı için Clinton yönetimi, öncelikle iç ekonomik sorunların çözümü ile uğraşmıştır.⁷⁴

1996 yılında ABD tarafından yeni bir Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklanmıştır. Angajman ve Genişleme: Ulusal Güvenlik Stratejisi⁷⁵ isimli belgeye göre ABD'nin o dönemdeki hedefleri "savaşmaya ve ülke dışına gönderilmeye her an hazır bir silahlı kuvvetle güvenliği sağlama, ABD'nin ekonomik canlanmasını hızlandırmak ve ülke dışında demokrasiyi teşvik etmek" olarak sıralanmıştır. Stratejide ABD'nin dünya liderliğinin daha önce hiç olmadığı kadar gerekli olduğu ifade edilerek ulusal güvenlik çıkarları tehdit edildiğinde önce diplomasiye, mecbur kalınırsa ise kuvvet kullanılacağı belirtilmiştir.⁷⁶ Buradaki "genişleme" ifadesi geçmişteki "evreleme" nin yerini almaktadır. Bu kavram serbest ticaret, yatırım kolaylıkları gibi ekonomik; demokrasi ve insan hakları gibi siyasi faktörleri içermekteydi. Buna göre ABD, bütün dünyada "açık pazarlar ve açık toplumlar" oluşturmayı hedefliyordu. Angajman terimi ise, ABD'nin dış müdahalelerde seçici davranacağını gösteriyordu. ABD'nin uluslararası müdahaleleri iki durumda gerçekleşecekti. Eğer doğrudan ABD çıkarlarını tehdit eden bir durum varsa ABD

⁷³ National Security Strategy of the United States 1991, Erişim:28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm>

⁷⁴ İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), Türk Dış Politikası Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 244.

⁷⁵ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement, Erişim:28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/spp/military/docops/notional/1996stra.html>

⁷⁶ Erhan, 2002 (c), s. 66

tek başına müdahale edecek, tehdit müttefiklerinin çıkarlarını da ilgilendiriyor ise onların katkısıyla müdahalede bulunacaktı.⁷⁷

Clinton yönetiminin 1997`de açıkladığı “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde⁷⁸ ABD çıkarlarına yönelik tehditler, bölgesel yada devlet merkezli tehditler, kitle imha silahlarından kaynaklı tehditler veya terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, uluslararası örgütlü suçlar gibi ulus ötesi tehditler olarak belirlenmiştir. Yine Clinton tarafından açıklanan 1999`daki, bir önceki ile aynı ismi taşıyan, stratejisinde<sup>79</sup> ise ABD, çıkarlarını tanımlamıştır. Buna göre; doğrudan ABD ve müttefiklerinin ülke bütünlüğüne, vatandaşlarının can güvenliğine yönelik olarak tanımlanan “yaşamsal çıkarlar”, ABD`yi doğrudan tehdit etmeyen fakat ülkenin dünyanın mevcut yapısını tehlikeye düşüren olaylar olarak tanımlanan “önemli ulusal çıkarlar” ve insan hakları ihlallerinin engellenmesi demokrasinin desteklenmesi olarak tanımlanan “insani ve diğer çıkarlar” ABD`nin çıkarlarıdır.⁸⁰

1999 yılında açıklanan “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi”nde⁸¹ ise ABD, çıkarlarının küreselleşme çerçevesinde şekillendiğini belirtmiştir. Buna göre; ABD`nin bir çok eski düşmanı ABD ile ortak hedefler doğrultusunda işbirliği yapmaktadır. Küresel ekonominin dinamizmi ise ticareti, kültürü, iletişimi ve küresel ilişkileri dönüştürerek Amerikalılar için yeni fırsatlar doğurmaktadır.⁸²

1991 yılındaki Körfez Savaşı ABD`ye hem Soğuk Savaş sonrasının uluslararası sistemini ve güvenlik ortamını tanımlama hem de bu ortamı şekillendirme fırsatını vermiştir. Yukarıda belirtilen stratejiler ise, ABD`nin uluslararası sisteme egemen olmaya çalışmasının ve onu kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmesinin⁸³ araçları olarak kullanılmıştır. ABD, bu strateji belgeleri ile Soğuk Savaş sonrasının tehditlerini kendi tanımlamış ve müttefikleri ile diğer devletleri de bu tehditlerle mücadele etmek için kimi zaman seferber etmiş kimi zaman ise zorlamıştır.

---

⁷⁷ Uzgel, 2002, s.247

⁷⁸ A National Security Strategy for A New Century, May 1997, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org>

⁷⁹ A National Security Strategy for A New Century, October 1998, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org>

⁸⁰ Erhan, a.g.m., 2002, s. 69-70.

⁸¹ A National Security Strategy for A New Century, December 1999, Erişim: 28 Ocak 2005, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-1299.pdf>

⁸² Erhan, a.g.m., 2002, s. 70-71.

⁸³ Uzgel,2002, s.248.

Soğuk Savaş'tan sonra ABD, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca, Soğuk Savaş kazanmak üzere yapılandığı ekonomisini ve dış politikasını uluslararası sistemin yeni koşullarına göre yapılandırmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştı. Bu anlamda 11 Eylül 2001 tarihinde maruz kaldığı saldırılara kadar geçen dönem, ABD'nin bu yapılandırmayı gerçekleştirdiği ve küresel varlık nedenini meşrulaştırmaya çalıştığı dönem olarak adlandırılabilir.⁸⁴

ABD bu dönemde Avrupa, Rusya, Kafkasya, Orta ve Güneydoğu Asya'yı gerek ekonomik gerekse askeri bağlarla kendisine bağlı tutmaya çalışmıştır. Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), DTÖ gibi örnekler ABD'nin dünyanın her tarafında kendisine bağlı gruplar oluşturmaya çalıştığının göstergeleridir. Yani bu dönemde ABD yönetiminin önceliği, ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek, ABD'yi ekonomik açıdan yeniden güçlü hale getirmek olmuştur. ABD'nin dünyayı yeniden dizayn etmek kaygısı olmamış buna karşılık küresel kurumları yerleştirmek, işlerliğini sağlamak, kendi anlayışına uygun bir kapitalizmi dünyaya yaygınlaştırma anlayışı egemen olmuştur.⁸⁵

2.1.2.3. NATO'nun Yeni Misyonu

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte Atlantik İttifakı'nın da gerekliliği tartışma konusu olmuştur. İttifak'ın düşmanının ortadan kalkması, meşruluğunun ve üyelerinin birlikte hareket etme amacının ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Ancak buna rağmen NATO, Soğuk Savaş'ın sonuna doğru başlanan reform çalışmaları sayesinde günümüze kadar varlığını koruyabilmiş ve Batı Yarıküre'nin çekirdek güvenlik organı olarak kalabilmiştir.

NATO'nun varlığını günümüze kadar halen devam ettirmesinde, yukarıda belirtilen, yeni güvenlik ortamının da etkisi vardır. Soğuk Savaş'ın ardından tehdit algılamalarındaki değişim nedeni ile bazı üyeler NATO'nun varlığını sorgulasalar da 1991'deki Irak Savaşı, Bosna Savaşı'nda AB'nin etkisiz kalması üyelere, özellikle de Avrupalı'lara, yeni dönemde de güvenliğin ancak uluslararası işbirliği ile sağlanabileceğini göstermiştir. İşte bu ortamda Avrupa ülkeleri her ne kadar AB bünyesinde yeni bir güvenlik yapılanmasına gitmeye çalışsalar da NATO'ya

---

⁸⁴ Erhan, 2002 (c), s.57.

⁸⁵ Soli Özel ile Röportaj, "Türkiye Janus Gibi Olmalı", Turkishtime, 15 Kasım-15 Aralık 2002, Sayı 10, Erişim: 21 Kasım 2005, http://www.turkishtime.org/kasim/25_3tr.htm

üyeliklerini devam ettirmişlerdir. Bu dönemde NATO'nun görevlerinde ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Ancak bu değişiklikler, üyelerin önceden üzerinde anlaştıkları geniş çaplı planların uygulanmasından ziyade süreç içindeki ihtiyaçlar ve eylemlerle şekillenmiştir.⁸⁶

Yeni dönemde NATO'nun şekillenmesinde 1990 Londra ve 1991 Roma toplantıları önemli bir yere sahip olmuştur. Londra Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde⁸⁷ “yeni Avrupa’da her bir devletin güvenliğinin komşularının güvenliğinden ayrılmayacak şekilde birbirine bağlı olduğunu” belirtilerek NATO'nun düşmanlarının artık “eski düşmanlar” haline geldiği üstü kapalı bir biçimde ifade edilmiştir.⁸⁸ Londra Zirvesi'nde NATO'nun ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlaması için gerekli dönüşümlerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu zirve ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden temsilciler NATO Karargahı'na davet edilmiş ve bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

1991 yılındaki Roma Zirvesi ise, NATO'nun dönüşümünde önemli bir yere sahip olmuştur. Zirvede NATO'nun yeni stratejik konsepti belirlenmiş; bunun yanında eski Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi için Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'nin (KAİK) kurulması karara bağlanmıştır. Yeni stratejik konsept göre; NATO'ya Avrupa kanadında gelebilecek bir topyekün saldırı tehdidi ortadan kalkmış ve ittifak stratejisinden çıkarılmıştır. İttifak'a yönelik güvenlik sorunları önceden tahmin edilmesi zor, belirsiz ve çok yönlü risk unsurları olarak belirtilmiştir. Artık yeni dönemdeki bu belirsiz ve çok yönlü risk unsurları, devletlerin topraksal ve coğrafi bütünlüğüne yönelik olmaktan çok, ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar, etnik düşmanlıklar ve sınır sorunları, olarak sıralanmıştır.

Bu anlamda NATO'nun yeni rolü, kriz ve çatışma önleme ve yönetme olarak değişmiştir. Yeni stratejik konsept ile birlikte, NATO'nun sabit güçlerinde azaltmaya gidilmesine ve bu güçlerin dönemin güvenlik ortamına uyumlu hale getirilmesine karar verilmiştir. Aynı zaman da NATO güçlerinin farklı yönlerden gelebilecek daha küçük saldırılara cevap verebilecek hareketlilik ve esnekliğe kavuşturulması öngörülmüştür. Bunun yanında NATO'nun AB, RAB ile işbirliği yapabileceği ve BM misyonlarına katılabileceği karara bağlanmış ve bu çerçevede Avrupa'nın

⁸⁶ Gülnur Aybet, “NATO's New Missions”, Perceptions, Vol: 4 No: 1, 1999, s. 67.

⁸⁷ The London Declaration, July 1990, Erişim: 10 Şubat 2005, <http://www.nato.int/docu/basicctxf>

⁸⁸ Aybet, a.g.m., s. 68.

savunma alanında sorumluluk paylaşımının artırılması için güvenlik ve savunma alanında bir Avrupa kimliği yaratılmasının zemini hazırlanmaya başlanmıştır. Yeni stratejik konseptte dikkat çeken önemli bir diğer unsur ise, ittifakın güvenliğinin global bağlamda da ele alınması gereğine işaret edilmesidir. Buna göre; kitle imha silahlarının yayılması, terörizm, petrol gibi yaşamsal kaynak akışlarının engellenmesi de ittifak üyeleri için bir risk algılaması haline gelmiştir.⁸⁹ Bu açıdan bakıldığında NATO'nun artık sadece Kuzey Atlantik bölgesinde değil, diğer bölgelerde de operasyonlar yapabilmesinin önünün açıldığı söylenebilir.

NATO'nun yeni stratejik konseptinin ilanından bir ay sonra oluşturulan KAİK, ilk başta NATO'ya üye 16 devlet ve 9 ortak üye ile toplanmıştır. Ardından SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan 10 yeni bağımsız devlet Mart 1992'de Arnavutluk ve Gürcistan'da Haziran 1992'de KAİK'e katılmıştır. KAİK'in faaliyete geçmesi ile NATO'nun, askeri boyutunun yeniden tanımlanması yanında siyasi boyutunda bir derinleşmeye gidildiği ve eski Doğu Bloğu ülkeleri ile işbirliğinin ve yakınlaşmanın bir aracı haline getirildiği söylenebilir. NATO, 1992 yılının Haziran ayında Oslo'da yapılan Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı'nda alınan karar gereği Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), yine aynı yılın Aralık ayında Brüksel'de yapılan Kuzey Atlantik Konseyi Bakanlar Toplantısı'nda⁹⁰ ise BM sorumluluğu altında barış koruma görevleri yürütme kararları alınmıştır. Bu kararlar ile NATO kendi görev alanı dışında da operasyonlar yapabilmesini meşrulaştırmaya çalışmıştır.

1994 yılındaki Brüksel Zirvesi NATO'nun Soğuk Savaş sonrası değişimini hızlandırmıştır. KAİK bünyesinde NATO'yla ortak üye olan ülkelerle işbirliğini arttırmak için Barış İçin Ortaklık (BİO) programı uygulamaya konulmuştur. Bu program ile ortak planlama, eğitim ve tatbikatlar vasıtası ile ortak üyelerle NATO üyeleri arasındaki askeri ilişkileri geliştirmek ve koordinasyonu arttırmak amaçlanmıştır. BİO, ortak üyelere isterlerse NATO operasyonlarına katılabilmeleri için önünü açmıştır. Ayrıca Brüksel Zirvesi'nde ittifakın, daha sonra değinilecek olan, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin (AGSK) oluşumuna hız verildi. Bu kapsamda RAB ile birlikte planlaması yapılacak operasyonlarda kullanılmak üzere

---

⁸⁹ The Alliance's Strategic Concept Agreed by the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council, Roma, 1991, Erişim: 10 Şubat 2005, t 13 QRa.

⁹⁰ Final communique of the Ministerial meeting of the North Atlantic Council, Brüksel, 1992,

Birleşik Müşterek Görev Gücü (BMGG) oluşturulmaya başlandı. BMGG, BAB bünyesinde görev yapacak fakat NATO kaynaklarını kullanabilecektir. NATO'nun diğer Avrupa ülkelerinin üyeliğine açık olduğunu belirterek genişleme konusunda da ilk adımları atmaya başlamıştır.

1997 yılında Portekiz'in Sintra kentinde düzenlenen KAİK Dışişleri Bakanları zirvesinde KAİK ve BİO'nun daha ileri götürülerek NATO üyeleri ile Ortak üyeler arasındaki işbirliğini geliştirmek için Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi kuruldu. Yine aynı yıl içinde BİO programının daha geniş kapsamlı hali olan Güçlendirilmiş BİO programı uygulanmaya başlandı. Buna göre Güçlendirilmiş BİO'nun amaçları; BİO içindeki politik danışma unsurunu güçlendirmek, BİO için daha operasyonel bir rol geliştirmek ve ortakların BİO içindeki karar alma ve planlama süreçlerine daha fazla katılımını sağlamaktır.⁹¹

Haziran 1997'deki Madrid Zirvesi⁹² NATO'nun Soğuk Savaş Sonrası genişlemesinin başlangıcına sahne olmuştur. Bu zirvede Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan İttifak'a üyelik için davet edilmiş ve sonuç olarak 1999'da da resmen üye olmuşlardır. NATO'nun genişlemesi ile birlikte Kuzey Atlantik bölgesinde güvenlik ve istikrar katkı yapacağı söylenebilir. Bu bağlamda dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, Mayıs 1997'de yaptığı bir konuşmada NATO'nun genişlemesinin gerekçelerini şöyle sıralamıştır:⁹³

- i. Yeni yüzyılda tüm insanlığın barışını tehdit eden çatışmalara işaret etmek için İttifak'ı güçlendirmek,
- ii. Avrupa demokrasisinin tarihi kazanımlarının güvence altına alınması,
- iii. Olası üyeleri aralarındaki farklılıkları barış içinde çözmeye teşvik etmek,
- iii. Barış Ortaklığı; Rusya ve Ukrayna ile özel düzenlemelerle beraber, Avrupa'daki Stalin'in çizdiği yapay sınırı silmek ve Avrupa'yı istikrarsızlıkla ayırmadan güvenlik içinde bir araya getirmek.

Clinton'un açıklamalarından da anlaşılacağı üzere NATO'nun genişlemesi ile güdülen temel gaye, askeri kazanımlar elde etmenin yanında Batı dünyasının etki alanını genişletmektir.

⁹¹ NATO El Kitabı, s.94-104.

⁹² Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation, Madrid, 1997 Erişim: 10 Şubat 2005, [://www.nato.int/docu/Inr/1997/97-081e.htm](http://www.nato.int/docu/Inr/1997/97-081e.htm)

⁹³ Henry Kissenger, Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?, (Çev: Tayfun Evyapan), ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2002, s.32.

Bu kararların yanı sıra Madrid Zirvesi`nde, NATO`nun Stratejik Konsepti`nin dönemin şartlarının gerisinde kaldığı görülmüş ve bu konseptin gözden geçirilmesine karar verilmiştir. Bu gözden geçirmede, Bosna ve Kosova`daki barış gücü operasyonları ve AGSK`nin gelişimi etkili olmuştur.

Eski Yugoslavya`da Haziran 1991`de Slovenya ve Hırvatistan`ın bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile başlayan süreç kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Ekim 1991`de de Bosna Hersek`in bağımsızlık ilanı ile savaş buraya da sıçramıştır. Savaşın başlamasının ardından BM Güvenlik Konseyi Bosna Hersek`e BM Koruma Gücü göndermiştir. Bu gücün başlıca görevi insani yardım sağlamaktır. Ancak, sonunda Sırp güçlerinin bu birliklere de saldırması ile Güvenlik Konseyi. Koruma Gücü`nün görevlerini yerine getirmesini desteklemek amacıyla ulusal olarak veya bölgesel örgütleri aracılığıyla hava gücü kullanımı için tüm önlemlerin alınması kararını vermiştir.

Bu karara dayanarak NATO, Aralık 1992`deki Brüksel toplantısında almış olduğu karara dayanarak, Kasım 1994`te hava saldırılarına başlamıştır. Sonuç olarak, savaş NATO müdahalesi sonrasında Aralık 1995`te imzalanan Dayton Barış anlaşması ile resmen sona ermiştir. Anlaşma`nın ardından ise BM koruma gücü yerini NATO bünyesinde oluşturulan Çokuluslu Yürütme Gücü`ne bırakmıştır. NATO`nun bu müdahalesi başta Rusya ve Çin olmak üzere pek çok ülkenin tepkisini çekmiş ve NATO`nun alan dışılık sorununu gündeme getirmiştir. NATO Anlaşması`nın 5. maddesinde NATO`nun görev alanı; “Kuzey Amerika`da ve Avrupa`da içlerinden birine veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı saldırı durumunda...Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak...” denerek, Kuzey Atlantik bölgesi ve üyelerine yönelmiş saldırılarda müdahale olarak tanımlanmıştır. Oysa ki Bosna Hersek bir NATO üyesi olmadığı halde NATO`nun 5. maddesinde tanımlanmış savunma alanına da girmemekteydi.

Bosna Savaşı`ndan sonra bu kez Kosova`da, Sırpların Kosovalı Arnavutlar`a yönelik şiddet uygulamaları ortaya çıkmıştı. Sorunun çözümü için yapılan görüşmelerde hazırlanan Kosova Barış ve Özyönetim Geçici Anlaması Yugoslavya hükümetince imzalanmayınca ve bu süreçte şiddet olayları da artınca NATO, bu sefer herhangi bir BM kararı olmaksızın, Mart 1999`da Yugoslavya`ya yönelik hava saldırıları başlatmıştır. Haziran 1999`a kadar süren saldırıların ardından BM

Güvenlik Konseyi NATO'ya Kosova'da gerekli tüm önlemleri alma yetkisi vermiştir. Bu durumda aynen Bosna'da olduğu gibi bir alan dışılık sorunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle başta Çin ve Rusya olmak üzere pek çok ülke NATO'nun yine görev alanı dışına çıkmasına tepki göstermiştir. Bunun ardından NATO bu soruna çare bulmak için stratejilerini yenileme yoluna gitmiştir.

Nisan 1999'da Washington'da gerçekleştirilen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde NATO'nun yeni stratejik konsepti⁹⁴ kabul edilmiştir. Bu çerçevede NATO'nun görev alanları belirlenmiş ve AGSK'nin güçlendirilmesine karar verilmiştir. Buna göre; İttifak, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına dayalı olarak Avrupa'da çalışmaktadır. Bu hedefin başarılması, Avrupa-Atlantik bölgesini etkileyen kriz ve çatışmalar nedeniyle risk altına girebilir. Bu nedenden dolayı da İttifak üyelerinin savunmasını sağlamak yanında bu bölgedeki barış ve istikrara da katkıda bulunacaktır. Bu bağlamda NATO'nun görev alanını oluşturan konulara etnik ve dinsel çatışmalar, toprak anlaşmazlıkları, insan hakları ihlalleri, ciddi ekonomik, sosyal ve siyasal güçlükler ile terörist saldırıların giderilmesi faaliyetleri de eklenmiştir. Bu sayede yukarıda belirtilen 5. maddenin dışında kalan konularda da müdahale gerekçesi yaratılmıştır. Yani artık üyelere yönelik doğrudan saldırı gerçekleşmediği durumlarda da NATO görev yapabilecektir. Aynı zamanda İttifak'ın 5. madde dışında gerçekleştireceği operasyonlar için "Savunma Yetenekleri Girişimi" başlatılması kabul edilerek ittifak üyelerinin toprakları dışındaki kriz operasyonlarında hızlı hareket yeteneğine sahip bir birliğin yapılandırılması öngörülmüştür.

Yeni stratejik konseptte belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi açısından 2002 Prag Zirvesi⁹⁵ önemli bir yer tutmaktadır. Bu zirvede NATO tarihindeki en büyük genişleme yönünde en ciddi adımlar atılarak Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile katılım müzakereleri başlamış ve bu ülkeler 2004 yılında tam üyeliğe kabul edilmişlerdir. Aslına bakıldığında NATO'nun doğuya doğru genişlemesinin Türkiye açısından pek olumlu olduğunu söylemekte mümkün değildir. Çünkü NATO Karadeniz, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'daki kriz bölgelerine doğru genişledikçe Türkiye'nin bu ülkelere yönelik olası operasyonlarda önemini azaltıcı rol oynamaktadır. 2003 Irak Savaşı'na Türkiye'nin

⁹⁴ The Alliance's Strategic Concept, Washington, 1991, Erişim: 10 Şubat 2005

⁹⁵ Prag Summit Declaration, Prag, 2002, Erişim: 10 Şubat 2005,

destek vermemesinin ardından ABD'nin Bulgaristan ve Romanya ile bu ülkelerdeki askeri üslerin kullanımı konusunda yaptığı anlaşmalar bu tespiti doğrular niteliktedir. Türkiye, genişleme öncesinde Karadeniz'e kıyısı olan tek ülkedir. Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla birlikte Türkiye'nin bu öneminin azaldığı söylenebilir. Aynı zamanda, bu yeni üyelerin NATO'ya getireceği yeni maliyetler NATO bütçesinden Türkiye'ye ayrılan payda da azalmaya neden olabilecektir.⁹⁶

NATO'nun genişlemesi ile ilgili olarak burada belirtilmesi gereken bir başka önemli konu ise AB ve ABD'nin NATO genişlemesine bakışları ile ilgilidir. Dikkat edildiğinde, AB genişlemesi ile NATO genişlemesinin birbirine eş zamanlı olarak gittiği görülebilir. AB açısından, NATO'nun genişlemesi AB'nin Avrupa'da entegrasyon amacıyla yaratmaya çalıştığı siyasi ve ekonomik düzene yeni üyelerin bir de kolektif savunma şemsiyesi altında katılmalarını getirecektir. ABD açısından ise genişleme, hem yeni üyelerin NATO'ya katılmaları ile birlikte ordularının modernizasyon sürecinde ABD firmalarının bu ülkelere silah satışı yolu ile maddi kazanç elde etmelerini sağlayacak hem de ABD NATO'yu Avrupa üzerindeki çıkarlarını sürdürmenin bir aracı olarak kullandığından, genişleme ile kendisine yakın politikalar izleyen ülkelerin katılımıyla bu çıkarları yayarak sürdürebilmenin yeni bir aracını elde etmiş olacaktır.⁹⁷

Prag Zirvesi'nde alınan bir diğer önemli karar ise yeni stratejik konseptte belirtilen yeni görevler için gerekli askeri yapıların oluşturulmasına yönelik olarak "NATO Acil Müdahale Gücü" kurulması kabul edilmiştir. Bu çerçevede NATO, dünyanın ihtiyaç duyulan yerlerinde muharebe ve hızlı hareket etme yeteneğine sahip üç tugaydan oluşan, yaklaşık 21.000 askerlik bir Acil Müdahale Gücü oluşturacaktır. Ayrıca İttifak bünyesinde yapılan reformlarla, üye ülkelerin ordularının birlikte savaşma yeteneklerinin artırılması, birliklerin gerekli yerlere intikalinin hızlandırılması, özel hareket birliklerinin sayısının artırılması ve bu birliklerin akıllı bombalar gibi yeni silahlarla isabetli vuruş yapma yeteneğinin geliştirilmesi gibi önlemler kabul edilmiştir.⁹⁸ Burada belirtmek gerekir ki, bu tip yeni birlikler kurulması veya orduların kapasitelerinin artırılması kapsamında yeni teknolojilere sahip silahlar alınması, ABD'nin NATO'yu kendi savunma sanayisini canlı tutarak

⁹⁶ Merve İrem Arıcan, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Ekseninde Avrupa Birliği-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEC SBE. İzmir, 2003, s.161.

⁹⁷ Arıcan, a.g.e., s. 158.

⁹⁸ Prag Summit Declaration, h 27e.htm

Avrupa'ya silah satmak için kullanıldığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Özellikle Türkiye gibi kendi savunma sanayisi henüz çok gelişmemiş üyeler için bu durum hem savunma harcamalarında ciddi bir artışa hem de bu alandaki dışa bağımlılığı daha da arttırmaktadır.⁹⁹

Aynı zamanda Prag Zirvesi NATO'nun İttifak üyelerinin çıkarları ve güvenlikleri söz konusu olduğunda dünyanın her yerinde görev yapabilmesinin önünü açması açısından da önemli bir yere sahiptir. Zirvenin sonuç bildirgesi niteliğindeki Prag Deklarasyonu'nun 3. maddesine göre NATO, üyelerinin toprak nüfus ve güçlerine nereden gelirse gelsin bütün tehditlere cevap verecek önlemleri almaya karar vermiştir. Bu kapsam da Prag Zirvesi'nden bu yana Kuzey Atlantik dışındaki bölgelerden ülkelerle de ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda NATO, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya ve Güney Kore ile bir çeşit ortaklık kurmanın yollarını aramaya başlamıştır. Ancak üyeler arasında bu konuya farklı yaklaşımlar söz konusudur. ABD, adı geçen ülkeler ile sıkı askeri bağlar kurulmasından yana iken, İngiltere ve Hollanda dünya çapında bölgesel güçlerle güvenlik ağı kurması ancak bunların ABD'nin istediği gibi sıkı bağlar olmasına karşı çıkmaktadırlar. Fransa ise, bu tip bir yapılanmanın NATO içinde ABD'nin ağırlığını daha da arttıracığından tamamen karşı çıkmaktadır.¹⁰⁰

Sonuç olarak bütün bu gelişmelerin hepsi birlikte değerlendirildiğinde, NATO'nun Soğuk Savaş sırasındaki üyelerine ait "ortak alanın savunulması" olan misyonunun, Soğuk Savaş sonrasında İttifak üyelerinin "kollektif çıkarlarının savunulması" misyonu olarak yenilendiği söylenebilir. Daalder'e göre kollektif çıkarların savunulmasına dayalı bu yeni misyonu destekleyen üç argümandan söz edilebilir:¹⁰¹

i. NATO ve ABD için olası bir tehdit artık Avrupa içinden değil, Avrupa dışından kaynaklanmaktadır. İstikrarsızlık ve tehditler dışında söz konusu olan kitle imha silahlarının artması, terörizm, enerji kaynaklarının tükenmesi nedeniyle oluşabilecek olası politik ve askeri çatışmalar ve özellikle Asya'daki kritik

⁹⁹ Cüneyt Aklın, Tolga Yarman, "AB ve NATO ilişkilerinin Geleceği Türkiye'ye Etkileri", Stradigma, Sayı: 1, Şubat 2003,

¹⁰⁰ Lucia Kubosova, NATO Considered with Other Countries, EU Observer, 03.04.2006, Erişim: 03.04.2006, J/euobserver.com

¹⁰¹ Ivo 1-1. Daalder, NATO in The 21st Century: What Purpose, What Missions?, Brookings Institute, Washington, 2001 s. 16-17. http://www.brookings.edu/press/pubs/20010410_nato

bölgelerde güçler dengesini bozmaya yönelik hareketlerin varlığı olarak sıralanabilir. Dolayısıyla İttifak için birincil önemi olan üyelerinin topraklarının savunulması hedefi, yerini kollektif çıkarların savunulmasına bırakmaktadır.

ii. Avrupa ile ABD arasında örtüşen çıkarlar mevcuttur. ABD ve Avrupalı müttefikleri demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi ortak değerlere sahiptir. Bunun yanı sıra NATO üyeleri ekonomik, teknolojik ve askeri alanda ilerleme seviyesi olarak birbirlerine yakındır. Olası bir tehdit durumunda askeri kapasitelerini ve varlıklarını birleştirerek organize olabilecek duruma sahiptirler.

iii. Amerika'nın Avrupa ile yakın işbirliği içinde olması ve çıkarlarının büyük ölçüde örtüşmesi NATO'nun faaliyet alanını da etkilemektedir. NATO, Amerika tarafından temel ulusal çıkarlarının korunması ve sağlanmasında ihtiyaç olduğunda faaliyete geçirilebilecek bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrasında değişen güvenlik sistemi ve ihtiyaçları ile örtüşen çıkarlar bütünü, NATO'nun rolünü müttefiklerinin toprak bütünlüğünün savunulmasının bir adım ötesine taşıyarak ortak çıkarlarının savunulması boyutuna geçirmiştir.

2.1.3.Yeni Dünya Düzeninde Uluslararası Sistemin Temel Aktörleri

2.1.3.1.Amerika Birleşik Devletleri

İki kutuplu sistemin sona ermesi ile birlikte ABD, uluslararası sistemde bir anda tek süper güç olarak kalmıştır. Erhan'a göre ABD, bu dönemde hem Soğuk Savaşı kazanmanın getirdiği bir güven artışı hem de tek süper güç olarak kalmanın getirdiği bir şaşkınlık ile birlikte yeni stratejilerini belirlemeye çalışmıştır.¹⁰²

11 Eylül saldırılarına kadar ABD, belirlediği politikalarını daha çok uluslararası hukuka dayandırarak, çok taraflı bir şekilde ancak kendi çıkarları doğrultusunda uygulamıştır. Sistemdeki diğer aktörlerinde kabul ettiği bu durum (yani ABD hegemonyası), demokratik değişim, insan hakları, serbest piyasa ekonomisi ve küreselleşme gibi kavramlara dayandırılmaktaydı. Burada ABD'nin kendine biçtiği rol ise, sistemin sorunsuz işlemlerini sağlamaktır; çünkü, zaten ABD

---

¹⁰² Erhan, 2002 , s.63

tarafından biçimlendirilmiş olan bu sistem, sorunsuz bir şekilde işledikçe ABD, liderliğini sürdürebilecekti.¹⁰³

11 Eylül 2001'deki terörist saldırıların, ABD politikaları açısından bir değişim getirdiği söylenebilir. ABD, bu saldırıların ardından önce Afganistan'a ardından Irak'a doğrudan silahlı müdahalede bulunmuştur. ABD, bu müdahaleleri yaparken, herhangi bir BM kararına dayanmadığı gibi aynı zamanda güvenliğini sağlamak için "önleyici saldırı doktrini"ni de hayata geçirmiştir. Doktrine göre ABD, dünyanın herhangi bir yerinde kendisine yönelik herhangi bir tehdit tespit etmesi durumunda, saldırıya uğramadan tek taraflı olarak müdahale etme hakkını gördüğünü ilan etmişti. ABD'nin bu tutumu ise, hemen hemen bütün devletleri rahatsız eder bir durum haline gelmiştir.¹⁰⁴ Bu anlamda 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, çok taraflılık, uluslararası hukukun üstünlüğü gibi kavramları bir kenara bırakarak, doğrudan askeri gücünü kullanarak, politik hedeflerine ulaşma yoluna gitmiştir.

2.1.3.2. Avrupa Birliği

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte, yaklaşık yarım yüzyıldır iki kutup arasında bölünmüş olan Avrupa'da, bu bölünmüşlük sona ermiştir. Bu durum AT için, önemli fırsatlar yarattığı kadar ciddi tehditlerde içeren bir ortam oluşturmuştu. Komünizmin çöküşü ile birlikte AT'nin etki alanı genişleyebilecekti, ancak aynı zamanda komünizmin yıkılışı ve SSCB'nin de çöküşü ile birlikte Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'da önemli bir güç ve güvenlik boşluğu oluşturmuştur. Bu durum, AT için bir güvenlik sorunu yaratmaktaydı. Aynı zamanda Almanya'nın yeniden birleşmesi de İngiltere ve Fransa'da endişeye neden olmuştu. Bununla birlikte Avrupa entegrasyonunun gelişmesi, bir çok alanda sorunların çözülmesini ve risklerin azaltılmasını sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından AT, 1986'da imzalanmış olan Tek Avrupa Senedi'yle başlamış olan Avrupa entegrasyonunun derinleşmesi sürecini hızlandırmaya başladı. Aralık 1991 de Maastricht Zirvesi'nde son şekli verilerek imzaya açılan Maastricht Anlaşması veya diğer adıyla Avrupa Birliği Anlaşması ile

---

¹⁰³ Aydın, ag.m.,

¹⁰⁴ Erhan, 2002 (c), s. 57.

hem ekonomik hem de siyasal entegrasyon konusunda önemli bir adım atılmıştır. Bu anlaşma ile AT'nin ismi de Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilmiştir.

Maastricht Anlaşması'nın ardından, Haziran 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi ile birlikte AB'ye tam üyelik için gerekli olan kriterler belirlenmiştir. Sonrasında Haziran 1997'deki Amsterdam Zirvesi sonucunda imzalanan Amsterdam Anlaşması ile siyasi birlik konusunda yeni adımlar atılmıştır. Siyasi ve ekonomik entegrasyonun derinleştirilmesinin yanında, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) ve Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) ortaya atılması ile dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında da entegrasyonun temelleri atılmıştır.

AB entegrasyonu, derinleşmek ile birlikte aynı zamanda genişlemiştir. 1995 yılında İsveç, Avusturya ve Finlandiya'nın, 2004 yılında ise Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta'nın katılımlarıyla AB'nin üye sayısı 25'e çıkmıştır. 2007'de de Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı ile üye sayısı 27'ye çıkacaktır. Bu süreç içinde yıllık olarak yaklaşık 10 trilyon dolarlık bir gayrisafi yurt içi hasılaya ulaşan AB, ekonomik anlamda bir süper güç haline gelmiştir. 1 Ocak 2002'de fiili olarak Euro'nun uygulanmaya başlaması ile birlikte AB, ABD dolarının hakimiyeti altındaki finansal piyasalarda ABD'ye rakip haline gelmiştir.

Bütün bunların ışığında, AB entegrasyonu Soğuk Savaş'ın ardından hem genişleyerek hem de derinleşerek yürümüştür. Bu sayede AB, uluslararası siyasal sistemde yeni bir güç olarak yükselmeye başlamıştır. Ancak AB'nin, global bir aktör olmada belki de en büyük ihtiyacı olan, ODGP'yi ve kendi savunma mekanizmaları henüz geliştiremediğinden bu alanda yeteri kadar ilerleme kaydettiğini söyleyemeyiz.

2.1.3.3.Uluslararası Sistemde Aktör Olarak Yeni Ortaya Çıkan Devletler

2.1.3.3.1. Rusya Federasyonu

SSCB'nin yıkılmasının ardından ortaya çıkan Rusya, ilk yıllarında ciddi sorunlarla boğuşmuştur. Buna rağmen Rusya, SSCB'nin dağılışını resmileştiren 8 Aralık 2001'de imzalanmış olan Minsk Anlaşması ile kurulmuş olan, eski Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile eski Sovyet Cumhuriyetlerinden 11 tanesini kendi nüfuz alanı içinde tutmayı başarmıştır.

Bostanoğlu'na göre BDT'nin, 1993 yılında ortaya atılan ABD-Rus Stratejik Ortaklığı çerçevesinde ABD tarafından kabulü, SSCB sonrasında Rusya'nın nüfuz bölgesinin haritasının çizilmesi ve ABD tarafından kabulüydü. Bir anlamda Rusya kendisi için ayrılan bu alanın dışına taşmadıkça, ABD açısından kabul edilebilir bir ortaklıktı.¹⁰⁵ Zaten o dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda Rusya'nın da böyle bir gücü yoktu.

Kuruluşunun beşinci yılında Rusya ekonomisi, SSCB'nin son yılındakinin yaklaşık olarak yarısına gerilemişti. 1994-95'teki krizin ardından toparlanmaya başladığı sırada ise bu sefer 1997-98 döneminde Güneydoğu Asya krizinin etkisi ile ikinci bir krize girmiş; bu kriz sonucunda ise borçlarını ödeyemeyecek duruma gelerek borç konsolidasyonuna gitmek durumunda kalmıştı. Sonrasında özellikle ABD'de düzenlenen 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından artan enerji ürünleri fiyatları sayesinde Rusya ekonomisi bir düzluğe ulaşabilmiştir. 1999'da 195.9 milyar dolar olan gayrisafi yurtiçi hasılası 2005'te 766 milyar dolar düzeyine çıkmıştır.¹⁰⁶

Yine bu dönemde ekonomi de ölçsüz liberalleşme nedeniyle, özelleştirmeler sırasında pek çok devlet şirketinin sınırlı sayıda kişiye, adeta, dağıtılması ile oligarklar olarak adlandırılan bir sınıf doğmuştu. Ekonomik kaynakların çoğunun oligarkların elinde olması Rus ekonomisi açısından ciddi sorunlar yaratmıştır.

Ayrıca Çeçenistan'da başlayan ayrılıkçı hareketin bir iç savaşa dönüşmesi de Rusya için halen bir güvenlik tehlikesi oluşturmaktadır. Bunun yanında NATO'nun genişlemesi, NATO'nun Yugoslavya müdahalesi Rusya için sorun olarak algılanmaktadır. NATO'nun Rusya sınırına doğru genişlemesi Rusya'nın Batı tarafından yeniden çevrelendiği algılamasına neden olmuştur. İnsani gerekçelerle Kosova müdahalesinin yapılması, Çeçenistan'da benzer bir sorun yaşayan Rusya'da güvenlik endişelerinin yaşanmasına yol açmıştır.¹⁰⁷

Rusya'da Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ile birlikte tekrardan süper güç olma yolunda bir dış politik dönemi başlamıştır. Bu çerçeve de BDT ülkelerinde yaşayan etnik Rus nüfusun çıkarlarının; Rus dili ve kültürünün savunulması bu ülkelerin iç işlerine müdahalenin bir yolu olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda

---

¹⁰⁵ Bostanoğlu, a.g.e., s.306.

¹⁰⁶ S.Neil Mac "The in BRICs: is Russia an Emerging Power?", International Affairs, Vol:82 ,No:1, January 2006, s.43.

¹⁰⁷ Zeynep Dağı, "Rusya'nın Güvenlik Politikası, ve Türkiye", Seçkin Kitabevi, 1. Baskı, Ankara, 2002, 185-186.

NATO'nun genişlemesini bahane ederek silahsızlanma sürecini durdurmuş ve tam tersi yöne dönerek askeri politikasını nükleer caydırıcılık üzerine kurmuştur.¹⁰⁸ 11 Eylül saldırılarından sonra ise, kendi başı da radikal dinci terör ile dertte olan Rusya, ABD'ye yakın bir politika izlemiştir; ABD'nin Afganistan hareketinden önce bölge ülkelerinden üs elde etmesine de yardımcı olmuştur. Rusya bu yolla Çeçenistan sorununda, global ekonomiye entegrasyon gibi konularda ABD'nin desteğini sağlamayı hedeflemiştir.

Bugün Rusya, dünyanın en önemli enerji ihracatçılarından biri haline gelmiştir. Türkiye, doğalgaz ihtiyacının %60'şını Rusya'dan karşılamaktadır. Bazı Avrupa ülkelerinde ise bu oran daha da yüksektir. Günümüzdeki kış aylarında yaşanan Ukrayna krizi göstermiştir ki, Rusya gerektiğinde enerji üzerindeki hakimiyetini bir silah olarak kullanabilecektir. Bu nedenle de Türkiye'nin de dahil olduğu yüksek miktarda Rus gazı tüketen, pek çok ülke alternatiflerini çoğaltmak için çalışmalarına hız vermiştir.

2.1.3.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti

Dünyanın dördüncü büyük ekonomisine sahip olan Çin, iki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından uluslararası sistemde gittikçe güçlenen bir yere sahiptir. Komünist siyasi rejime sahip olmasına rağmen 1978 yılında başlattığı reformlar ile ekonomisinde liberalleşmeye yönelik olarak attığı adımlarla dünyanın en hızlı büyüme rakamlarına sahip ülkelerinden biri olan Çin, 1989'da IMF'ye 2001 yılında da DTÖ'ye üye olarak dünya ekonomisi ile bütünleşme yönünde en önemli adımı atmıştır.

Çin, ekonomik anlamda dünyadaki en büyük dördüncü ülke olmasına uluslararası sisteme etkisi bu durumuna göre sınırlıdır. ABD tarafından gelecekte ABD hegemonyasına tehdit olabilecek en önemli ülke olarak görülmesini kendisi açısından önemli bir tehdit saysa da ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır.

Çin'de ekonomik reformların başladığı 1978 yılından 2003 yılına kadar kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla tam %337'lik bir artış göstermiştir. Bu rakam anılan dönemde yıllık olarak %6.1'lik bir artışa tekabül etmektedir. Ancak buna

---

¹⁰⁸ Dağı, a.g.m., s. 189-190. 30 a.g.m., s. 50.

rağmen Çin ekonomisinde ciddi sorunlar da mevcuttur. Standard&Poor's verilerine göre Çin bankalarının vermiş oldukları kredilerin %40'lık bir kısmının batık krediler oluşturmaktadır ki, bu 650 milyar dolarlık bir kredi miktarıdır.¹⁰⁹ Bunun yanında son yıllarda ülke içinde kırsal kesimden şehirlere yaklaşık 144 milyon insan göç etmiş önümüzdeki 20 yıllık süreçte ise 250-300 milyonluk bir kesimin daha göçü beklenmektedir.¹¹⁰

Günümüzde global ve bölgesel bir güç olmak isteyen Çin'in önündeki bir diğer engel ise gittikçe büyüyen enerji açığıdır. 2000 yılı itibarı ile enerji ihtiyacının %70'ini kendi kaynaklarından karşılayabilen Çin, bu alanda gittikçe sıkıntı yaşar bir hale gelmiştir. Çin'in enerji ihtiyacı açısından dışa bağımlılığı her yıl daha da artmaktadır. Aynı zamanda Çin'in çok yüksek enerji ihtiyacı uluslararası sistemin geleceği içinde bir istikrarsızlık kaynağı oluşturabilecek görünümündedir. Dünyada gittikçe azalan fosil yakıtlarına bu ülkenin muazzam talebi diğer ülkelerle gelecekte çatışmasına yol açabilecek durumdadır.¹¹¹ Özellikle 11 Eylül saldırılarını bahane ederek Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını kontrolü altına almaya çalışan ABD ile bu alanda ciddi bir çatışmaya girmesi söz konusu olabilecektir.

Bir çatışma ortamına girmesi ise Çin'in hem ekonomik gelişimine hem de uluslararası sistemde etkinliğini arttırması sürecine zarar verebilecek durumdadır. Bu nedenle de Çin, çatışma yerine uzlaşmaya dayalı, ABD'nin dünyada tek kutup olduğunu kabul eden ve ABD ile yakın ilişkiler geliştirmeye çalışan bir dış politika benimsemektedir. Çin bir yandan ABD'yi kendine düşman etmemeye çalışırken diğer yandan da uluslararası sistemde etkinliğini arttıracak, gerektiğinde ABD ile bir sorun yaşadığında veya ABD tarafından çevrelenmeye çalışıldığında kendini koruyabilecek bir ilişkiler ağı kurmaya çalışmaktadır.¹¹² Bu anlamda AB, Japonya, Güney Kore, Avustralya gibi ABD'nin müttefiki olan ülkelerle ekonomik ilişkilerini derinleştirmektedir. Çin, gelecekte Çin'e karşı ABD tarafından kurulmaya çalışılacak olası bir ittifakta yer almaları durumunda, bu ülkelerin ağır bir ekonomik bedel

---

¹⁰⁹ Martin Wolf, "Çin Neden Bu Kadar Yavaş Büyüyor", Foreign Policy Türkiye, Mart-Nisan 2005, s. 34-35.

¹¹⁰ Minxin Pei, "Tehlikeli İnkırlar", Foreign Policy Türkiye, Mart-Nisan 2005, s.40-41

¹¹¹ Alaattin Kızıltan, "Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süper Güç Olabilirliği", Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1,2004, s.59-60.

¹¹² Rosemary Foot, "Chinese Strategies in a US-Hegemonic Global Order", international Affairs, yol: 82, No: 1,2006, s.93.

ödemeyi göze almaları gerekeceğini düşünerek bu ülkelerin, olası bir çatışmada, tarafsız kalacaklarını ummaktadır.¹¹³

Bu çerçevede Çin, kendi iç sorunlarını çözerek bir süper güç olmayı hedeflemektedir. Çinli yöneticiler ise, bu süreç içerisinde karşılaşılabilecek ve ekonominin bundan zarar görebileceği dış siyasi rekabet ve çatışma ortamından uzak durmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda BM'nin veto hakkına sahip daimi üyesi olması itibarı ile uluslararası sistemde önemli bir yere sahiptir. Dünyanın en kalabalık ve en büyük kara askeri gücüne sahip ülkesidir. Ayrıca resmi olarak nükleer silaha sahip 7 ülkeden biridir. Dünyanın en büyük dördüncü ekonomisine sahip olan ve 50 yıl içinde de en büyük ekonomi olacağı düşünülen Çin'in, gelecekte uluslararası sistemin en önemli aktörlerinden biri olması beklenmektedir.¹¹⁴

2.1.3.3.3. Hindistan

2005 yılında ulaştığı 775 milyar dolarlık gayrisafi yurtiçi hasılası ile dünyanın en büyük 13. ekonomisini konumunda olan Hindistan'da Rusya ve Çin gibi uluslararası sistemde gittikçe güçlenen bir ülke konumundadır. 2005 yılında Çin'i geçerek, dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip ülke konumuna gelmiştir.

1990'lı yılların başında yaşadığı ekonomik istikrarsızlıkların ardından bir toparlanma sürecine giren Hindistan, 2000 yılı sonu itibarı ile IMF'ye olan borcunu tamamen kapatarak düzenli bir büyüme sürecine girmiştir. Ancak buna rağmen devlet borcunun gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, %80 seviyesinde olan Hindistan ekonomik açıdan halen çeşitli sorunlar yaşamaktadır.¹¹⁵

Hindistan'ın uluslararası sistemde daha güçlü bir rol oynamasını engelleyen ciddi siyasi sorunları da mevcuttur. Ülke içindeki Hindu-Müslüman çatışması ve Keşmir'deki ayrılıkçı hareketin yanı sıra dış politikada da Pakistan ile yaşanan sınır sorunları ve nükleer gerginlikler, Çin ile sınırlarındaki su kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklar, Bangladeş ile yaşamış olduğu sınır sorunlarını Hindistan'ın daha etkin bir dış politika izlemesini engelleyici sorunlar olarak sayılabilir. Ayrıca Hindistan'ın da Çin gibi enerji kaynakları konusunda dışa bağımlılığı bu ülke için sorun yaratabilecek niteliktedir.

¹¹³ Ashley 3. Tellis, "Büyük Sa Tahtası", Foreign J Türkiye, Mart-Nisan 2005, s.38. 36 a s. 62-63.

¹¹⁴ Kızıltan, a.g.m., s.62-63.

¹¹⁵ Didem Akyel, "Hindistan Ekonomisinde İç ve Dış Dengeler", Garanti Dergisi, İstanbul, 2003, dünyada ekonomi.html

2.1.3.4. Dünya Ticaret Örgütü

II.Dünya Savaşı'nın ardından dünya ekonomisinin liberal ekonomi kurallarına dayalı olarak yeniden düzenlenmesi için oluşturulan DB ve IMF'nin yanında üçüncü bir ayak olarak Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulması öngörülmüştü. Bu kapsamda 1947 yılının Ekim ayında imzalanıp Ocak 1948'de yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması ile dünya ticaretinin liberalleştirilmesi hedeflenmişti. Bu anlaşmanın işleyebilmesi için Mart 1948'de Uluslararası Ticaret Örgütü'nü kuran Havana Beyannamesi kabul edilmişti. Ancak üye ülkeler tarafından onaylanmadığından bu kurum işlerlik kazanamamıştır.

Bu sorun yüzünden GATT'ın kurumsal bir çerçeveye oturtularak geçici olarak ticaretin liberalleştirilmesi sürecini yönetmesine karar verilmiştir. DTÖ'nün kuruluşuna kadar geçen sürede gelişmiş ülkelerde sanayi mallarında %40 civarında olan gümrük tarifeleri %5-6 seviyesine kadar düşürülebilmiştir. Ancak hukuki olarak tam bir kurumsal zemine oturmamış ve bu nedenle yaptırım gücü zayıf olan GATT'ın yerine Uruguay Görüşmeleri'nin ardından yeni bir örgütlenmeye gidilmesine karar verilmiş; bunun sonucunda da 1 Ocak 1995 tarihinde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur.¹¹⁶

DTÖ, GATT'tan çok daha kapsamlıdır. GATT kapsamında olmayan hizmetler, fikri ve sınai mülkiyet hakları, ticaretle ilgili yatırım tedbirleri gibi konularda DTÖ'nün görev alanına alınmıştır. Bunun yanı sıra tarım ürünlerinin de DTÖ kapsamına alınması ile ilgili görüşmeler halen devam etmektedir. Ancak bu konuda özellikle ABD ve AB'nin kendi tüketicilerini korumak için uyguladıkları sübvansiyonları kaldırmamakta direnmeleri, daha doğrusu topu sürekli birbirlerine atmaları, nedeniyle henüz bir ilerleme sağlanabilmiş değildir. Ayrıca 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren tekstil sektöründeki kotaların kaldırılması ile birlikte, bu sektörde DTÖ kapsamına girmiştir.

2005 yılı itibari ile 149 ülkenin üye, 31 ülkenin ise gözlemci olarak yer aldığı DTÖ, uluslararası sistemin ekonomik gelişiminin belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Her ülkenin gücü ölçüsünde yönlendirmeye çalıştığı DTÖ'nün daha çok başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirildiği söylenebilir. DTÖ, iki kutuplu sistemin bitişinin ardından küreselleşmenin hızlanması ile birlikte

¹¹⁶ Ali Turhan, "Dünya Ticaret Örgütü -GATT", DPT Yayını, Ankara, 1997, s. 1-2, Erişim: 28 Ağustos 2005

kuzey ülkeleri olarak adlandırılan gelişmiş-zengin ülkelerin neo-liberal iktisat politikalarının yaygınlaşmasını sağlamanın bir aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle de DTÖ, kuzey ve güney ülkeleri arasında politik çatışmalara da sahne olmaktadır.¹¹⁷

2.1.3.5. NATO

Soğuk Savaş'ın bitişi ve NATO'nun rakibi Varşova Paktı'nın ortadan kalması ile birlikte NATO'nun varlığı ve gerekliliği sorgulanmaya başlamıştır. AB, kendi içinde bir savunma politikası oluşturmaya çalışırken. ABD ise Avrupa ülkelerindeki çıkarlarını ve liderliğini sürdürebilmenin bir aracı olarak gördüğü NATO'yu stratejilerini değiştirerek sürdürmek istemiştir.

Özellikle Yugoslavya'nın dağılması sürecinde, kendi kıtalarındaki bir savaşa müdahale etmekten bile aciz durumda olduğunu gören Avrupalı devletlerde, her ne kadar kendi savunma politikalarını oluşturma sürecine devam etseler de, sonuç olarak NATO'ya ihtiyaçları olduğunun farkına varmışlardır. Bunun ardından ise NATO'da günümüze kadar gelen bir yeniden yapılanmaya girerek görev alanlarını yeniden tanımlamıştır.

2.1.3.6. Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirket (ÇUŞ)'lar özellikle 1970'li yıllardan itibaren uluslararası ekonomide kendilerini göstermeye başlamışlardır. Literatürde ÇUŞ için farklı tanımlar mevcuttur. ÇUŞ'ların ortak özellikleri olarak; birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri, merkezi denetim, bütün şirket birimleri için birbirine uygun politika izlenmesi ve değişik ülkelerdeki küçük şirketlerin faaliyetlerini kontrol etmeleri sayılabilir. Bu durumda ÇUŞ, iki veya daha fazla ülkede mülkiyeti kısmen veya tamamen kendisine ait olarak üretim veya pazarlama faaliyeti yürüten, kendisine ait işletme stratejileri olan ve bu stratejileri tüm bağlı kuruluşları ve şubelerinde uygulayan işletmeler olarak tanımlanabilir.

Livingstone'a göre ÇUŞ, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine

---

¹¹⁷ Ahmet Şahinöz, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü", Ziraat Müh. Odası Yayını, Erişim: 30Ağustos 2005

bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetiminin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır.¹¹⁸

Uluslararası Ticaret Odası'nın 1996'da İstanbul'da düzenlediği 22.Kongresi'nin raporuna göre, bir uluslararası işletmenin yabancı ülkedeki üretimi toplam üretiminin %25-30'unu geçtiği zaman, eğer üretim bilinmiyorsa yabancı ülkedeki karı toplam karının önemli bir oranına ulaşmışsa, eğer kar da bilinmiyorsa yabancı ülkedeki personel sayısı toplam personelinin önemli bir oranına ulaşmışsa bu işletmeye ÇUŞ denir.¹¹⁹

Dünyadaki ilk modern ÇUŞ, 1950 yılında Alman şirketi Uni ile İngiliz şirketi Lever Brothers'ın bileşmesi ile oluşmuştur. Unilever adıyla birleşen iki işletme 60 farklı ülkede faaliyet gösteren, 500 bayisi olan bir işletme haline gelmiştir. Günümüzde bu tür işletmelerin sayısı 37.000'den fazladır. ÇUŞ'ların dünyanın çeşitli ülkelerindeki şube ve temsilciliklerinin sayısı 450.000'den fazladır. Bankalar ve mali kuruluşlar hariç, en büyük 100 ÇUŞ'un varlıkları 1.8 trilyon dolara, yıllık satışları ise 2.5 trilyon dolara ulaşmıştır.¹²⁰

İşte bu ölçüde ekonomik büyüklüklere ulaşan ÇUŞ'lar günümüzde uluslararası sistemde etkinliklerini hızla arttırmaktadırlar. ÇUŞ'lar artık bir ülkeye yatırım yapmaya karar verdiklerinde o ülkenin kurallarına uymayı değil yatırım için seçtikleri ülkeyi kendi kurallarına uydurmak istemektedir. Bu yaklaşım, ulus devletlerin kendi ekonomi politikalarının belirlemelerini gittikçe daha da zorlaştırmaktadır.

2.2. İKİ KUTUPLU SİSTEM SONRASI TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

2.2.1. 1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkilerini Etkileyen Dış ve İç Faktörler

Bulgaristan-Türkiye ilişkilerini 1989 sonrası olarak ele aldığımız bu süreçte öncelikle Soğuk Savaş ortamının gerisinde bıraktığı uluslararası ortamının yeni

---

¹¹⁸ Hasan Tağraf "Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkileri", Cumhuriyet Üni.İİBF Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 2, 2002, s. 37.

¹¹⁹ Dilara Sülün, "Uluslararası işletmeler", İzmir Ticaret Odası Yayını, 2005, Erişimi: 30 Ağustos 2005, b 2 174DF75/4345/Cokuluslusirketler.pdf

¹²⁰ Tağraf ag.m., s. 38.

koşullarının ortaya konulmasını gerektirmektedir. Bulgaristan ilişkileri açısından farklı bir dönemin başlangıcını oluşturan 1989 tarihinin son derece önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bu dönemin yapısını, oluşumunu belirleyen çeşitli uluslararası, bölgesel ve ülkesel etkenler bulunmaktadır.

İlk olarak belirtmek gerekirse, 1989 sonrası Bulgaristan - Türkiye ilişkilerini belirleyen başlıca uluslararası değişimin iki kutuplu sistemin çökmesiyle ortaya çıktığı ve ardından; Blok ilişkilerinin ortadan kalkması, çok kutuplu sistemin biçimlenmesi, devletlerin blok dışında nispeten bağımsız birer aktör olarak uluslararası sisteme girmesi veya devlet iradesinin daha belirleyici konuma geçmesi, ideolojik şablonların belirleyiciliğinin azalması, alt-sistemlerin önem kazanması, uluslararası entegrasyon eğiliminin ön plana geçmesi, evrensel ilişkilerin globalleşmesi, demokrasi, çoğulculuk, piyasa ekonomisi gibi değerlerin globalleşmesi, ulus-devlet ilişkisinin yeniden yorumlanma ve düzenlenme gereğinin ortaya çıkması ve benzer birçok yeniliği sürüklediği söylenebilir.¹²¹

İki kutuplu sistemin çökmesinden sonra oluşan yeni uluslararası sistem koşullarında, ulusal ile uluslararası olan arasında yeni tavırlar belirlenmiş, devletler ve uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılıklar artmış ve bu çerçevede devletlerin fiziki varlığının ve yokluğunun koşulları tekrar gündeme getirilmiştir. Meydana gelen yeni uluslararası sistem, iki kutuplu sistemden daha zor kontrol edilebilir, temel bağlantıları oldukça kaotik, gelişmesi öngörüye müsait olmayan, çıkarlara göre taktik ve stratejik ittifakların oluşturulmasına ve manevra kabiliyetini yükseltmeğe elverişli, çok yönlü uluslararası işbirliğini ve nüfuzu geliştirmeyi ve çatışmadan kaçınmayı gerektiren özellikler göstermiştir.¹²²

Yeni uluslararası sistemin bu özellikleri alt sistemlerin yapı ve işleyiş şekillerine de yansımış, parçalanan blok oluşumlarının kapsadıkları alanlardaki politik ve ekonomik istikrarsızlık, etnik ve dinsel çatışmalar, yeni bölgesel güç dağılım ve dengelerinin oluşmasına yol açmıştır. Bu yeni oluşum ulus sistemin özellikleri yapı ve işleyiş şekillerini de etkilemiş, politik ve ekonomik istikrarsızlık, etnik ve dinsel çatışmalar, yeni bölgesel dengeler oluşumuna neden olmuştur.

---

¹²¹ Faruk Sönmezoğlu, "Türk Dış Politikasının Analizi", s.345,

¹²² Georgi Stefanov, Teoriya na Mejdunarodnite Otnoşeniya, (Sofiya: Kliment Ohridski, 1993), s. 56-59.

Varşova Paktı'nın dağılması, Yugoslavya savaşı, SSCB faktörünün ve Doğu Bloğu'nun çatırdaması ile bölge devleti'nin siyasal, ekonomik, askeri, jeopolitik güçlerin dağılımında oluşan dengesizlik, Balkanlar'da yeni bir siyasal ortama neden olmuştur. Bölge ülkelerin dış politikalarının belirleyici faktörlerinde değişimler meydana gelmiştir. Bu çerçevede Bulgaristan ve Türkiye'nin dış politikalarını etkileyen bu yeni faktörler göz önüne alındığında bazı özellikleri vurgulamak gerekmektedir. Balkanlarda devlet sayısı artmıştır, bu durum yeni ittifakların, çok yönlü ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Yeni dönemler, Balkan ülkelerinde yaşanan reformlar, demokratikleşme sorunları ve ekonomik krizler bölgede gerilimi kronik hale getirmişlerdir. Yugoslavya'da başlayan savaş bölgedeki istikrarı engellemiş, gerilimi gündemde tutmuştur. Buna bağlı olarak Balkan ülkelerinde bir güvensizlik hakim olmuş bölge dışından güvence kaynakları aramalarına neden olmuştur. Balkanlar'da tekrar "Balkanlaşma" ve "Avrupalaşma" süreçlerinin bir arada gelişmesi bölgenin temel sorununu oluşturmuştur. Bir yandan bölge ülkeleri Avroatlantik örgütlere (NATO, AB, AGIT, BAB) entegre olma mücadelesi sürdürürken, diğer yandan Kosova, Makedonya, Transilvanya, "Slav Birliği" gibi etnik çatışma odakları tekrar gündemde tehdit ve gerilim kaynağı yaratmıştır.

Türkiye askeri gücü, stratejik konumu ve dünyanın süpergücü konumundaki ABD'nin açık desteği ve güvenine sahip durumdadır. Bu bağlamda Türkiye'siz Balkanlar'ın var olamayacağını savunan Balkan ülkeleri açısından Balkanlar'da politik ortamın ve genellikle dış politikalarında dikkate alınan faktör konumundadır. Genel duruma bakıldığında Yunanistan hariç, sorunu olmayan komşu konumundadır.

Balkanlar'da Milliyetçilik bir ulusallaşma süreci şeklinde gelişmiş, sınırlardaki azınlıklar ve ülkesel bütünlüğün korunması ile ilgili sorunlar ortaya çıkmıştır. Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulması ile bu tür sorunlar daha da karmaşık hale gelir. Yunanistan, Sırbistan gibi devletlerin müdahaleleri ile de çatışma potansiyeli yükselen odaklara dönüşmüştür.¹²³

Balkanlar'da ABD'nin dışında Japonya, Çin, Fransa, Yunanistan, Almanya, Türkiye ve İtalya'nın etkilerinde artış olmuş ve uluslararası uzantıları ön plana çıkmıştır. Balkanlardaki bu siyasal ortam iç ve dış güçler ile çıkarların karşılıklı mücadelesi içinde yeniden bir şekillenme sürecine girmiştir.

---

¹²³ Sönmezoğlu, s.145-148

Türkiye ve Bulgaristan`ın Balkanlar`daki konum ve rolleri böyle bir ortamda genel hatlarıyla belirlendiğini söyleyebiliriz. Her iki devlet için bölgesel güvenlik öncelikli olmuş, Bulgaristan bir taraftan siyasal ve ekonomik iç etnik sorunları ile, diğer taraftan tarihsel sorunları olan komşu ülkelerle barış dengesini kurmak amacındadır. Türkiye`ye baktığımızda Yunanistan ve PKK`la devam eden sorunlarının yanında Kafkasya ve Orta Asya ilişkilerini düzenlemek zorunda kalmıştır.

2.2.2. Bulgaristan`ın Balkan Politikasında Çatışma Kaynağı Oluşturabilecek Faktörler

Baskıcı düzenin ve iki kutuplu bloklaşmanın dağıldığı ilk dönemlerde bir takım faktörler bulunmaktadır ki bunlar Bulgaristan`ın balkan politikasında önemli odakları oluşturur. Bunlardan ilki Dobruca meselesidir. Romanya ile 1988`lerde ortaya çıkan ekolojik sorunların her iki taraf açısından da net bir şekilde ortaya konulmaması ve çözüme bağlanmamasıdır. İkinci bir faktörde, Yeni Makedonya Cumhuriyeti ile etnik temele dayalı sorunlardan kaynaklanan ve her iki ülkenin iç politikasına yansıyan anlaşmazlıkların mevcut olmasıdır.

Makedonya`nın bağımsızlık ve egemenliğini kazanması ile bir tehdit odağı olarak görünmesinin yanında Bulgaristan`ın güneyinde yer alan Türkiye ile geçmişten süre gelen Türk azınlığı meselesidir. 1950`ler den başlayıp 1985 ve 1989`lar da iki ülke arasındaki ilişkileri bozan hatta oldukça gerginlik yaşatan krizde bir diğer faktördür. Bulgaristan da yaşayan Türk azınlık topluca göç ettirilmiş, sürdürülmüş olması gibi birçok karmaşık sorun bulunmaktadır.

2.2.3. Türkiye`nin Balkan Politikasındaki Durumu

Türkiye`nin Bulgaristan`dan farklı olarak Yunanistan hariç, Balkan ülkeleriyle sorunları olmayan bir ülke konumdadır. Türkiye açısından Balkan`lar dan çok Ortadoğu ve Kafkas bölgelerinde dikkatli olması gereken sorunları mevcuttur. Bunlardan ilki, Ortadoğu sorunları ve çatışmaları (Körfez Savaşı, Filistin sorunu v.b.) PKK ve Kürt meselesi, AB üyeliği ve insan hakları sorunu, Kafkaslar`daki yerel çatışmalar ve Yunanistan ile süregelen Ege, Kıbrıs meseleleri önem bakımından farklı bir konumda yer almaktadır.

Tüm bu sorunlar içinde Türkiye ve Bulgaristan'ın dış politika yönelim ve önceliklerini belirlerken ister istemez her iki ülkede güvenliğini garantileyebilecek, yeni oluşan bölgesel olgu ve etkenleri yeni uluslararası koşullara taşıyabilecek yeni bir amaç, ilke ve stratejileri mevcut olan bir dış politika geliştirmek zorunda kalmışlardır.

Dünya sistemin değişmesi, iki kutuplu dengenin değişimi ile Bulgaristan kendini yeni bölgesel siyasal bir ortamın içinde bulmuş, kendi çıkarlarına uygun strateji belirleyerek güncel koşullara uygun bir politika edinmeye çalışmıştır. Uluslararası ilişkilerle eşit uzaklıkta ilişkiler kurmak, Türkiye ve Yunanistan'la güven sağlayıcı antlaşmalar yapmayı seçmiştir. Özellikle BSP Hükümeti döneminde Avrupa ile ilişkilerin geliştirmesine öncelik vermişlerdir.

1990-94 döneminde Bulgaristan bir çok ikili ve çok taraflı antlaşmalar yapmış ve temaslar gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı J.Jelev; ABD, Çek ve Slovakya Cumhuriyetleri gibi bir çok ülke ziyaretleri gerçekleştirmiştir. 18.04.1991'de Macaristan, 09.10.1991'de Almanya, 18.02.1992'de Fransa, 06.04.1992'de Çekoslovakya, 04.08.1992'de Rusya, 05.10.1992'de Ukrayna 05.02.1993'de Polonya, 25.02.1993'de Moldova, İtalya, İspanya, Kazakistan, Belarus, Yunanistan, Türkiye ile ikili dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşmaları yapmıştır. Bu antlaşmalar güvenlik politikasının birer uzantısıdır. Siyasal antlaşmalar yanında Macaristan, Türkiye, Yunanistan, Fransa, Rusya, Almanya, Ukrayna, Arnavutluk, Avusturya ve İngiltere ile Savunma Bakanlıkları ve Genel Kurmaylar düzeyinde askeri işbirliği anlaşmaları yapılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemi sadece Türkiye ve Bulgaristan açısından ele alındığında Türkiye'in Bulgaristan dış politikasında belirgin bir öneme sahip olduğunu görürüz ve bu önemin iki ülke ilişkilerine de yansıdığını söyleyebiliriz. Bu unsurun başlıca kaynağı güvenlik meselesidir. Bu meselenin iki önemli ayağı ise etnik ve jeopolitik olgulardır.

2.2.4. Türkiye- Bulgaristan İlişkilerinde Azınlık Sorunları

Soğuk Savaş dönemlerinde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığına yönelik 1951-53, 1973 ve 1984-89'da uygulanan ayrımcılık ve etnik arındırma politikaları önemli bir sorun oluşturmaktaydı. İki kutuplu uluslararası sistemin değişmesi,

Sovyetler Birliği`in çöküşü ile beraber Bulgaristan Sovyetlerin koruyucu şemsiyesini kaybedince uluslararası prestijini yükseltmek gayreti içine girmektedir.

Bu bağlamda 1990`dan itibaren demokratikleşme reformları çerçevesinde Türk ve Müslüman topluluklarının temel hak ve özgürlüklerinin geri verilmesi, zorunlu göç ile meydana gelen sorunların çözülmesi amacıyla iki ülke arasında temaslar başlatmış Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin tekrar canlanmasına önem verilmiştir. Bu gelişmelerin yaşanmasındaki başlıca faktörlerden biri Bulgaristan`ın iç politikasındaki değişimin bir uzantısı olması, bir diğeri ise Türkiye`in 1989 zorunlu göç krizi döneminde, çözümünü askeri müdahale ile aramaması ve onun yerine uluslararası toplumun desteğine dayalı diplomasi uygulaması ve bu şekilde Bulgaristan`ın uluslararası itibarını hedef alan strateji izlemiştir. Bu nedenledir ki, Bulgaristan uluslararası toplumda prestijini yükseltme çabası içinde girmek zorunda kalmıştır. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde çözümü en zor olan problemlerinden biride gizli göç sorunu olmuştur.İki taraf içinde ekonomik, sosyal, politik anlamda önemi oldukça ağırdı. Bulgaristan`ın güney kesiminde insanların ekonomik zorlukları olduğu bilinen bir gerçektir. Doğal olarak Bulgaristan sorunu olduğu kadar bu sorun Türkiye`nin de önemli bir meselesi olmaktadır. İş bulamayan ve ekonomik sıkıntı içinde yaşayan Türklerin bir çoğu gizli göç yapmaya başlamıştı. Türkiye`de bulunan akrabaları kanalı ile Türkiye giriş yaparak iş bulma amacı ile Türkiye`de yerleşmekteydi.Bu gizli göç sorunu her iki ülke için önemli bir konu olmuştur. Türkiye kendine yönelik önlemler alma çabasına gitmiş vize rejimi ve konsolosluklarında gizli göçü önleyici tedbirler almıştır. Turistik, akraba ziyareti, grup vizesi, kalış sürelerinin kısaltılması, döviz gösterme zorunluluğu gibi seyahat hakkını denetlemeye yönelik uygulamalar önlem olarak alınmıştır. Fakat bu yöntemin gizli göç meselesine bir çözüm getirmemiş ve caydırıcı bir önlem olmamıştır.

İkinci bir yöntem uygulanmaya çalışılmış bu yöntemle Türkler`in çoğunlukta yaşadığı ve ekonomik zorlukların olduğu daha açık bir deyimle işsizliğin olduğu bölgelerde istihdam yaratma amacı taşıyan projelere kredilerin sağlanması ve yerli yatırımcıyı teşvik etme amaçlı Türkiye`den Bulgaristan`a ekonomik reformları destekleyici 100 milyon dolar<sup>124</sup> Eximbank`tan 50 milyon dolar¹²⁵ değerlerinde

¹²⁴ “Dostluk İlişkileri”, “Hak ve Özgürlük”, Sayı 14 (Sofya:3 Nisan 1992),s.3.

krediler açılmıştır.Bu kredilerin büyük bölümünün bu bölgelere ulaşip ulaşmadığı konusunda ve yatırımlardan çok sosyal yardımlara harcandığı konusunda söylemler bulunmaktadır.

Türkiye'nin zamanın Cumhurbaşkanı S.Demirel'in Temmuz ziyaretinde iki ülke arasındaki sınırların kaldırılması ile ilgili konuşmasında bu sorunun büyük ölçüde Bulgaristan ile Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecine giriş inisiyatifleri kapsamında vize rejiminin kaldırılması ve serbest ticaret alanının açılması ile çözümleneceğini vurgulamıştır. Bu açıdan 1999 yılında yürürlüğe konulması beklenen serbest ticaret anlaşmasının ve Romanya-Bulgaristan-Türkiye arsında oluşturulması planlanan serbest ticaret bölgesinin, gizli göç meselesi üzerinde yöntem bakımından daha etkili olacağını söyleyebiliriz. Bütün bu olgular, iki ülke gündeminde azınlıklarla ilgili gizli göç, çifte vatandaşlık, sosyal emeklilik haklarının iadesi ve Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin gündemini meşgul eden en önemli meseleleri olmuştur.

2.3. TÜRKİYE - BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNDE GÜVENLİK SORUNLARI

2.3.1. 1989 Sonrası İkili Diplomatik İlişkilerin Gelişimi

1995 'lerin yeni uluslararası koşullarında, Bulgaristan ile Türkiye arasında oluşan anlaşmazlıklara çözüm arayışı için siyasal araçlara öncelik tanınmıştır. Bu açıdan bölgesel örgütlenme, uluslararası örgütlere katılma başlıca siyasal yöntemler olmuşlardır. Türkiye ve Bulgaristan için bölgesel istikrar ve barışın korunmasıyla ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmiştir.

1990 yılından sora bu iki ülke arasında gerçekleştirilen karşılıklı ziyaret ve görüşmeler, 1925 yılından bu yana ilk Türkiye-Bulgaristan Dostluk, İyi komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşmasının imzalanması ve arkasından karşılıklı ziyaretler sürekliliğini korumuştur. 1998 Üçlü Antalya Protokolü iki ülke arasında ilişkilere yeni ve geliştirirci boyutlar katan girişimler olmuştur.

1992'den sonra Balkanlarda savaş ortamının oluşması bölgede ülkelerin dış politikalarını etkilemiştir. Türkiye ve Bulgaristan her iki ülkede uluslararası barışın desteklenmesine taraf olmuşlardır. Her iki devlet de kendi güvenliklerinin arttırılması

---

¹²⁵ Bahri Yılmaz, "Bulgaristan-Türkiye İşbirliğine Sağlam Temel", Hak ve Özgürlük,Sayı 37, (Sofya:11 Eylül 1992),s.3.

ile birlikte uluslararası çok taraflı ittifak ve inisiyatiflerin (NATO, AB, AGİK, KEİB) geliştirilmesi ve güçlendirilmesi için destekleyici unsur olarak görmüştür.

Bosna-Hersek savaşında bölgesel barışın korunması açısından en kritik gelişmelerin yaşandığı, savaşın Kosova ve Makedonya'ya sıçrama olasılığının arttığı 1993 yılında ABD tarafından başlatılıp, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası tarafından finans edilen Batı-Doğu otoyolu projesi (İtalya-Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan-Türkiye) planlanmıştır. Özellikle bu hassas dönemde Türkiye ve Bulgaristan arasında ikili ilişkilerin yoğunlaştığını söyleyebiliriz.

Bulgaristan'da Kostov Hükümeti'nin iktidara gelmesi ve AB'ye üyelik sürecinde Bulgaristan'ın sosyo-ekonomik sorunlarından dolayı Birliğe kabul edilecek 2.Grup Ülkeler içerisine koyması, Bulgaristan'ı kendine güven verici bir güvenlik şemsiyesi sağlayan NATO'ya yönelmiştir. ABD'nin stratejik bakımdan önem verdiği ve yakın ilişkileri bulunduğu Türkiye ile ilişkilerinin iyi olması gerektiğini düşünen Bulgaristan, Türkiye'in NATO konusunda destekleyicisi olabileceğini düşünmekteydi. Bulgaristan'ın Avroatlantik kurumlarına girme isteğini; askeri ve ekonomik gücünün zayıf olmasına ve dış politikasındaki hareketlerinin buna yönelik hazırladığını söyleyebiliriz.

2.3.2. Türkiye ve Bulgaristan'ın Başlıca Bölgesel Etnik Sorunlara Yaklaşımları

Soğuk Savaş sonrası Balkanlar bölgesi, uluslararası politikanın gündemini 11 yıl boyunca (1989-2000) yaşanan şiddet ve savaş olayları, gelişmeleri ile meşgul etmiştir. Yugoslavya'nın dağılması süreci, bir yandan cumhuriyetlerin federatif yapıdan bağımsızlığını ilan etmesini, diğer yandan Kosova gibi özerk bölgelerin bağımsızlık isteğini öne çıkartmıştır.

2.3.2.1. Bosna Hersek Savaşı

Yugoslavya'nın parçalanmasıyla başlayan Bosna Hersek Savaşı, Balkan güvenlik politikalarını önemli şekilde sarsmıştır. Türkiye ve Bulgaristan genelde tarafsız bir yaklaşım sergilemişlerdir. Yugoslavya'nın parçalanması sonucu oluşan bölgesel anlaşmazlık karşısında her iki ülkede ilk başta Yugoslavya'nın bütünlüğünü

savunmuş, ancak Yugoslavya'nın iç işlerine karışmak istemediklerini belirtmişlerdir. Daha sonra 1992'de Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna Hersek'in bağımsızlıklarını tanımışlardır.

Bosna Hersek savaşı ile tüm bölge devletlerinde olduğu gibi Bulgaristan ve Türkiye içinde her şeyden önce ülkesel ve uluslararası boyutları olan güvenlik sorunu gündeme gelmiştir. Bulgaristan ve Türkiye için bu savaşın etkileri gerek coğrafi gerek beşeri anlamda farklı etkileri olmuştur. Bosna Hersek savaşının Bulgaristan sınırları içine sıçrama kaygısını yaşamıştır. Bu nedenle Bulgaristan hiç bir şekilde eski Yugoslavya bölgesindeki çatışmalara katılmayacağı kararını açıklamış, bölge devletlerinde katılmamaları gerektiği konusunda çağrıda bulunmuştur.

Türkiye ise uluslararası kararlara uymak koşulları ile hareket ederek, çözümü BM ve NATO'da gördüğünü belirtmiş ve Boşnak tarafını destekleyen, askeri bir müdahale gerektiği taraftarı olmuştur. Bulgaristan'da Türkiye gibi BM Barış Gücü'nün Bosna'ya gönderilmesi kararına katılmış fakat Türkiye'nin savaş bölgesine girmesine karşı çıkmıştır. 1994'te Bulgaristan Barış Gücüne bağlı Türk birliklerini ülkesinden geçmesine izin veremeyeceğini açıklamıştır. Bulgaristan'ın böyle bir açıklama yapması Türkiye ile olan ilişkilerinde kısa süreli bir soğukluk ve gerginliğe yol açmıştır. Bulgaristan yaptığı açıklamalarda Boşnak tarafı ile ilgili açıklamalardan kaçınmış ve gelişmeleri insan hakları açısından ele almıştır. Bu kısa süreli gerginlikten sonra Bulgaristan BM Barış Gücü'nün Makedonya'ya geçiş iznini verme kararı almıştır.

1992-1995 yılları arasında yaşanan savaştan sonra, Bosna-Hersek barışma, yeniden yapılanma ve iktisadi dönüşüm süreçlerini eşzamanlı yaşamaya başlamıştır. Ancak, 1995'in sonlarında imzalanan Dayton Barış Antlaşması'nın bu ülkeye biçtiği idari yapılanma ve karar alma mekanizmaları yüzünden, söz konusu süreçler oldukça sancılı ilerlemiştir. Baştan beri Bosna-Hersek'te reformları yönlendiren ve bu ülkeye demokrasiyi dayatan, uluslararası toplumun Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) olmuştur. Bosna-Hersek'e kalıcı bir Avrupa perspektifinin sunulmasıyla, ülkedeki reform sürecinin hızlanacağı görüşü savunulmaktadır.¹²⁶ Son günlerde Bosna-Hersek'te en çok konuşulan konu, bu ülkenin Avrupa Birliği'ne (AB) üye olma çabalarıdır. 16 Haziran 2008'de Bosna-Hersek'in Brüksel'de İstikrar ve İşbirliği

¹²⁶ Bosna-Hersek Örneği, ASAM Yayınları, Pınar Yürür, Balkanlar'da Uluslararası Himaye Yönetimleri

Anlaşması'nı (SAA) imzalamasıyla birlikte AB ile ilişkiler bu ülkenin gündemine oturmuştur. SAA'yı imzalamış olmasına rağmen, Bosna-Hersek'in önünde, yerine getirilmesi gereken oldukça kabarık bir reformlar listesi bulunmaktadır. Bosna-Hersek için Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İlerleme Raporları dışında, AB Konseyi tarafından Bosna-Hersek için hazırlanan 30 Ocak 2006 tarihli "Avrupa Ortaklığı" belgesi de, söz konusu zorunlu reformları ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Kasım 2007'de gözden geçirilen Bosna-Hersek'in Avrupa Ortaklığı belgesi Kasım 2009'a kadar mevcut haliyle yürürlükte kalacak gibidir. SAA'nın imzalanmış olmasına rağmen, AB'ye üyelik sürecinde Bosna-Hersek'in yolunda ciddi engeller durmaya devam edecek.¹²⁷

2.3.2.2. Makedonya Sorunu

Bulgaristan ilk önce "Makedonya Milleti" in varlığını kabul etmemiş, fakat daha sonra konuya farklı bir yaklaşım getirip siyasal fenomen olarak "Makedon Ulusu" gerçeği çerçevesi ile yaklaşmıştır. 1992'de Bulgaristan Makedonya'yı ilk tanıyan devlet olmuş, ancak bu tanıma dilsel ve etnik boyutlarda olmamakla birlikte, ABD yanlısı olarak bilinen Demokratik Güçler Birliği döneminde gerçekleşmiş ve Bulgar Sosyalist Partisi tarafından desteklenmemiştir. Ayrıca tanımada en güçlü etki Bulgaristan'ın, Avrupa ülkelerinde entegrasyon ve güvenliğin sağlanması ile ilgili çıkarların olduğu görülebilmektedir.

Yunanistan komşu olarak kurulan bu küçük ülke ile başlıca sorunu isminden ileri gelmektedir. Makedonya isminin kendisinin bir tarihsel mirası olduğunu iddia eden Yunanistan ile Makedonya arasında kalıcı bir sorun olarak günümüze kadar gelmektedir. Dönemin bu koşullarında Bulgaristan'ın bu küçük ülkeyi tanımasıyla kısa süreli Atina ve Sofya arasında soğukluk döneminin yaşanmasına sebep olmuştur. Daha sonra iktidara gelen BSP dış politika olarak Yunanistan ve Rusya'ya yönelmiş ve Makedon-Bulgar ilişkileri arka plana atılmıştır. Yunanistan'ın Simitis'in iktidara gelmesinden sonra gayet rasyonel bir politika geliştirilerek Makedonya ile ilişkilerini yumuşattığı söylenebilir.

Türkiye Makedonya'yı tanıyan ikinci ülke olmuştur. Türkiye'nin bu ülkeyi tanımasındaki temel amaç bölgede istikrarın korunması, gerilimin azaltılması,

---

¹²⁷ Erhan Türbedar, "Bosna Hersek ve Avrupa Birliği", Makale,27.Haziran 2008

stratejik konuma sahip ve Yunanistan`la anlaşmazlık içinde olan bir müttefik kazanması ve Bosna Savaşı`nın bu bölgeye sıçramasını önlemek olduğu söylenebilir.

Makedonya, Aralık 2005`te AB adayı bir ülke olarak resmen tanındığından beri Brüksel ile üyelik müzakerelerini başlatma tarihi beklemektedir. 2-4 Nisan 2008 NATO Bükreş Zirvesi`nde, Hırvatistan ve Arnavutluk`a NATO vizesi çıkarken, Makedonya için şimdilik üyelik daveti çıkmamıştır.

AB ve NATO üyesi Yunanistan, kuzey komşusu ile arasındaki isim anlaşmazlığı çözülmediği takdirde bu ülkenin her iki örgüte de üyeliğine engel olacağını resmen belirtmiştir. Makedonya adlı bir bölgesi bulunan Yunanistan, toprak iddiası ima edeceğini ileri sürerek komşusunun aynı adı kullanmasını istememekte ısrarcı davranmaktadır. Bu konuda arabuluculuk çabası içinde olan ABD iki taraf arasındaki anlaşmazlığı çözmeye çalışmaktadır.

2.3.2.3. Kosova Sorunu

Kosova sorunu karşısında izlenen politikalarda, güvenliğin sağlanması ve bölgesel istikrarın korunmasıyla ilgili olmuş ve kendi güvenliğini güvence altına almak için NATO ve AB şemsiyesi altında yer almak düşüncesinde yol izlenmiştir. Bu nedenle Kosova sorununa gerek Türkiye gerek komşu ülkelerle ilişkilerine Avroatlantik yapı entegrasyonunun gerçekleştirilmesi için çatışmaların engellenmesi çerçevesinde yaklaşmıştır.

Günümüzde mevcut koşullarda 27 AB üyesi ülkelerinden yaklaşık 20`si, ABD gibi BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan da Kosova`nın bağımsızlığını ilan etmesi konusunda destek veren çok sayıda ülke bulunmaktaydı. Fakat bu duruma katı biçimde karşı duran ülkelerde mevcuttur. Bunlardan özellikle Rusya Federasyonu, Kıbrıs Rum kesimi ve Romanya`dır. Bunları Slovakya, Yunanistan ve İspanya kısmen izler.

ABD, Kosova`nın bağımsızlığının sıkı savunucusu olmuş, Moskova ise Kosova sorunun çözümünün zamana yayılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun nedeni Rusya Federasyon`nun değişik etnik bölgeler arasında pay edilmiş olmasıdır ve Kosova`nın bağımsızlığının Rusya`daki tüm sorunlu bölgeler için örnek teşkil edebileceğinden korkulmaktadır.

Tüm bu tartışmalar arasında Kosova 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir ve bölgenin dünya gündemindeki yeri hala sıcaktır. Kosova dışında, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'daki gelişmelerin de yakından izlenmesi gerektiğine inanılıyor. Çünkü Balkanlar'da mevcut sorunlar çözülmekten ziyade, Avrupa Birliği'ne üyelik perspektifiyle dondurulmuş gibi görünüyor.¹²⁸

Kosova, 17 Şubat 2008'de ABD'den ve Brüksel'den gelen yeşil ışıkla bağımsızlığını ilan etti. Bu olay yüzünden; Balkanlar'ın yeni çatışmalara sahne olup olmayacağı, gelişmelerin Sırbistan'a ve bölge ülkelerine etkilerinin ne olacağı tartışmaları çok daha önceden başlamıştı. İşin başından beri Bosna-Hersek ve Makedonya Kosova'nın statüsüyle yakından ilişkilendirilmiştir. Kosova bağımsızlığının belirtilen bu iki ülkeyi istikrarsızlaştırabileceği görüşleri ileri sürülmüştür.¹²⁹

Türkiye'nin, Kosova'yla tarihsel süreç içinde geleneksel olarak yakın ilişkileri olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönem başladığında Kosova'nın bağımsızlık arzuları, Türkiye'nin dış ve iç politikası açısından hassas bir durum yaratmıştır. Türkiye, 1999 yılındaki NATO'nun Sırbistan'a karşı müdahalesinin karar verme süreçlerinde aktif rol almış ve söz konusu müdahaleye askeri gücüyle katkıda bulunmuştur. Kosova'nın statü müzakereleri boyunca; Türkiye, Kosova'ya Sırbistan'ın bir parçası muamelesi yapan 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararının yerini alabilecek yeni bir BM Güvenlik Konseyi kararı üzerindeki çalışmalarını desteklemiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanının ardından ortaya çıkan yeni konjonktürde, Türkiye'nin Kosova'yla ikili ilişkilerini daha fazla geliştirmesi beklenmektedir.¹³⁰

Bulgaristan, 21 Mart 2008'de Kosova'yı resmen tanımıştır ve bu eski Sırp eyaletiyle diplomatik temsilci alışverişinde bulunma yönünde resmi bir karar almıştır.

---

¹²⁸ ASAM Yayınları "Balkanlar Özel", Cilt 14 Sayı 1, 2008

¹²⁹ Erhan Türbedar, "Kosova Bağımsızlık İlanının Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'ya Etkileri" Makale, ASAM Yayınları

¹³⁰ Didem Ekinci "Türkiye ve Kosova: Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki İkili İlişkilerin Tarihçesi"

2.3.3. Avroatlantik Yapılara Entegrasyon Sorunu

Bulgaristan 1993'e kadar iktidarda olan DGB hükümeti NATO'ya girişi alternatifsiz, tek yöntem olarak benimsemiş ve Avroatlantik entegrasyonun Atlantik kısmına yönelmiştir. 1994'te iktidara gelen BSP ise, Bulgaristan'ın NATO politikasında Rusya boyutunu ön plana çıkarmış, hiçbir Avrupalı devlet örgütün dışında bırakılmaması gerektiğini vurgulayarak Rusya'nın da bir Avrupa devleti olduğu üzerinde durmuştur. DGB ise BSP'nin NATO politikasını eleştirirken, Bulgaristan yeniden Rusya ile hareket ettiği takdirde, NATO'dan ABD ve Batı Avrupa'dan uzaklaşma sürecinin başlamasından kaygı taşıdıklarını belirtmişlerdir. Böyle bir durumun uzun vadede ülkenin güvenliğini sarsacağını bu nedenle Bulgaristan için Nato'nun tek alternatifi olduğunu savunmuştur.

1993'te J.Jelev, Türkiye'den NATO'ya girmelerine destek istemiştir. Cumhurbaşkanı S.Demirel, Türkiye'nin Bulgaristan'ın NATO'ya tam üye olması için destek vereceğini açıklamıştır. Bulgaristan, Türkiye'in yanı sıra Yunanistan'dan aynı destek sözünü alarak ilerlemek istemiştir. Bulgaristan Türkiye arasındaki sorunları da, NATO'ya girme sürecinde bir araç olarak görme eğilimine girmiş ve iki ülke sorunlarının çözümü, temaslarının atılmasında oynayacağı rolün, düşüncesi üzerinde yoğunlaşmıştır. NATO'nun Madrid oturumlarında Yunanistan ve Türkiye'nin Bulgaristan'ın NATO üyeliği konusunda karşılıklı destek verdikleri görülmüştür.

2.3.4. Avrupa Birimlerine Entegrasyon ve Türkiye - Bulgaristan İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Avrupa siyasal, ekonomik ve savunma örgütlerinde yaşanan değişim reaksiyonları AT'nin entegrasyon çabalarına, Avrupa Konseyi'nin gelişmesine, BAB'ın Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerinde yenilik getirmiştir. Bulgaristan yeni dönemle Avrupa Birliği ile ilk temaslarına 1990'da başlamış ve AT'e bu ülkeyi 24'ler Grubu'nun PHARE programı çerçevesinde, IMF, Avrupa Kalkınma Bankası ve Brüksel Ticaret ve Ekonomi Antlaşmaları yapılmıştır.¹³¹ Arkasından AB ile görüşmeler sürdürülmüş, 1994'teki Essen kararları ile onaylanan Ortaklık Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle Bulgaristan AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri için hazırladığı ortaklık statüsünü

¹³¹ Nikova, Balkanite 1 Evropeyskoto Obstnost, (Sofiya:Ban,1992)s.171-173

kazanmıştır. 1997 sonunda yapılan Lüksemburg Zirvesin`de ise Bulgaristan ikinci aşamada üyeliğe alınması kararlaştırılan ülkelere dahil edilmiştir.

AB`nin ortak dış politika ve savunma örgütü olan NATO ve NATO`nun Avrupa kanadının tamamlayıcı nitelikte olan Batı Avrupa Birliği Doğu Avrupa ülkesi ile 1992`de kurulan Danışma Forumu ile AB sürecinde olan Bulgaristan`ın güvenlik sorununun siyasal garantisi durumunda olmasıdır.¹³²

Bulgaristan`da DGB, savunma örgütü olarak NATO`ya ağırlık verirken BSP ise Fransa, İspanya, İtalya gibi BAB` in Nato`dan bağımsız bir savunma örgütüne dönüştürülmesini savunmuşlardır. Bulgaristan`daki bu fikir ayrılıklarının dışında da NATO ve Rusya`nın her ikisinde de yer aldığı bir AGİT görüşü ortaya atılmıştır. AGİT`in ABD, Rusya ve NATO arasında siyasi dengeyi oluşturabileceği ve çatışma kontrolünün daha güçlü olacağı savunulmuştur.

Bulgaristan`ın güvenlik politikasının demokrasi, insan hak ve özgürlüklerin garantiye alınması Avrupa Konseyi üyeliği dahilinde düzenlenmiştir. 7 Mayıs 1992 Avrupa Konseyi`ne tam üye olan Bulgaristan, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Konvansiyon`nun onaylamış kişisel başvuru hakkı ile Avrupa Mahkemesi`nin uzmanlığını tanımıştır. Bulgaristan`ın BAB, AGİK, AB ve Avrupa Konseyi ile ilişkileri yakınlaştırma, derinleştirme ve genişletmeye yönelik yürüttüğü aktif politikaya rağmen güvenlik meselesi kurumsal garantilerin yetersizliği ile devam etmiştir.

Bu bağlamda, Bulgaristan Batı Avrupa`ya entegre olma ve ülkesel bütünlüğü için uluslararası garantilerin çatısı altında olmaya çabalamıştır. Bunun içinde Bulgaristan`da etnik azınlıklarla ilgili çözmesi ve iç barışın sağlığı büyük önem taşımıştır. Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerindeki en önemli konu da Türk Azınlığın durumu olmuş Bulgaristan`ın insan hakları ve azınlık hakları dosyalarının gündemden kalkması olumlu etkide olmuştur.

2.3.5. Bölgesel Örgütlenme Çabaları Türkiye – Bulgaristan İlişkisi

Her sorunun sınırötesine taşabilecek özelliğe sahip bir bölge konumunda olan Balkanlar, kendi içinde bir özgünlük taşımış ve bu nedenle kendine özgü bölgesel ortak sorun çözücü birliktelikleri gündeme getirmiştir. Doğal olarak Balkanlar

---

¹³² Sönmez,s.371

coğrafyasında yer alan Türkiye ve Bulgaristan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), Güneydoğu Avrupa İşbirliği İnisiyatifi (SECI), Royaumont, Dışişleri Bakanları Konferansı gibi bir çok bölgesel örgütlenme girişiminde bulunmuşlardır. 25 Haziran 1992`de İstanbul`da 11 devletin imzaladığı İstanbul Deklarasyonu ile Karadeniz çevresini kapsayan bölgesel bir örgüt olarak KEİÖ kurulmuştur. Bu girişim Türkiye`nin inisiyatifi ile Helsinki Nihai Senedi ve AGİK belgelerinde yer alan evrensel değer ve ilkelere dayanmış üye ülkelerin ekonomik ve teknolojik işbirliğini geliştirmelerini, Karadeniz Bölgesinde istikrar ve barışı sağlamayı amaçlamıştır.¹³³

KEİB`nin faaliyetlerine aktif olarak katılan Bulgaristan, bunu yararlı bir girişim olarak görmüş fakat uzun süre parlamenter birimlerine girmekte çekimser kalmıştır. Bu tür bölgesel girişimin kendisinin gerçek hedefi olan AB üyeliğinden uzaklaştıracağı görüşünde olmuştur. Ayrıca Türkiye`in KEİÖ, siyasal çıkarları için kullanma niyeti olduğunu düşünen Bulgaristan her şeyden önce KEİÖ`de ekonomik İşbirliğinin oluşturulmasının öncelikli olması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş içinde bulunan Bulgaristan, Yunanistan ve daha sonra Rusya gibi KEİÖ`nün siyasallaştığını öne sürerek böyle bir siyasal Karadeniz İşbirliğine katılmanın Avrupa`ya giden yollarını kapatacağını inanarak Karadeniz Parlamento`sunun kurulmasında veto hakkını kullanmıştır. Ayrıca Orta Asya Cumhuriyetleri`nin olası katılımından rahatsız olmuştur. Bulgaristan KEİB`in ilk planlandığı coğrafyada kalması gerektiğini belirtmiştir.¹³⁴ Bulgaristan Karadeniz Bankası`nın kurulum yerinin iletişim ve stratejik konum açısından en ideal yerin Sofya olduğu konusunda ısrarcı olmuştur.¹³⁵

KEİÖ`nün bir bölgesel örgüt olarak farklı ülkeler arasında parçalanmış etnik ve azınlık topluluklarına ve bundan kaynaklanan anlaşmazlıklara sahip olan coğrafyada sorunların barışçıl yöntemlerle çözümlenmesi yolunda olumlu bir zemin sağladığı söylenebilir.

---

¹³³ Şükrü Elekdağ, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği". Sabahattin Şen (Der) Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1992,s.206-209

¹³⁴ Bahri Yılmaz, "Komşuluk, Dostluk, İşbirliği", Hak ve Özgürlük, sayı:19,s.3 (Sofya: 8 Mayıs 1992)

¹³⁵ "Karadeniz Bankası Gerçekleşme Yolunda", Hak ve Özgürlük,s.25,(Sofya, 18 Haziran 1993)s.3

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ GENİŞLEME SÜRECİNDE TÜRKİYE VE BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

3.1. AB'NİN GENİŞLEME POLİTİKASI

Avrupa Birliği; ilk olarak 1957 yılında Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya tarafından Roma Antlaşması'nın imzalanmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu adı altında kurulmuş topluluktur. Bu topluluğun temelini, II.Dünya Savaşı sonrasında sanayi açısından özellikle önem kazanan iki temel hammadde olan kömür ve çelik sektörünü güçlendirmek amacıyla 1951`de kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu oluşturmaktadır. Avrupa Birliği`ni oluşturan temel değerler kalıcı barışın sağlanması, birlik, eşitlik, özgürlük, güvenlik ve dayanışmadır. Avrupa Birliği`nin amaçları özgürlük ve demokrasi ilkelerini korumak ve tüm üyeler tarafından insan haklarına saygı ve temel haklar ile birlikte hukukun üstünlüğü kuralının uygulanmasını sağlamaktır.

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulmasına ilişkin Paris Anlaşması (1951) ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun (AET) ve EURATOM'un kurulmasına ilişkin Roma Anlaşması (1957) altı kurucu üye tarafından imzalanmıştır. Altılar Avrupası artık Onbeşler Avrupası durumuna gelecek olan, AB'nin üç büyük (Fransa, Almanya, İtalya) ve üç küçük (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) ülkesinin başlattığı entegrasyon süreci, uzun süre (1952-1972) kendi içinde kısıtlı bir bölgeselleşme hareketi olarak sürdürülmüştür. Bu sürecin sonunda bazı sorunlarla birlikte AB, dört başarılı genişleme gerçekleştirerek 15 üyeli bir birlik haline dönüşmüştür. 1957 Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda kurucu üye olmuşlardır. 1973 Danimarka, İrlanda ve İngiltere, 1981 Yunanistan, 1986 Portekiz ve İspanya, 1995 Avusturya, Finlandiya ve İsveç birliğe katılmaları ile daha da genişlemiştir. AB'nin genişlemeye yönelten başlıca etkenleri şöyle sıralayabiliriz;

- i. 1989 yılında "Berlin Duvarı"nın yıkılması
- ii. 1990 yılında Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi
- iii. Avrupa'nın Rusya ile arasında güvenli bölge oluşturması
- iv. Ortak kültüre ait Avrupa milletlerinin entegrasyonu isteği

- v. Avrupa entegrasyonunun “genişlemesi” ve “derinleşmesi” isteği
- vi. ABD`nin NATO`yu doğuya doğru genişletme projesi
- vii. ABD`nin Avrupa üzerinde tayin edeci etkisinin zayıflaması

Bu etkenler sebebiyle AB genişleme politikasına devam etmiştir. Kopenhag Zirvesi kriterlerine uygunluk, bütün katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için bir ön koşuldur. Maastricht kriterleri AB`ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmesi için şartları belirlerken, Kopenhag kriterleri AB`ye tam üyelik koşullarının esaslarını belirlemektedir.

Bu bağlamda, özellikle “Gündem 2000” raporu, Lüksemburg, Cardiff ve Helsinki Zirveleri sonuç bildirgeleri ile Avrupa Komisyonu tarafından 13 aday ülke için hazırlanan yıllık değerlendirme raporları, genişlemenin yarınına ve genişleme sürecinde Türkiye`nin konumuna ışık tutmaktadır.

1989 yılında Berlin duvarının yıkılmasından itibaren Almanya`nın öncülüğünde başlayan MDAÜ`lere doğru genişleme stratejisi, AB`nin dış politikasının en önemli parçası haline almıştır. Gerek siyasi gerekse sosyo-ekonomik olarak tek başlarına istikrar ve refahı yakalayamayacaklarının bilincinde olan MDAÜ de AB`ye kayıtsız kalmamışlar ve 1994 yılından itibaren AB`ye tam üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardır. 1990`lı yılların başında Sovyetler Birliği`nin dağılması ve Doğu Avrupa`daki rejimlerin yıkılması ile birlikte Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ), bugünlerde onuncu yılını doldurmakta olan devletçi ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşamaya başlamışlardır. Bu sürecin başlarında yaşanan sıkıntılar, yerini yavaş yavaş yeniden yapılanmanın getirdiği siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi dönemine bırakırken, Avrupa Birliği (AB) de tarihten gelen bağları ve coğrafi yakınlıkları nedeniyle komşularında yaşanan gelişmelere seyirci kalmamış ve geçen on yıllık dönem içinde bu ülkelerle gerek ticari ve ekonomik gerekse siyasi anlamda bir yakınlaşma içerisine girmiştir. Bu süre zarfında AB, öncelikle MDAÜ`nün demokratikleşme ve liberal ekonomiye geçiş sürecini destekleyici nitelikte işbirliği yöntemleri oluşturarak söz konusu ülkeler için teknik-mali yardım programlarını (PHARE) yürürlüğe koymuştur. Daha sonra MDAÜ ile ilişkileri daha sağlam temellere oturtmak üzere bu ülkelerle tercihli ticari ilişkileri esas alan “Avrupa Anlaşmaları”nı akdetmiş böylece; AB, 1995 yılından itibaren MDAÜ`nün başlıca ticari partneri haline gelmiştir.

AB`nin son genişleme perspektifi ilk olarak 15-16 Aralık 1995 tarihli Madrid Zirvesi`nde gündeme gelmiştir. Bu zirvede, Malta ve Güney Kıbrıs ile katılma müzakerelerinin Komisyon`un önerisi üzerine, 1996 Hükümetlerarası Konferans`ın tamamlanmasını izleyen altı ayın sonunda başlatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, MDAÜ`lerin Topluluğa katılmalarına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gereği de vurgulanmıştır.

Daha sonra 21-22 Haziran 1996 tarihli Floransa Zirvesi`nde ise Avrupa Konseyi, Komisyonun Madrid Konferansı`nda istenen gelişmeler ile ilgili görüşleri ve raporlarını, Hükümetlerarası Konferansın tamamlanmasının ardından en kısa sürede hazırlanmasını ve Konferans sonuçlarına göre, MDAÜ ile yapılacak müzakerelerin ilk aşaması ile Güney Kıbrıs ve Malta ile başlatılacak müzakerelerin başlangıcının aynı döneme denk getirilmesi istenmiştir. 16-17 Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesi`nin genişleme ile ilgili gündemini katılma sürecine ilişkin görüşler ve Aralık 1997`de yapılacak Lüksemburg Zirvesi oluşturmuştur. Bu tarih sonrasında katılma müzakerelerinin mümkün olduğu kadar kısa sürede tamamlanabilmesini teminen, Konsey tarafından, genel olarak genişleme süreci ve üyelik başvurusunda bulunan ülkeler ile AB arasındaki işbirliğini geliştirmeye yönelik kararların alınacağı belirtilmiştir.

Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi`nin ardından ise yeni üye devlet adaylarının (MDAÜ) isimlerinin resmîyet kazandığı görülmüştür. Bugün için MDAÜ`lerin yanı sıra Türkiye, Kıbrıs ve Malta`nın da tam üyeliklerinin gerçekleşmesi durumunda, 28 ülkenin dahil olduğu AB oluşumunun 21. yüzyılın en büyük siyasi ve ekonomik entegrasyon hareketine dönüşmesi beklenmektedir. Ancak, gerek AB açısından gerekse katılımcılar açısından genişleme süreci, önemli teknik, ekonomik ve siyasi sorunları da beraberinde getirecektir. Kopenhag Zirvesi kriterlerine uygunluk, bütün katılım müzakerelerinin başlatılabilmesi için bir ön koşuldur. Maastricht kriterleri AB`ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmesi için şartları belirlerken, Kopenhag kriterleri AB`ye tam üyelik koşullarının esaslarını belirlemektedir.

2004 Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, GKRK, Slovakya, Slovenya, Malta ve Macaristan`ın katılımı ile ülke sayısı 25 olmuştur. Hırvatistan`ın yaptığı üyelik başvurusu da Haziran 2004 Brüksel Zirvesi`nde kabul

edilmiş ve Hırvatistan ile 2005 yılı içerisinde müzakerelere başlanmasına karar verilmiştir. Türkiye, Hırvatistan ile birlikte tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliğinin ise 01.01.2007'de gerçekleşmesi ile toplam üye sayısı 27 ülke olmuştur.

3.2. 1993 KOPENHANG ZİRVESİ (21-22 Haziran)

22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağını kabul etmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaşması gereken kriterleri de belirtmiştir. Bu kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Genişleme sürecinde bütün aday ülkeler Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlamak zorundadır.

3.2.1. Kopenhag Kriterleri ve Gündem 2000

Bu kriterler üç ana başlık altında toplanır ve adayların tam üye olmaları için uymaları zorunludur bunlar;

i. Siyasi kriter; Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak.

ii. Ekonomik kriter; İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak

iii. Topluluk Müktesebatına Uyum Kriterleri; Siyasi, Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğinin olması, (Ekonomik ve Parasal Birliğe uyum, Topluluk müktesebatına uyum, Topluluk müktesebatını uygulayabilmek için idari ve hukuki kapasite)

Kopenhag ile AB'ye "Yeni Katılım Stratejisi"nin başlıca araçları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz;

3.2.1.1. Avrupa Anlaşmaları

MDAÜ-AB arasında 1992-1996 yılları arasında imzalanarak yürürlüğe giren "Avrupa Anlaşmaları", taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel, ve mali işbirliğini sağlamak, MDAÜ'lerin demokrasi ve

piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olmak ve bu ülkelerin aşamalı olarak AB'ye entegre olabilmelerinin alt yapısını tesis etmek amacıyla düzenlenmiş olan “Ortaklık Anlaşmaları”dır.

3.2.1.2. Katılım Ortaklığı

Katılım öncesi stratejisinin başlıca araçlarından biridir. Aday ülkenin tam üyeliğe hazırlanmak için yerine getirmesi gereken temel kısa ve orta vadeli öncelikleri ortaya koyan ve bu önceliklere destek olmak için AB'nin vereceği mali yardımları ve bu yardımların koşullarını gösteren, aday ülke ile AB'nin ortaklaşa hazırladıkları kapsamlı bir metindir. Katılım ortaklıkları zamanla değiştirilebilmekte olup, kamu oyuna açıktır.

3.2.1.3. Ulusal Program

AB'nin teknik yardımıyla aday ülke tarafından hazırlanan müktesebata uyumda atılacak adımların ve diğer katılım önceliklerinin uygulanmaya sokulma sırasını ve bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile uyum takvimini gösteren kapsamlı bir faaliyet planıdır.

3.2.1.4. Tarama - Müktesebatın Analitik İncelenmesi

Uyum sürecinde ve tam üyelik müzakereleri esnasında Topluluk müktesebatını daha iyi anlayarak ortaya çıkabilecek problemleri belirlemek ve çözmek, bu şekilde süreci hızlandırmak amacıyla, AB komisyonu teknik servisleri ile aday ülke kamu yönetimi yetkilileri arasında mevzuatların 31 ana başlık (Ek 2) altında incelenmesi için kurulan bir diyalog mekanizmasıdır.

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nde, AB Konseyi Komisyon'unun “Gündem 2000” raporu doğrultusunda demokratikleşme ve liberalleşme yönünde önemli yol almış olan Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs'ın tam üyelik için aday ülkeler olduğunu ilan etmiştir. Aday ülkeler arasında yer almayan Türkiye'nin ise sadece tam üyeliğe ehil olduğu teyit edilmiştir.

Yine aynı zirvenin sonuç bildirgesinde, Kopenhag kriterlerini yerine getirme düzeylerine göre söz konusu ülkeler üç temel kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategoriye oluşturan, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs'ın özellikle Kopenhag siyasi kriterini önemli ölçüde yerine getirdikleri ve ekonomik kriterlere uyum yolunda hızlı adımlar attıkları belirtilerek, bu ülkelerle

1998 yılı içinde tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir. Ancak Kıbrıs, ilk grup içinde yer almakla birlikte durumu siyasi sorun ipoteği altında olduğundan birinci grup içinde bir alt grubu oluşturmaktadır.

Tam üye adaylıkları kabul edilmekle birlikte, Kopenhag kriterlerine uyum açısından ilk gruba göre daha geri bir aşamada bulunan Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya ve 10 Eylül 1998 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunan Malta ise ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. Lüksemburg Zirvesin`de, bu ülkelerle tam üyelik müzakerelerinin daha ileri bir tarihte başlatılmasına karar verilmiştir. Söz konusu zirvede adaylığı kabul edilmeyen, ancak daha sonra 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi kararları ile AB üyeliğine aday olan Türkiye ise üçüncü kategori içinde yer almaktadır.

AB, 2002 yılı sonundan itibaren yeni üye devletleri kabul etmeye hazır olacağını açıklamıştır. AB Komisyonu`nun en son yayınladığı düzenli izleme raporu doğrultusunda Helsinki Zirvesin`de, Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği kabul edilen ve ekonomik kriterlere uymak için gerekli tedbirleri almaya hazır görülen Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Malta, Romanya ve Slovakya ile tam üyelik müzakerelerinin 2000 yılında başlatılmasına karar verilmiş ve müzakereler açılmıştır. Böylece adaylığı onaylanan, ancak tam üyelik müzakerelerine başlanmayan ve ne zaman başlatılacağı da belirlenmemiş tek ülke olarak Türkiye kalmıştır.

3.2.2. Kopenhag Kriterleri Açısından Bulgaristan ve Türkiye`in Değerlendirilmesi

Diğer ülkelere benzer şekilde, 1999 yılı içinde Bulgaristan`la “Katılım Ortaklığı”nın imzalanması ve “Ulusal Program”ın onaylanmasını takiben AB-Bulgaristan Ortaklık Konseyi 16 Kasım 1999 tarihinde toplanarak ülkenin uyum sürecinde kriterleri yerine getirip getirmediği değerlendirilmiştir.

3.2.2.1. Politik Kriterler

Bulgaristan Parlamentosu`nun AB`ye entegrasyon için uygulamaya koyduğu “Ulusal Program” çerçevesinde ölüm cezasını kaldırması, tam üyelik sürecinde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. AB, Bulgaristan`ın söz konusu programı hızla uygulamaya sokması için teknik ve mali olarak tüm gücüyle destekleyeceğini açıklamıştır.

Türkiye`ye bakıldığında ise AB Konseyi, 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi`nde genişleme sürecinde yeni bir dönemi başlatan kararlar alarak Türkiye`yi tam üye adayı olarak ilan etmiştir. Ancak, AB Komisyonu`nun Türkiye ile ilgili “Düzenli İzleme Raporlarında” siyasi kriter çerçevesinde yaptığı değerlendirmeler, Türkiye`nin Kopenhag Kriterleri`ne uyum yolunda, özellikle insan hakları ve azınlıkların korunması alanlarında önünde kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu sonucunu çıkarmaktadır.

3.2.2.2. Ekonomik Kriterler

Kosova krizinden en çok etkilenen aday ülkelerden biri Bulgaristan`dır. Kriz nedeniyle komşu ülkelerle ticari durgunluk içine giren ve bir göç akınıyla karşılaşan Bulgaristan`ın cari işlemler bilançosu kötüleşmiştir. Bununla birlikte Bulgaristan yetkililerinin makroekonomik istikrarın ve anahtar sektörlerde gelişmenin sağlanması amacıyla uygulamaya koyduğu ekonomik reform paketi, (özelleştirme, mali disiplin, vergi reformu, emeklilik, sağlık reformu, yatırımların desteklenmesi, finansal kontrol vb.) ülkenin işleyen bir pazar ekonomisi yolunda hızlı bir şekilde ilerlediğinin göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu reform paketi sonucu Bulgaristan, 1998 yılı içinde yüzde 3.4.1999 yılında ise yüzde 2.4`lük pozitif büyüme hızını yakalamıştır.

AB ise bu programa destek vermek üzere planlanmış mali yardımların (PHARE, AYB kredileri) dışında 100 milyon euroluk ek bir yardımda bulunmuştur. AB, Bulgaristan ekonomisinin kalkınması ve temel sektörlerin gelişmesi amacıyla Avrupa Yatırım Bankası ile PHARE programı kanalıyla ülkeye önemli ölçüde mali yardımda bulunmaktadır. Bu mali kaynakların yanı sıra AB katılım öncesi tarım ve kırsal kesimin kalkındırılması (SAPARD) ve yapısal reformların desteklenmesi (ISPA) programlarını uygulamaya koymuştur. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Bulgaristan, ekonomik kriterleri karşılama çabalarına çok geri bir noktadan başladığı için, bu alanda önünde yol alması gereken uzun bir mesafe bulunmaktadır.

Türkiye ekonomik kriterler açısından değerlendirildiğinde ise, Komisyon; ekonomik kritere ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, Türkiye`nin büyük ölçüde pazar ekonomisinin özelliklerini sergilediğini, bu alanda gelişmiş kurumsal ve hukuki çerçeveye, dinamik bir özel sektöre sahip olduğunu belirterek oldukça serbest bir ticaret sistemini yürüttüğünün altını çizmiştir. Ekonomik çerçevede temel eleştiri

konuları ise, istikrarsız makroekonomik yapı ile bölgeler arası kalkınma dengesizliği olarak gösterilmektedir.

3.2.2.3. Diğer Kriterler (Yasal ve Kurumsal Hazırlıklar)

Bulgaristan, çoğu alanda mevzuatını uyumlaştırmaya istikrarlı bir tempoda devam etmiş ve iç pazar mevzuatının kilit unsurlarına uyumda önemli ilerleme sağlamıştır. Örneğin kamu alımları, standardizasyon, fikri-sınai mülkiyet hakları ve vergi alanlarında Topluluk müktesebatına çok yaklaşmıştır. Nükleer enerji sektörü hariç Bulgaristan katılım ortaklığının kısa vadeli önceliklerinin tamamının yerine getirilmesinde önemli ilerlemeler sağlamıştır. Sınır yönetimi, finansal liberasyon, mali denetim alanlarında uyumlaştırmayı sürdürmesi gerekmektedir. Bulgaristan hükümeti, adalet, işçileri ve yolsuzlukla mücadelede, yasalarını AB mevzuatına uyumlaştırarak bu alanlarda büyük başarı elde etmiştir.

Türkiye bu konudan ele alındığında ise Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilen mevzuat uyumunun Topluluk müktesebatına uyum ve uygulama kapasitesinin ispatı olduğu belirtilerek Türkiye'nin pek çok alanda toplulukla mevzuat yakınlaşması içine girdiği ifade edilmiştir. AB Komisyonu'nun 13 Kasım 1999 tarihli "Düzenli İzleme Raporu"nda Türkiye ile ilgili özetle şu hususlar vurgulanmıştır:

Türkiye ile tam üyelik müzakereleri ancak siyasi kriterler karşılandığı zaman başlayabilecektir. Türkiye'de yapılacak reformların (ekonomik, siyasi ve diğer) desteklenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla Komisyon tarafından 4 Mart 1998 tarihinde hazırlanan "Türkiye İçin Avrupa Stratejisi" belgesi temelinde aşağıdaki adımların atılması gerekmektedir;

i. İnsan hakları ve azınlıkların korunmasına ve ortak dış ve güvenlik politikası ile diğer ortak politikaların benimsenmesine yönelik olarak AB ile siyasi diyalogun artırılması,

ii. Katılım öncesi AB mali yardımlarının tek bir çatı altında koordine edilmesi,

iii. AB'nin tüm toplantı ve programlarına katılımın sağlanması,

iv. Topluluk müktesebatının kabulüne yönelik olarak hazırlanacak "Ulusal Programla" bütünleştirilecek bir "Katılım Ortaklığı"nın benimsenmesi,

v. “Katılım Ortaklığı” uygulamalarının izlenmesi için AB Komisyonu tarafından gerekli mekanizmaların oluşturulması,

vi. Türkiye'nin yasal mevzuatının ve uygulamalarının AB ile uyumlaştırılmasına yönelik analitik çalışılması,

3.3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE BALKANLAR VE AB UNSURU

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve sosyalizmin çökmesi ile Balkanlar'da yaşanmaya başlayan dönüşüm süreci, sancılı ekonomik gelişmeler ve siyasi istikrarsızlığın yanı sıra, savaş yıllarını da beraberinde getirmiştir. Yugoslavya'da yaklaşık yarım yüzyıl süren komünist rejim etnik temele dayalı çatışmaların ortaya çıkmasını engellemiş olmasına rağmen, değişik milletler arasındaki tarihsel gerginliği tarihe gömecek olan bir kültürün inşa edilmesinde yetersiz kalmıştır. Bu yüzden sosyalizmin çökmesinin ardından bölgede çatışmalar patlak vermiştir. Balkanlar tarih içerisinde genel olarak “Avrupa'nın sınırı” muamelesini görmüştür. 1990'lı yıllar boyunca Avrupa Birliği (AB) üyeliğini hedefleyen ve batı değerlerini benimseyen bölgedeki liderlerin AB tarafından yeterince desteklenmemiş olması, milliyetçi ve neo-komünist liderlerin güçlü kalmasına ortam hazırlamıştır.¹³⁶

Bölge ülkelerinden Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya kendilerini bu tür savaşlar içerisinde bulmama konusunda şanslıydı. Ancak dönüşüm süreci bu ülkelerde de çok ağır ilerlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Doğu Avrupa'nın en çok içine kapanmış ülkesi olma özelliğini taşıyan Arnavutluk, 2 Mart 1992'de düzenlenen erken parlamento seçimlerinden sonra iktidara Demokratik Parti'in geçmesi ile dönüşüm yaşamaya başlamış, ancak sürekli iç çalkantılarıyla ve canlandırılmaya uğraşılan ekonomisiyle gündemde kalmıştır. Bu ülke günümüzde bile içinde bulunduğu siyasi kutuplaşma, ekonomik az gelişmişlik ve ülkede kök salmış olan yolsuzluklar yüzünden istikrarlı devlet kurumlarına yeterli ölçüde kavuşmuş değildir.¹³⁷

Kasım 1989'da komünist diktatör Todor Jivkov'un devrilmesi ile Bulgaristan tarihinde de yeni bir dönem başlamıştır. Ancak serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde zorluklar, siyasi partiler arasında anlaşmazlıklar yaşanmış olması yüzünden, Bulgaristan'da 1997'nin ortalarına kadar siyasi ve ekonomik istikrarsızlık

¹³⁶ Erhan Türbedar, “Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar ve AB” Şubat 2003

¹³⁷ E.Türbedar,2003

hakim olmuştur. Bu dönem içerisinde genel olarak temel ekonomik reformların gerçekleştirilmesi konusunda pek istekli davranılmamıştır. Daha muhafazakar tutum içinde olan politikacılar, ekonomik reformlardan kaynaklanan sancuların iktidarı sarsabileceği endişesiyle reformlara pek sıcak bakmamışlardır.¹³⁸ Nitekim ülkedeki ekonomik istikrarın sağlanmasında önemli adımlar atan ve 1997`de iktidara gelen Demokratik Güçler Birliği`nin (DGB) başına gelenin de bu olduğu söylenebilir. 2001`de düzenlenen parlamento seçimlerinde DGB, Bulgaristan`ın eski kralı II.Simeon karşısında büyük bir oy farkıyla yenilgiye uğramıştır. Bulgaristan`da olduğu gibi, Romanya`da da eski sosyalistler, halkın ani ekonomik değişikliklere karşı duyduğu korkuyu kullanıp yıllarca politik güçlerini devam ettirmişlerdir. Diktatör Çavuşesku`nun kurşuna dizilmesi; sermaye ve yatırım yetersizliğini, yoksulluk ve yolsuzluklar gibi ülkenin temel sorunlarını giderememiştir.

Avrupa`da komünizmin çöküşü yeni bir çağın başlangıcı olarak kutlanmıştır. Ancak yukarıda görüldüğü gibi, yeni çağ yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Yugoslavya Halk Ordusu`nun (JNA-Jugoslovenska Narodna Armija) Yugoslavya`nın dağılmasını önlemek amacıyla önce Slovenya`ya, sonra da Hırvatistan`a müdahale etmesi, o sıralarda gerekli dış politika araçlarından yoksun olan Avrupa Topluluğu`nun (AT) altı arabulucu olarak Yugoslavya sorununa dahil olmasına yol açtı.

Balkan ülkeleri, Yugoslavya ve 1961`den itibaren Arnavutluk hariç, Varşova Paktı içerisinde yer aldıkları için Soğuk Savaş döneminde Batı için pek çekici değildiler. Yugoslavya`nın 1980`lerin sonlarına kadar bir tampon bölge muamelesi gördüğü söylenebilir. Tito ile Stalin arasında ortaya çıkan ideolojik farklılık ve Stalin`in Tito`nun Balkanlar`da Slavlar üzerinde yaratmaya çalıştığı etki alanından rahatsızlık duyması üzerine, Yugoslavya 1948`de Cominform`dan atılmış ve Batı Bloğu`nu Sovyet bloğuna karşı koz olarak kullanmaya başlamıştır.¹³⁹

İkinci Dünya Savaşı`ndan sonra dış kaynaklara çok fazla ihtiyacı olan sosyalist Yugoslavya önemli miktarda Batı yardımlarından faydalanabilmiştir. Ancak Sovyetler Birliği`nin dağılmasıyla Batı`nın böyle bir tampon bölgeye artık ihtiyacı kalmamıştır.

---

¹³⁸ Zoltan Barany, "Bularia`s special Path" Wilson Quarterly,cilt 26,No.4(2002),s.108

¹³⁹ Christopher Cviic, "Remaking the Balkans", Londra:RIIA, 1991, s.30-56

1990'ların başlarında ABD, Yugoslavya'da yaşanacak bir krizle Avrupa'nın ilgilenmesi gerektiği yönünde mesajlar vermeye başlamıştır. Dönemin Bush yönetimi krize müdahalenin riskli olabileceği ve ABD'ye fazla bir fayda sağlamayacağı kanısındaydı. İlk başlarda hem ABD hem de AT Belgrad'daki federal yönetimi muhatap alıyordu. Bağımsız olmaya çalışan Slovenya ve Hırvatistan bundan son derece rahatsızdı. Kısacası Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığının ilan edilmesiyle savaşın patlak vermesinden önce, Batı'nın amacı eski Yugoslavya'nın bütünlüğünü koruyarak, ülkeye Batı tipi demokrasi anlayışı ve piyasa ekonomisini kabul ettirmektir. Ancak bu amaca ulaşılamayınca, federal bağların zayıflatılmasına gidilerek, konfederal bir Yugoslavya'nın inşası fikri benimsenmiştir. AT'nin 3 Eylül 1991 tarihli deklarasyonunda açıkça sergilenmekte olan bu fikir, Sırbistan hükümeti tarafından kabul edilmeyecekti; böylece 7 Eylül 1991'de dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Carrington'un başkanlığında Hollanda'nın Lahey kentinde Yugoslavya ile ilgili başlatılan barış konferansındaki tarafların uzlaşmaz tutumları, AT'yi Yugoslavya'dan kopmak isteyen cumhuriyetlere bağımsızlık tanımaya sevk etti.

AT'nun oluşturduğu Badinter Komisyonu hazırladığı bir raporda Yugoslavya'nın dağılma sürecinde olduğunu belirterek, cumhuriyetlerin bağımsızlığının tanınabilmesi için hangi şartların yerine getirilmesi gerektiğini ortaya koydu. Çatışan taraflar arasında birçok ateşkes anlaşmasının imzalanmasını sağlamasına, taraflara defalarca ultimatoma vermesine ve bütün Yugoslavya'ya yönelik ekonomik ambargo ve silâh ambargosu uygulamasına rağmen, AT Yugoslavya'da savaşın patlak vermesini engelleyememiştir.

1991 yılının sonuna kadar Hırvatistan ve Sırbistan-Karadağ arasında tam 16 ateşkes anlaşması imzalanmış, ancak hiçbirine 24 saatten fazla uyulmamıştır.¹⁴⁰ Bazı kaynaklarda, Almanya, Hollanda ve Avusturya gibi AT üyesi ülkeleri çatışmalar yoğunluk kazanmadan önce Slovenya'ya ve Hırvatistan'a belli bir miktar silâhı gizli bir şekilde gönderdikleri dile getirilmektedir.

Bosna-Hersek'in Nisan 1992'de bağımsız bir devlet olarak tanınmasının hemen ardından, savaş Bosna-Hersek'e de sıçradı. Carrington ve Cutileiro Planı (Mart 1992), Londra Konferansı (Ağustos 1992), Vance-Owen Planı (Kış-ilkbahar 1993), Owen-Stoltenberg Planı (Ağustos 1993) ve Temas Grubu Planı (Temmuz

---

¹⁴⁰ E.Türbedar,2003

1994), hepsi Bosna Savaşı'nın sona erdirilmesine ve ülkenin idari yapısının belirlenmesine yönelikti, ancak hiçbiri başarılı olmadı.

AT üyesi ülkelerin Yugoslavya krizi karşısında izledikleri politikalar arasında derin görüş ayrılıkları vardı. Almanya tarihi, dini ve kültürel bağları olan Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması üzerinde ısrar ederken, Alman yayılcılığı ve hegemonyasının yaşanabileceğinden endişelenen İngiltere ve Fransa, o sıralarda Hırvatistan ve Slovenya'nın en büyük düşmanı olan Sırbistan'a karşı daha çok sempati duydu. Daha aktif ve daha özerk bir dış politika yürütmeyi hedefleyen birleşen Almanya, bunu açık olarak belli etmekten çekinmemişti.¹⁴¹ Almanya, Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınması konusu ile ilgili önerisini zamanla ultimatov havasında dile getirmeye başlamıştır. Dönemin Alman Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher için Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığının tanınması, Soğuk Savaş sonrası bütünleşmiş Almanya'nın dış politika gücünün bir tür testi niteliğindedir. Ayrıca Alman kamuoyu Hırvatistan'daki savaşın bir an önce sona erdirilmesi için hükümete büyük baskı yapmaktaydı. Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın Hırvatistan'a yönelik desteği o kadar büyüktü ki, diğer AT üyelerinin buna karşı çıkmaları durumunda, Almanya Ortak Avrupa Dış Politikası ilkesine bile darbe vurmaya hazırdı.¹⁴² Nitekim Almanya Badinter Komisyonu'nun ortaya koyduğu koşullara uymadan Slovenya'nın yanında Hırvatistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıdı.

Özetlersek; Yugoslavya'nın dağılma sürecini AB üye ülkeleri genel olarak birbirinden bağımsız bir şekilde ve kendi çıkarları doğrultusunda algılamışlardır. Bunun sonucunda krizin çözümü için ABD'ye duyulan bağımlılık ve gereksinim, AB'in imajını önemli ölçüde zedelemiştir. Bölgedeki savaşların faturasını suçsuz siviller hayatlarıyla öderken, bir şeyler yapıyor gibi görünmüş ise de, AB fazla bir şey yapamamıştır. Özellikle Bosna Savaşı'nda AB'nin en büyük hatası, diplomasinin işe yaramayacağını görmesine rağmen, güç kullanımına uzun süre karşı çıkmış olmasıdır.¹⁴³ Uyguladığı politikalar saldırganı cesaretlendirmiş, kurbanları ise cezalandırmıştır.

---

¹⁴¹Başak Kale, "Avrupa Birliğinin Balkan Politikası:Çelişkiler İçinde Bir Yanılmasa" E.Lütem, B.Coşkun, "Balkan Diplomasisi" Ankara, Asam Yayınları,2001, s.298-300

¹⁴² Misha Glenny, The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War" 1996, S.191

¹⁴³ Marcus Tanner, Croatia: "A Nation Forged in War", 1997, s.274

Batı Avrupa liderleri için en büyük sorun, eski Yugoslavya coğrafyasında yaşanan savaşların diğer Balkan ve Avrupa ülkelerine sıçramasını engellemek olmuştur. Batı bir tek bu konuda başarılı olmuş, savaşı lokalize ettiğinden emin olunca, daha aktif girişimlerde bulunma ihtiyacını duymamıştır. Sonunda Aralık 1995'te Bosna Savaşı'nı sonlandıran Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasının ardından AB ülkeleri "bölgesel yaklaşımı" benimseyerek, Balkanlar'a birbirleriyle daha uyumlu ve daha tutarlı bir şekilde yaklaşabilmüşlerdir.

1990'lı yıllarda Balkanlar'ın iki temel istikrarsızlık unsurunu teşkil eden Yugoslavya'nın Eski Devlet Başkanı Slobodan Milofleviç ve Hırvatistan'ın Eski Devlet Başkanı Franyo Tucman yönetimleri 2000 yılında sona ermiştir. Diğer taraftan günümüzde her Balkan ülkesinde demokratik yollardan seçilmiş yönetimler iktidardadır. Balkanlar'daki bu değişimler, tarih içinde şekillenen bölgenin bazı temel sorunlarını çözmede yetersiz kalmaktadır. Kosova'nın statüsü, Bosna-Hersek'in bütünleşmemesi, Karadağ'ın Sırbistan'dan kopmaya çalışması Makedonya'da etnik diyalogun sağlanamaması, Arnavutluk'ta sağlıklı bir iktidar - muhalefet ilişkisinin kurulamaması gibi temel sorunlar henüz çözülememiştir. Diğer taraftan Balkan ülkeleri arasında hala ciddi bir işbirliğinden söz etmek mümkün değildir. Özellikle eski Yugoslavya ülkeleri arasındaki ilişkiler hala geçmişten devralınan yükün gölgesinde kalmaktadır.

Balkanlar'ın temel sorunları hala devam ediyor olsa da , mevcut şartlar altında bölgede geniş çaplı bir çatışma olasılığının yüksek olmadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca demokrasi anlayışı yavaş olsa dahi, gittikçe gelişmektedir. Balkanlar'daki sorunlar sadece etnik veya aşırı milliyetçilikten kaynaklanan sorunlardan ibaret olmadığını belirtmek gerekir. Balkanlar'ın en önemli sorunları arasında çökmüş ekonomilerde yer almaktadır. Bütün Balkan ülkelerinin ortak ekonomik problemleri arasında, kişi başına gelirin düşük olması, ihracatın ithalatı karşılayamıyor olması, enerji altyapılarının yetersiz olması, ekonomik kalkınma için yabancı sermayeye son derece bağımlı olunması gibi sorunlar yer almaktadır.

Balkanlar'da ekonomik kalkınma önemli ölçüde yabancı yatırımlara bağlıdır. Ancak yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için, her şeyden önce çağdaş yasama ve yürütme kurumlarının bulunması, yasaların gerektiği gibi uygulanması, bağımsız

ve verimli yargı sisteminin inşa edilmesi gerekir. AB'nin Balkanlar'daki siyasi, askeri ve ekonomik etkinliği gittikçe artmaktadır. AB'in Balkanlar'ı kanunların işlediği, demokrasi anlayışının kökleştiği, insan haklarının garanti edildiği ve piyasa ekonomisinin geçerli olduğu istikrarlı bir bölgeye dönüştürmeye çalıştığı ortadadır.¹⁴⁴ Diğer taraftan 11 Eylül terör saldırısından bu yana “terör ile mücadele” savaşını sürdürmekte olan ABD'deki Bush yönetiminin, Balkanlar ile ilgili sorumluluğu gittikçe AB'ne devretmekte olduğu görülmektedir.¹⁴⁵

Balkan ülkelerinden reformları gerçekleştirenleri “AB üyeliği” ile ödüllendireceğini vurgulayan AB'nin, ABD'ye kıyasla özellikle eski Yugoslavya ülkelerindeki imajının pek olumlu olmadığı bilinmektedir. Yugoslavya krizindeki arabuluculuğunda başarılı olamaması dışında, bazı AB ülkelerinin, Sırbistan'da yaklaşık sekiz bin Boşnak'ın öldürülmesiyle sonuçlanan katliamın önlenmesindeki “başarısızlıkları” hiçbir zaman unutulmayacaktır.¹⁴⁶

Bölgesel yaklaşımı benimseyen ve bölgesel işbirliğini şart kılan AB, kalıcı bir istikrarın sağlanması için Balkanlar'ı önce kendi içinde bütünleştirmeye çalışmaktadır. Gerçi bölgenin bütünleşmesi konusunda AB ve ABD'de mevcut olan iki genel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Yaklaşımlardan birinde, bölgenin dağılmasının tamamlanması gerektiğine ve ancak bundan sonra bölgenin bütünleşmesinin mümkün olacağına inanlar yer alıyor iken, ikinci yaklaşımda olanlar bütün Balkan ülkelerinde günümüzde demokratik yollardan seçilmiş yönetimlerin iktidarda olduğuna dikkat çekmekte, bu yüzden statükonun korunması gerektiğini savunmaktadırlar. Bu şekilde Güneydoğu Avrupa istikrar Paktı gibi bölgesel girişimler sayesinde Balkanlar'ın aşamalı olarak bütünleştirilebileceği vurgulanmaktadır¹⁴⁷.

AB'nin asıl amacının, Slovenya hariç, Tito Yugoslavya'sının dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni ülkeleri ve Arnavutluğu içine alan Batı Balkanları bir şekilde bütünleştirmek olduğu söylenebilir. Çünkü Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği ile ilgili, geri dönüşü olmayan bir süreç zaten işlemektedir. Slovenya'nın ise

---

¹⁴⁴ E.Türbedar,2003

¹⁴⁵ E.Türbedar, “Yugoslavya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek:Geçmişin Gölgesinde İşbirliği Arayışları” Stratejik Analiz,Cilt3,No.29(2002),s.33-39

¹⁴⁶ E.Türbedar, “Trajedinin Yedinci Yıldönümünde Srebrenitsa: Birçok Soru Hala Cevap Bekliyor” Yeni Dönem,18, Temmuz 2002.

¹⁴⁷ Ivo Goldstein, Croatia:A History, Londra:McGill-Queen`s Universty Press, 1999, s.231

Kopenhag Zirvesi'nde üyeliği onaylanmıştır. AB her ne kadar bölgesel yaklaşım çerçevesinde hareket ediyor ise de, bölge ülkelerinden herhangi birinin üyelik başvurusunda bulunması durumunda ne yapacağı konusunda net kararını vermiş değildir. Balkanlar'da istikrarın sağlanmasıyla AB kendi güvenliğini de pekiştirmeye çalışmaktadır. Çatışmalar olmazsa bile, Balkanlar'daki organize suçların ve hukuk dışılığın yüksek seviyesi, AB tarafından ciddi bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Bölgedeki ekonomik çöküntü ile 1990'lı yıllar boyunca yaşanan savaşlar, organize suçlar için uygun bir zemin yaratmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından bölgede yaklaşık beş bin km uzunluğunda yeni uluslararası sınır ortaya çıkmıştır. Sınır bölgelerinin bazıları ya çok zayıf kontrol edilmekte, ya da hiç kontrol edilmemektedir. Organize suçlar beraberinde rüşvetin yaygınlaşmasını da getirmiştir. AB'nin bundan ne kadar endişelendiğini, Avrupa Komisyonu tarafından Aralık 2002'de yayınlanan 57 sayfalık rapor ortaya koymaktadır. Uygulanan politikalara (adli sistemin geliştirilmesi, AB uyum yasaların çıkarılması, polislerin eğitilmesi, ürünlerin AB standartlarına uygun hâle getirilmesi, profesyonel gümrük idarelerinin oluşturulması vb.) bakıldığı zaman AB'in Balkanlar'ı kanunların işlediği, kanunları uygulayan kurumların güçlü olduğu, demokrasi anlayışının kökleştiği, insan haklarının garanti edildiği ve piyasa ekonomisinin geçerli olduğu istikrarlı bir bölgeye dönüştürmeye çalıştığı görülmektedir. Bu konuda AB, NATO, BM, AGIT, Dünya Bankası, ABD ve diğer kurumlar ve sivil toplum kuruluşları ile birlikte hareket etmektedir.

Özetlemek gerekirse, AB 1990'larda Balkanlar'da başarılı olamamıştır. Temel sebep üye ülkelerin özel çıkarları yüzünden bölgeye yönelik verimli bir "ortak dış politikanın" izlenememiş olmasıdır. Bunun dışında da, 1990'ların başlarında ne AB üye ülkeleri, ne de ABD Yugoslavya'daki olaylar nedeniyle askeri harekatta bulunacak kadar kendini tehdit altında hissetmemiştir. Bu yüzden özellikle Bosna Savaşı çok uzun sürmüştür. Bütün Balkan ülkelerinde demokratik yollardan seçilmiş hükümetler görev yapmakta ise de, bölgede kök salmış olan organize suçlar, AB'yi kendi güvenliği açısından ciddi bir şekilde endişelendirmektedir. Bu yüzden AB, Balkanlar'da reform sürecini hızlandırmak için bölgede daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.

1990'larda Balkanlar'da başarılı olamayan AB'nin özellikle ABD karşısında imajını düzeltmeye çalışıyor olmasıdır. Bosna Savaşı ancak ABD'in net tavrını ortaya koyması sayesinde sonuçlanabilmiştir. Kısacası AB bu sefer, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası açısından önemli bir deneyim alanı hâline gelen Balkanlar'da başarmalıdır. Bu durum, Batı Balkanlar'ın kaderini de doğrudan etkileyecektir. Sonuç olarak, Balkan devletlerinin AB standartları çerçevesinde reformlar gerçekleştirebilmeleri durumunda, üyeliğe kabul edilme olasılıklarının yükseleceği söylenebilir.

3.3.1. Doğu Bloğu'nun AB Açısından Önemi ve Önceliği

AB'nin son genişleme hamlesi yine eski Varşova paktı üyesi, eski sosyalist iki ülke üzerine olmuştur. Bunlar, Romanya ve Bulgaristan'dır. Avrupa Birliği'nin bu ülkeleri bünyesine katmasıyla AB iki önemli kazanım elde etmiş olmuştur. Böylelikle ilk olarak, AB Karadeniz'e açılıyor; ikinci olarak da Rusya'nın etkisi ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında zayıflayan bu iki ülkenin, Rusya ile büyük ölçüde bağlarını koparmış olacaktır. Nitekim krallık ve sosyalist dönemde, Rusya'nın desteklediği Slav milliyetçiliğine dayalı devlet anlayışı içerisinde insan haklarından mahrum kalan azınlıklar için de, özellikle Bulgaristan'ın AB üyeliği büyük önem taşımaktadır. Doğal olarak, bu durumdan en fazla etkilenmesi beklenen ise AB'nin en büyük göçmen olmayan Müslüman toplumu, Bulgaristan Türk azınlığıdır.

Rusya'nın ve Ortodoks Bulgar toplumunun baskısı altında Bulgaristan, ülkeyi tek bir millet yapma yolunda adımlar atan Bulgaristan hükümetleri, göçe zorlama ve asimilasyon politikaları ile Türk ve Müslüman olan bu azınlığın insan haklarını sık sık ihlal etmişlerdir. Jivkov yönetiminin yıkılması ile rahat bir nefes alan azınlıklar, Avrupa Birliği'ne girme yolundaki Bulgaristan'da da bazı kazanımlar da elde etmişlerdir. Türk azınlığın partisi olarak adlandırılan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) demokratik seçimler sonrası iktidar ortağı olmuş, Türk azınlığa AB'de kendini temsil etme hakkı doğmuştur. 20. yüzyılda Bulgaristan ile Türkiye arasında devamlı sorun olan Türk azınlık, önümüzdeki yıllar boyunca Bulgar-Türk dostluğunun temel taşı olacaktır. Avrupa Birliği'ne girmesi nedeni ile azınlık haklarını kabul etmeye başlayan Bulgaristan'da, genelde çiftçilik ile uğraşan Türkler ekonomik olarak da etkilenecektir. Avrupa Birliği'nin ucuz işgücü merkezleri haline gelmekte olan eski Doğu Bloğu ülkeleri gibi, Bulgaristan'da da yabancı yatırımcı

sayısının daha hızlı artacağı ve işsizliğin azalacağı, işçi ücretlerinde belirli bir iyileşmenin olacağı tahmin ediliyordu.

Bulgaristan'daki Türk azınlığın yanı sıra, 1989'da Türkiye'ye göç etmiş olan yaklaşık 300.000 Bulgaristan Türk'ü, bugüne kadar yapılmış bir göç anlaşması olmaması nedeniyle Bulgaristan vatandaşlıklarını ellerinde bulunduruyor ve bu nüfus bu sayede, başvurmaları halinde AB vatandaşı olma hakkını da elde ediyor. İşsizliğin azalması, işçi ücretlerinin artması ve göçe neden olan etkenlerde iyileşme kaydedilmesi sonucu, 1989 yılı göçmenlerinin büyük bir kesiminin tekrar Bulgaristan'a geri dönmesi de söz konusu olabilir. Geri dönüş sonrası Bulgaristan Türk nüfusu tekrar artacak ve HÖH'ün seçmen kitlesinde de büyük bir artış olacaktır. Bugün 7.5 milyon insanın yaşadığı Bulgaristan'da Türk nüfusunun 800.000 ile 1.000.000 arasında olduğu düşünülürse, Türkiye'den geri dönecek nüfus ile demografik dengelerde ciddi bir değişimin olacağı ortadadır.

Bulgar-Türk ilişkilerinde yumuşamaya neden olabilecek etkenlerden birisi de Hak ve Özgürlükler Hareketi'dir. HÖH'ün ayrılıkçı bir politika izlememesi, Bulgaristan vatandaşlığında ülkeyi birleştirici ve azınlıkların mevcut sosyal yapı içerisinde, kültürel kimliklerini koruyarak Bulgaristan'ın bir parçası olduğu yönündeki söylemleri, partinin içinde bulunduğu koalisyonun yüksek sayıda bir güvenoyu ile iktidara gelmesine neden olmuştur. Diğer taraftan HÖH'ün karşısındaki en kuvvetli rakip olan aşırı Bulgar milliyetçisi ATAKA'nın, Avrupa Birliği karşıtı politikaları nedeniyle AB tarafından desteklenmemesi ve Bulgaristan'ın AB macerasında mutlu sona ulaşması ATAKA'yı daha da güçsüzleştirmektedir.

Türkiye'ye ile güçlü bağları olan ve Bulgaristan kamuoyu oyu tarafından kabul edilmiş bir siyasi partinin iktidar ortağı olmasının Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yakınlaştırıcı bir etkiye neden olması bekleniyorsa da, bu etkinin kaybolması veya iki ülke arasında ciddi bir gerginlik yaşanması halinde, Bulgaristan'ın AB üyesi olması nedeniyle, Türkiye'nin koz olarak kullanabileceği bazı durumlar oluşmuştur. Bunlardan en önemlisi, zorla göçe tabi tutulmuş Jivkov mağdurlarıdır. Bulgaristan'daki topraklarını ve mallarını yok pahasına, zorla satarak veya bırakarak Türkiye'ye kaçmak zorunda kalan 300.000 Türk, bugün AB üyesi Bulgaristan'da haklarını arama hürriyetine sahiptir ve bir sonuç alınamadığı takdirde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde hukuk yolu açıktır. Bu insanların toplu

bir şekilde mağduriyetlerinin hesabını sorması sonucu Bulgaristan için ağır bir fatura çıkabilir. Bu nedenle Bulgaristan`ın Türkiye`ye karşı olumsuz bir politika izlemesi mantıklı olmayacaktır.

Sonuç olarak; ilişkilerimizde Bulgaristan tarafından devamlı sorun olarak görülen Türk azınlık, Bulgaristan`ın komünist, otoriter ve baskıcı rejimden kurtulması ile birlikte artık yakınlaştırmacı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan`ın Batı dünyası ile entegrasyonu ve AB üyeliği, Türklerin hakları konusunda güvence teşkil etmektedir ve Türklerin siyasi faaliyetlerinde izledikleri uyumlu politika hem Bulgar siyasi hayatına çok önemli bir renk katmakta, hem de Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin gelişmesinde çok olumlu katkıda bulunmaktadır.

3.3.2. AB Sürecinde Türkiye – Bulgaristan`ın İzlediği Aşamalar

Türkiye`nin Avrupa Birliği macerası 1964 yılında Ankara Anlaşması ile başlamıştır. Türkiye`nin 31 Temmuz 1959 tarihinde topluluğa müracaatından sonra, taraflar arasında bir ortaklık anlaşması kuran Ankara Anlaşması 12 Eylül 1963`de imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşma ile ortaklık ilişkisinin amacı, gümrük birliğinin esasları, mal, kişi, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, tarım, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye`nin tam üyelik imkanları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır. Ankara Anlaşması, Türkiye`nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Anlaşmanın fesih hükmü bulunmamaktadır. Hazırlık dönemi içinde, bir sonraki dönemin koşullarını, süre ve sıralarını belirlemek üzere 23 Kasım 1970 yılında Katma Protokol imzalanmış ve 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 14 Nisan 1987`de Türkiye`nin başvurusu, 1 Ocak 1996 tarihinde ise Gümrük Birliği Anlaşması`yla, Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi`nin “Son Dönem”ine geçilmiştir. Gümrük Birliği`nin tamamlanması ile Türkiye-AB ilişkileri ayrı bir boyut kazanmıştır. Zira, Gümrük Birliği Türkiye`nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır.

Gümrük Birliği`nin uygulamaya girmesi, aynı zamanda Türkiye`ye çeşitli sorunlar yaratmaya aday bir konu olarak değerlendirilmiştir, çünkü Türkiye AB`ye

tam üye olmadan gümrük birliğini gerçekleştiren tek ülkedir. Bu kapsamda Türkiye, karar mekanizmalarında yer almadığı için belirleyici olmadığı AB'in gümrükler ve dış ticaret ile ilgili politikalarını uygulamak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Türkiye'nin gümrük birliğini kabul etmesinin temel sebebi, gümrük birliğin Türkiye'yi tam üyeliğe götürecektir en hızlı araç olarak görülmesidir.

Bulgaristan'ın ise 1993 yılı Mart ayında Avrupa Toplulukları ve Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile bir Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsüne sahip olan Bulgaristan, AB müktesebatına uyum için gerekli çalışmaların büyük çoğunluğunu tamamlamış bulunmaktadır. 10-11 Aralık 1999 tarihinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde, AB Konseyi tarafından Bulgaristan ile üyelik müzakerelerine başlanması kararının alınması ve 15 Şubat 2000 tarihinde de resmi katılım müzakerelerinin başlaması, Bulgaristan'ın AB üyeliği için gerekli reformlar ve hazırlıkların gerçekleştirilmesinde gösterdiği başarıyı kanıtlamaktadır. Bulgaristan 2005 yılı Nisan ayında AB Üyelik Anlaşması'nı imzalamıştır. Komisyonun Ekim 2005'te yayımlanan son raporu Bulgaristan'ı bazı alanlarda yeterli ilerleme göstermemesi nedeni ile eleştirmektedir. Ancak söz konusu raporda üyeliğin 2008 yılına ertelenebileceği konusunda herhangi bir ibare yer almamaktaydı.

AB'ye giriş süreci ve AB müktesebatına uyum çalışmaları ülkenin ekonomisine ve ülkeye giren yatırımlara olumlu etkide bulunmuştur. 2007 yılında gerçekleşmesi beklenen tam üyeliğin, Balkanlar'daki faaliyetlerini genişletmeyi amaçlayan batılı yatırımcıları ülkede daha fazla yatırım yapmaya yönlereceği düşünülmektedir. Ancak AB düzenlemelerine uyum sağlayamayan, başta tüketim malları sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli firmaların piyasa koşullarına dayanması zor olacaktır. AB'ye tam üyelik yerel firmaların 80-100 farklı koşulu yerine getirmesini gerektirmekteydi.

AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihinde gerçekleşen genişlemesi Avrupa kıtasının bütünlüğünü güçlendirmiştir. Genişlemeye ilişkin tarihi ve siyasi gerekçeler, barışı, refahı, istikrarı ve güvenliği güçlendirdiği, önemli ekonomik kazanımlar sağladığı yönündedir.

Bulgaristan ve Romanya 1997 yılında başlatılan bu sürecin ayrılmaz parçalarıdır. AB'nin hedefi, hazır olmaları halinde, bu ülkelerin Ocak 2007'de tam

üye olmalarıdır. Son genişleme dalgasında yer alan diğer 10 ülkeden farklı bir takvim izleyen Bulgaristan ile Romanya'nın katılım süreci yaklaşık 12 yıl sürmüştür. Bu aşamaları sıralamak istersek; 1995 Haziran; Romanya, AB üyeliği için başvuru yaptı. 1995 Aralık; Bulgaristan, AB üyeliği için başvurdu. 1997 Temmuz; AB Komisyonu, Bulgaristan ile Romanya'ya adaylık statüsü verilmesine yeşil ışık yaktı. 1999 Aralık; Letonya, Litvanya, Slovakya ve Malta'nın yanı sıra Bulgaristan ile Romanya'yla da müzakerelerin açılması kararı alındı. 2000 Şubat; Üyelik müzakereleri resmen başladı. 2002 Aralık; Bu iki ülkenin katılım tarihi 2007 olarak belirlendi. 2004 Haziran; Bulgaristan'la üyelik müzakereleri tamamlandı. 2004 Aralık; Romanya'yla tüm başlıklar kapatılarak müzakereler tamamlandı. 2005 Nisan; Avrupa Parlamentosu, 88'e karşı 534 oyuyla iki ülkenin üyeliği konusunda olumlu görüş bildirdi. Ardından Katılım Anlaşmaları Lüksembourg'da imzalandı. 2006 Eylül; AB Komisyonu, iki ülkenin üyeliğinin 1 Ocak 2007'de gerçekleşmesinde bir sakınca görmediğini açıkladı. 1 Ocak 2007; Bulgaristan ile Romanya'nın katılımıyla AB'nin üye sayısı 27'ye yükseldi. Avrupa Birliği, bugünden itibaren iki yeni üye Bulgaristan ile Romanya'nın katılmasıyla 27 üyeli bir birlik haline geldi. Genişlemeye kuşkuyla bakanların sayısının her geçen gün arttığı bir ortamda gerçekleşen bu üyelikler, olumlu yanlarından çok olumsuz yanlarının tartışılmasıyla dikkat çekiyor. Yaklaşık 12 yıllık hazırlık sürecine rağmen eksiklerini tam olarak gideremeyen Bulgaristan ve Romanya'ya "evet" denmesinin ardında ise siyasi nedenler yattığı düşünülmüştür.¹⁴⁸ 1 Mayıs 2004'te AB'ye katılan on ülkeyle birlikte üye olamayacakları daha 2001'de belli olan Bulgaristan ile Romanya, son dönemde özellikle ekonomik alanda bazı belirgin adımlar attı. Ancak bu adımlar, iki ülkenin imajını düzeltmeye yetmedi. Ekonomik açıdan AB'nin en yoksul ülkeleri olan Bulgaristan ile Romanya, rekabet alanında da AB'in diğer üyeleriyle baş edebilmede zorlanacakları gerçektir.

3.4. TÜRKİYE'NİN AB'YE TAM ÜYE ADAYLIĞI

AB'nin 13.aday olarak ilan ettiği Türkiye, kendisiyle tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmeyen tek aday ülke konumundadır. Buna karşılık, Türkiye'nin diğer aday ülkelere göre adaylık süreci açısından birçok alanda daha ileri aşamalarda olduğu öne sürülmektedir. Özellikle 1996 yılında yürürlüğe

---

¹⁴⁸ E.Türbedar, "Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği Yolculuğu", Stratejik Analiz,Şubat 07,s.78

giren Gümrük Birliği Anlaşması, Türkiye`yi diğer 12 aday ülkeden farklı olarak, AB`ye daha yakın bir konuma getirmiştir. Ancak, Türkiye`yi adaylıktan tam üyelik müzakerelerine geçirecek süreçte AB`nin vurguladığı ve vurgulayacağı en önemli talep Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesidir.

Türkiye`nin resmi olarak aday statüsüne kavuşturulmasıyla, AB`nin bugüne kadar siyasi nedenlerle işletilmeyen işbirliği mekanizmaları artık düzenli bir şekilde çalışacak ve Türkiye, AB mevzuat ve politikalarına uyum konusunda gerekli mali desteği alabilecektir. Diğer taraftan, IMF ile görüşmeler sonunda en son hazırlanan stand-by düzenlemesi, AB`nin ekonomik kriterlerine uyum için gerekli adımların hızla atılmasına ve eksikliklerin giderilmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Anlaşma ile uygulanmaya başlanan üç yıllık istikrar programı ile Türkiye`nin kronik makro-ekonomik istikrarsızlıktan kurtulması ve uluslararası piyasalarda güvenin artması, AB ekonomik kriterlerine uyumda temel bir araç olacaktır. Bu nedenlerle Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesiyle birlikte AB ile tam üyelik müzakerelerinin çok kısa bir süre içinde başlayacağı düşünülmektedir.

3.5. BULGARİSTAN`IN VARŞOVA PAKTI`NDAN NATO ÜYELİĞİNE

Bulgaristan ve Romanya Soğuk Savaş döneminde birer Varşova Pakti ülkesiydi. Söz konusu Paktın Mart 1991`de resmi olarak dağılmasıyla ve Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Almanya`daki Rus askerlerinin geri çekilmesiyle Varşova Pakti`nin uyguladığı siyasi ve askeri kısıtlamalar da ortadan kalkmış, bu ise diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Bulgaristan ve Romanya`yı da yeni güvenlik arayışlarına itmiştir. Gerçi bütün Balkan ülkelerinden bir tek Bulgaristan sonuna kadar Varşova Pakti`nin sadık üyesi kalmıştır. Örneğin; Romanya, Varşova Pakti`na yapılması gereken ödemelerle ilgili Moskova`nın emirlerine uzun süre karşı çıkmıştır.¹⁴⁹

Uluslararası sistemdeki güvenlik değişikliği sonucunda dünya ülkeleri güvenliğin ne olduğunu, kimden ve ne ile korunmak gerektiği şeklindeki soruları yeniden sorgulamaya başlamışlardır. Balkan ülkelerinde komünizm yönetimi sona ermiş ise de, merkezi planlı dönemden kalma askeri yapılanma devam ediyordu.

---

¹⁴⁹ Remington, "Security in the post-Comunist Balkan", P.Klein, A.Helweg and B.Mccrea, Struggling with the communist Legacy: Studies of Yugoslavia, Romania, Poland and Czechoslovakia, (NewYork Columbia University Press,1998), s.95

Diğer taraftan Batılı ülkelerdeki askeri güçlerden teknolojik anlamda da oldukça geride kalınmıştı. Bu teknoloji açığının kapatılmasına ciddi ihtiyaç duyuluyordu. Diğer taraftan YSFC'nin dağılması aşamasında yaşanan savaşlar, artık “milli egemenlik” kavramının belli ölçüde muğlak kaldığını ve dönemin Avrupa Topluluğu ülkelerinin kendi bireysel çıkarları yüzünden Bosna`da ortak bir güvenlik anlayışı çerçevesinde hareket edemediğini ortaya koymuştur. Kısacası bölgedeki ülkeler için birçok sebepten dolayı NATO üyeliği şart olmuştur.

Dönüşüm sürecinde başından beri Bulgaristan ve Romanya dış politikasının temel eksenini, Batı ile olan ilişkilerin, daha doğrusu Amerika ve AB ile olan ilişkilerin geliştirilmesi olmuş, bu çerçevede NATO ve AB üyeliği hedeflenmiştir.

AB Balkan ülkelerinin gözünde bir “ekonomik dev”dir. Bu yüzden bir an önce AB üyesi olmaya, böylece refah seviyelerini yükseltmeye çalışmaktadırlar. Ancak en son Irak ile ilgili gelişmeler, AB'nin Balkanlar`ın gözünde siyasi anlamda bir “cüce” olduğunu göstermiştir.<sup>150</sup> Hırvatistan hariç, Irak'a yönelik müdahale konusunda Amerika`ya doğrudan veya dolaylı bir şekilde destek veren Balkan ülkeleri, kendi güvenlikleri açısından Amerika`yı tercih ettiklerini, bu konuda AB`ye pek fazla güvenmediklerini ortaya koymuşlardır.¹⁵¹ Gerçi AB son zamanlarda Balkanlar`daki etkinliğini gittikçe artırmaktadır. Örneğin, AB'nin Sırbistan`a demokrasinin gelmesi için büyük katkıları olmuştur. Diğer taraftan, 2001 yılında Makedonya`da patlak veren siyasi krizin kontrol altına alınması ve Ohri Barış Anlaşması'nın imzalanması konusunda da AB önemli rol oynamıştır. Bunun dışında AB, Balkanlar`da güvenlik alanındaki etkinliğini de artırmaktadır. Ancak bütün bunlar Balkan ülkeleri açısından, sağlıklı bir ortak dış ve savunma politikasına henüz sahip olmayan AB`ye güvenlik konularını emanet etmede yetersiz kalmaktadır.

Balkanlar`da 1990`larda yaşanan savaşlar, ancak Amerika'nın net tavrını ortaya koymasıyla sonuçlanabilmiştir. AB ise bir arabulucu olarak savaşları önleme ve patlak veren savaşlara son verme konusunda, üye ülkelerinin kişisel menfaatleri yüzünden başarılı olamamıştır.

21 Kasım 2002`de başlayan NATO`nun Prag Zirvesi, toplam yedi ülkenin İttifak üyeliğine resmen davet edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu yedi ülke içerisinde

¹⁵⁰ E.Türbedar, “Selanik Zirvesi Ardından: Batı Balkanlar Gölgeden Çıkıyor”, Stratejik Analiz,2003, s.40

¹⁵¹ Thomas M.Leonard, “NATO Expansion: Romania and Bulgaria within the Larger Context” East European Quarterly, 1999,s.95

Bulgaristan ve Romanya da yer almıştır. 11 Eylül terör saldırısının ardından “terörizme karşı savaşın” başlamasıyla birlikte, jeopolitik konumları yüzünden Romanya ve Bulgaristan`ın NATO üyeliği için daha olumlu bir uluslararası konjoktür oluşturmuştur. Afganistan ve Irak operasyonu sırasında her iki ülke hem toprağını, hem de hava koridorunu Amerika`ya kullandırmıştır. Bundan önce özellikle Romanya, Amerika ve diğer NATO üyesi ülkeler tarafından, mevcut askeri kapasitesi ile geciken ekonomik ve demokratik reformları yüzünden eleştirilmekteydi.

29 Mart 2004 tarihindeki NATO`nun büyük genişleme atılımının ardından, diğer beş ülkeyle beraber Bulgaristan ve Romanya da resmen İttifakın üyesi olmuştur. Yeni üyeler arasında İttifaka katılmaya en sıcak bakanlar Bulgaristan ve Romanya`nın olduğu söylenebilir. Hem Bulgaristan, hem de Romanya NATO üyeliklerini temel olarak “Batı dünyasına ve uygarlığına resmen geri dönüş” olarak algılamaktadırlar. Bulgaristan`da NATO üyeliği, ülkenin “Batı demokrasilerine” layık olduğunun sembolik bir göstergesi olarak algılanmaktadır. AB`ye üye olmaya çalışan Bulgaristan için bu çok önemlidir. Bunun dışında Bulgaristan vatandaşları NATO üyeliğinin yabancı yatırımcılara yeşil ışık yakacağına, bu yoldan da ülkenin ekonomik durumunun düzeleceğine, diğer taraftan üyelikle ordunun modernize edileceğine de inanmaktadırlar. Balkan ülkelerinin ortak sorunlarından biri, ordularına yönelik sivil kontrolün bulunmaması veya oldukça zayıf olmasıdır. NATO ile ilişkiler her şeyden önce tek partili dönemden kalma bu özelliğe tamamen son verecektir. Diğer taraftan, Balkanlar`ın istikrarına potansiyel tehdidi oluşturan organize suçlar ve yaygın olan yolsuzluklar gibi diğer bazı faktörler de daha sağlıklı bir şekilde kontrol edilebilecektir.

3.6. BULGARİSTAN`IN İKTİSADİ DÖNÜŞÜMÜ

Bulgaristan`da yaşanmakta olan iktisadi dönüşüm sürecinin temel özelliklerini dört başlık altında toplamak mümkündür.<sup>152</sup> Birincisi, reformlar geciktirilmiştir. Birkaç deneme söz konusu olmuşsa da, bir tek 1997`deki istikrar paketi başarılı olabilmıştır. Bunun sebebi, 1997`ye kadar hiçbir hükümetin piyasa ekonomisine yönelik reformlar için halktan büyük ölçüde destek görmemiş

¹⁵² Ilian Mihov, “The Economic Transtion in Bulgaria, 1989-1999”, Ten Years of Transition: What Have We Learned and What Lies Ahead, The fifth Dubrovnik,(23-25 June 1999)

olmasında yatmaktadır. Halk, reformlardan yana olmuş olsaydı, seçim kampanyasında reform karşıtı sloganları kullanan Bulgaristan Sosyalist Partisi'ni (BSP) 1994'te iktidara getirmezdi. Öte yandan, 1997'ye kadar birçok hükümetin değişmiş olması da, reformların gecikmesinde etken olmuştur. İkinci özellik, Bulgaristan ekonomisinin iktisadi dönüşüm süreci içerisinde ciddi bir şekilde daralmış olmasıdır. Örneğin, 1997 yılında Bulgaristan'ın reel GSYİH seviyesi, 1989'dakinin ancak yüzde 63'üne ulaşabilmiştir. Üçüncüsü, 1990'lı yıllarda birkaç finansal krizin yaşanmış olmasıdır. Dördüncü özellik ise, 1997'de oluşturulan para kurulunun, ortaya koyulan reformlarla birlikte, makroekonomik istikrarı sağlayabilmesiyle ilgilidir. Son birkaç yıldır, Bulgaristan ekonomisi oldukça sağlıklı makroekonomik göstergeleri sergilemektedir.

Bu belirtilen ilk iki özellik Romanya için de geçerlidir. Yani Romanya'da da reformlar önemli ölçüde geciktirilmiş ve iktisadi dönüşüm sürecinde Romanya ekonomisi önemli ölçüde daralmıştır. Romanya'nın iktisadi dönüşüm sürecinin ilk yıllarının temel özelliği, politikacıların sosyal maliyeti minimuma düşürmek amacıyla ciddi reformlardan kaçınmış olmalarıdır. Özelleştirme, ekonomik reform hızı ve yabancı sermayeye yönelik tutum gibi konular üzerinde siyasilerin uzlaşmamış olması, farklı iktidar dönemlerinde reform politikalarının daha öncekilerle pek tutarlı olmayan bir şekilde izlenmesine kaynaklık etmiştir.¹⁵³ Öte yandan, uluslararası finansal kuruluşların reform yönündeki baskısı yüzünden, zaman zaman daha radikal ekonomik reform kararlarının alındığı görülmektedir. Romanya'da ilk ekonomik daralma 1990-1992 yılları arasında yaşanmış, göreceli olarak küçük bir iyileşmeden sonra ise ikinci ekonomik daralma dönemi 1997-1999 yılları arasında gerçekleşmiştir. Romanya ekonomisi 2000'de olumlu bir trende girmiştir. Ancak, Bulgaristan'ın aksine, Romanya makroekonomik istikrar konusunda hala sıkıntı yaşamaktadır. Uygun olmayan mali politikaların izlenmiş olması, bunun temel sebepleri içerisinde yer almaktadır.¹⁵⁴

Bulgaristan ve Romanya'nın ortak özelliklerinden biri, uzun süre birbirleriyle uyumlu olmayan para ve maliye politikalarını izlemiş olmalarıdır. Özellikle sağlıklı bir maliye politikasına pek fazla yer verilmemiştir. Uzun süre zararlı çalışan kamu

¹⁵³ Daniel Daianu, "Is Romania Turing the Corner?"The Stockholm Report on Transition, May 2002, s.4

¹⁵⁴D.Maria Radulescu, "An Assesment of Fiscal Sustainability in Romania",Post-Communist Economies, Haziran 2003, s.259

işletmelerinin devlet bütçesinden büyük yardımlar almalarını engelleyecek, mali yapılarına disiplin getirerek üretimde etkinliklerini arttıracak bir unsur olarak “sıkı bütçe kısıtı” politikası uygulamamıştır. Tam tersine politikalarla kamu işletmelerine dolaysız olarak bütçeden bazı yardımlar yapılmış (sübvansiyonlar), vergi indirimleri uygulanmış ve kamu işletmelerine kamu ticari bankalarından kredi tahsisi sağlanmıştır. Bu yüzden sadece kamu işletmeleri değil, kamu ticari bankaları da sağlıksız bilançolar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu kayıplar en sonda bütçeye aktarılarak büyük bütçe açıklarının yaşanmasına neden olmuştur. Büyük bütçe açıkları ise iç borç yükünün artmasına ve enflasyonist etki yaratan, ekonominin Merkez Bankası tarafından parasallaşmasına (emisyon) neden olmuştur. Kağıt üzerinde bağımsız gözüken Bulgaristan ve Romanya Merkez Bankaları, sürekli hükümet müdahalelerine maruz kalmıştır.¹⁵⁵ Sıkı bütçe politikasının izlenmemiş olmasını Bulgaristan, 1996-1997`de derin bir ekonomik kriz yaşayarak, ağır bedel ile ödemiştir. 1996-1997 ekonomik krizinin üç boyutunun olduğu söylenebilir. Birincisi, Bulgaristan bir mali kriz içerisine girmiştir. Zararla çalışan kamu işletmelerine sağlanan finans yüzünden zamanla iç borç giderek büyümüş, iç borç faiz ödemeleri ise bütçe giderleri içerisinde önemli yer işgal etmiştir. Böyle bir gelişme ise 1996`da ülkenin mali durumunun kontrolden çıkmasına yol açmıştır. İkincisi, Bulgaristan bir bankacılık kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Kamu işletmelerine yönelik gevşek bütçe kısıtı politikası ve bankaların yetersiz denetimi yüzünden, 1996`da bankacılık sektörüne yönelik güven tamamen sarsılmıştır. Bankalarda yaşanan likidite sıkışıklığı yüzünden, Bulgaristan Maliye Bakanlığı doğrudan doğruya Bulgaristan Merkez Bankası (BMB) kaynaklarına başvurmak durumunda kalmış, bu ise enflasyonu daha da körüklemiştir. 1996-1997 ekonomik krizinin üçüncü boyutu, ulusal para kriziydi. İç borç ödeme yükünü hafifletmeye çalışan Maliye Bakanlığının baskıları altında kalan BMB, 1995`te faiz oranlarını indirmeye başlayınca, para talebi istikrarsızlaşmış ve dolarizasyon süreci hızlanmıştır. BMB döviz piyasasına müdahale ederek levanın değerini korumaya çalışmış, ancak bu müdahaleler uluslararası rezervlerin azalmasından öteye gitmemiştir.¹⁵⁶ Romanya daha şanslı olup, dönüşüm sürecinde böylesi derin bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmamıştır. Bulgaristan`da IMF`in önerisiyle 1997`de para kurulunun uygulanmaya

---

¹⁵⁵ E.Türbedar, 2003

¹⁵⁶ Dobrinsky,s.595

başlamasının ardından, ülke kısa bir süre içerisinde makroekonomik istikrara kavuşmuş ve 1998`den itibaren pozitif ekonomik büyüme oranlarına sahip olmuştur. Örneğin, Bulgaristan reel GSYİH`ı 1997`deki yüzde (-5,6)`lık daralmadan sonra, 1998`de yüzde 4.0, 2000`de yüzde 5.4 ve 2002`de yüzde 4.8 oranında reel büyüme kaydetmiştir.<sup>157</sup> 2002`deki büyümeye, özel sektöre açılan kredilerdeki artışın ile gerçekleştirilen yapısal reformların paralelinde artan yatırımlardan kaynaklanmıştır. Bu büyümeye paralel olarak, bir önceki yıla göre yaklaşık üç puanlık bir gerileme ile, işsizlik oranı yüzde 16.8 olarak gerçekleşmiştir. Böylece 1996 yılından beri artış trendi içinde bulunan işsizlik oranı, azalışa geçmiştir. 1996`da Bulgaristan`daki işsizlik oranı yüzde 13`tür.<sup>158</sup> 2003`te işsizlik oranı daha da gerilemeye devam etmiş ve Ekim ayı itibariyle yüzde 13.2 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında 2003 yılında da Bulgaristan ekonomisi büyümeye devam etmiş reel GSYİH`ı yüzde 4.3 oranında artmıştır.¹⁵⁹

İzlenen sıkı para ve maliye politikaları sonucunda toplam kamu borcu yükünde de yıldan yıla önemli azalma olmuştur. Gerçi 1996 ve 1997 yıllarındaki önce üç haneli, sonra dört haneli yüksek enflasyon oranları levanın değer kaybetmesine, dolayısıyla kamu iç borcun döviz cinsinden değerinin düşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan temel faiz oranlarında da, enflasyon oranlarındaki düşümlere bağlı olarak, önemli ölçüde gerileme yaşanmıştır. Bütün bunların sonucunda hükümetin ödemesi gereken faiz yükü büyük ölçüde azaltmıştır. Kamu borcunun GSYİH`ya oranı 1996`da yüzde 319.8 iken, bu oran bundan sonraki yıllarda giderek azalmış ve 2002`de yüzde 55.1 olarak gerçekleşmiştir.<sup>160</sup> Buna paralel olarak iç ve dış borca ödenen toplam faiz oranı 1996`da GSYİH`nin yüzde 19.5`ine karşılık gelirken, bu oran 2001`de yüzde 6.6`ya gerilemiştir.¹⁶¹ Yıllık ortalama enflasyon oranına bakıldığı zaman ise, 1997`de bu rakam TÜFE olarak yüzde 1.082 iken, 1998`de yüzde 22.2 olarak gerçekleşmiş, 1999`dan itibaren ise Bulgaristan tek haneli enflasyon oranı ile karşı karşıya kalmaya başlamıştır.¹⁶² Ekim 2003 itibariyle

---

¹⁵⁷EBRD, Transition Report 2003: Integration and Regional Cooperation, London, Kasım 2003, s.56

¹⁵⁸EBRD, 2003, s.131

¹⁵⁹ European Economy: Economic Forecasts, Spring 2004, Office for Official Publications of the European Commission, Lüksemburg, 2004, s.96

¹⁶⁰ EBRD, 2003, s.131

¹⁶¹“Bulgaria : Selected Issues and Statistical Appendix”, IMF Country Report No.02/173, Ağustos 2002

¹⁶² EBRD, 2003, s.131

Bulgaristan`ın yıllık ortalama enflasyon oranı TÜFE olarak yüzde 2`dir. Günümüzde Bulgaristan`ın bütçe dengesi sağlıklı hale gelmiştir. Şöyle ki para kurulunun yürürlüğe girdiği 1997 yılından sonra, bütçe açığının GSYİH`ya oranı hiçbir zaman yüzde 1`i aşmamıştır. Ne var ki bu konuda ileriye dönük bazı sıkıntılar yaşanabilir.

Para kurulunun yürürlüğe girmesiyle, bütçe açıklarının finansmanı için özelleştirme ve dış kredilere başvurulmuştur. Ancak özelleştirme süreci tamamlanmak üzere olduğuna göre, Bulgaristan özelleştirme yoluyla elde ettiği gelirlerden uzun vadede faydalanamayacaktır. Diğer taraftan Bulgaristan`da zaten yüksek kabul edilen vergi oranlarının büyüme ve yatırımları olumsuz etkileyebileceği için, daha fazla yükseltilmesi mümkün gibi gözükmemektedir. Dolayısıyla çok sıkı bir mali disiplin yürütülmeli ve mevcut mali disiplinden herhangi bir taviz verilmemelidir. IMF`ye göre Bulgaristan vergi oranlarını düşürmesi durumunda, daha yüksek büyüme oranlarına ulaşabilecektir.¹⁶³

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası`na (EBRD) göre, kısa vadede Bulgaristan`daki makroekonomik istikrar tehdit edebilecek herhangi bir gelişme yoktur. Ancak uzun vadede ülke daha çok dolaysız yabancı yatırım çekmek durumunda kalabilecektir.

Romanya`ya bakıldığı zaman, Kasım 1996`da düzenlenen parlamento seçimlerinden sonra “Demokratik konvansiyon” liderliğinde kurulan koalisyon hükümetinin ekonomik reformları hızlandırmaya çalıştığı görülmektedir. Ne var ki vaat edilen reformların çoğu, siyasi çekişmeler, bürokratik engeller ve yeni hükümetin idari tecrübesizliği gibi nedenlerle 1997-1998 dönemi içerisinde geciktirilmiştir.¹⁶⁴ Bunun sonucunda makroekonomik dengesizlikler yaşanmış ve reel GSYİH 1997-1999 dönemi içerisinde toplam yüzde (-12.1) oranında daralmıştır. Bu duruma karşı koymak ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak amacıyla Romanya hükümeti 1999`da yeni önlemler almış, bunların faydasını ise GSYİH`da pozitif reel büyüme oranlarına geçtiği 2000 yılında görmeye başlamıştır. 2001 yılından itibaren Romanya`nın GSYİH`si daha büyük oranlarda artmış, enflasyon oranında ise aşamalı bir azalış yaşanmıştır.

---

¹⁶³ Martin Pazardjev, “Bulgaria`s Economic Growth” Capital, 10 April 2003

¹⁶⁴ Romania, EIU Country Profile 2000, The Economist Intelligence Unit Limited, 2000,s.23

2003 yılına gelince, Romanya'nın bu yılı olumlu sayılabilecek bir makro ekonomik durumla kapattığı söylenebilir. Ülke yaklaşık yüzde 4.7'lik bir büyüme oranını yakalamış, enflasyon oranını TÜFE olarak yüzde 14.1'e indirmiş, bütçe açığı GSYİM ise yüzde 2.3'lük bir açıkla uygulanmıştır. Ne var ki, 2002 yılına göre yüzde 3 artarak GSYİH'nin yaklaşık yüzde 6.5'ine denk geldiği tahmin edilen cari hesap açığındaki dalgalanma, bu tabloyu bozmuştur.¹⁶⁵

EBRD'ye göre, kısa vadede iç talepteki ve AB piyasalarındaki canlanmaya paralel olarak, Romanya GSYİH'sının yüzde 4.5-5 oranında artması beklenmektedir. Ancak orta ve uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyüme için, özelleştirme ve işletmelerin yeniden yapılandırılması hususunda ilerlemeler kaydedilmelidir. 2004'ün sonu itibariyle enflasyon oranının tek haneli rakama gerilemesi beklenmektedir. Yatırımlardaki artışa bağlı olarak, orta vadede cari hesap kalemindeki açıklar büyük kalabilir. Romanya'nın makroekonomik durumuna en büyük tehdit, popülist yaklaşımlar doğrultusunda tekrar genişleyici maliye politikalarına başvurulabilir olmasında yatmaktadır.¹⁶⁶

Bir ülkede sadece makroekonomik istikrarın sağlanması yeterli değildir. Sosyal huzur için refah koşullarının da düzelmesi gerekir. Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi, benzer dönüşüm sürecini yaşayan Orta Avrupa ve Baltık ülkelerinin GSMH ve kişi başına düşen GSMH'leri açısından karşılaştırıldığı zaman, Bulgaristan ve Romanya'nın diğer Balkan ülkeleriyle birlikte (Hırvatistan hariç), oldukça daha düşük refah seviyesine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan 2002 itibariyle Arnavutluk hariç, hiçbir Balkan ülkesinin iktisadi dönüşüm süreci öncesindeki 1989'a ait GSYİH seviyesine reel anlamda ulaşamadığı belirtilmelidir. 2002 yılında Romanya, 1989'daki reel GSYİH'sının yüzde 87'si kadar reel bir GSYİH'ya ulaşabilmiş iken, bu oran Bulgaristan için daha küçük olup, yüzde 80 olarak gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Romania: Ex-post Assessment of Longer-Term Program Engagement”, IMF Country Report, April 2004

¹⁶⁶ “Strategy for Romania”, Document of EBRD, Kasım 2003, www.ebdr.com

¹⁶⁷ EBRD, Transition Report Update 2003, London, April 2003, s.18

3.7. DOĞU BLOKU'NDAN AB İLE BÜTÜNLEŞMEYİ BAŞARAN BULGARİSTAN VE ROMANYA

Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren AB'nin üye ülkeleri arasında yer almaya başladı. Oysa, yaklaşık 16 yıl önce ne Bulgaristan, ne de Romanya vatandaşları, kapalı bir toplumdun, demokrasi ve özgürlüklerin mevcut olduğu açık bir topluma dönüşeceklerini tahmin edebiliyordu. Dönüşüm süreçlerinin başından beri, Bulgaristan ve Romanya'nın dış politikalarının temel eksenini, Batı ile olan ilişkilerin geliştirilmesi olmuş, bu çerçevede NATO ve AB üyeliği hedeflenmiştir. Ancak, bu hiç de kolay olmamıştır. Çünkü her iki ülkede de, siyasi ve ekonomik sistem ile toplumsal yapı, aynı anda değişim sürecine girmek zorunda kalmıştır. Bilindiği gibi, 1990'ların başına kadar, tek siyasi parti tarafından yönetilen ve merkezi planlamanın hakim olduğu Bulgaristan ve Romanya'da hem sermaye hem de üretim doğrudan devlet tarafından sağlanmıştı. Kişilerin üretim araçlarına sahip olması yasaklanmış ve bütün ekonomik hayat devletin öngördüğü biçimde düzenlenmiştir. Sıkı bir planlama mekanizması sayesinde neyin, ne zaman, nerede, ne kadar ve nasıl üretilip tüketileceği önceden belirlenmiş, dolayısıyla kaynakların ve gelirlerin dağılımını piyasa mekanizmasının tam karşıtı olan “emredici ilkeye” göre gerçekleştirilmiştir. AB'ye giriş sürecinde Bulgaristan ve Romanya söz konusu katı merkezi planlamayı terk ederek, “Liberal Demokrasi” adı verilen iktisadi ve siyasi düzene geçmek zorunda kalmıştır. Bu çok sancılı bir süreç olmuştur. Çünkü, Batılı ülkelerde bir kişinin ömrü boyunca tanıklık edebileceği sosyal, siyasi ve ekonomik değişimlerin çok fazlasını, diğer eski merkezi planlı ülkelerde olduğu gibi, Bulgaristan ve Romanya halkı da birkaç yıl içinde kabul etmek durumunda kalmıştır.

Bununla birlikte, Bulgaristan ve Romanya'nın dönüşüm süreçlerinin başlangıç koşulları da pek iç açıcı değildi. Genel olarak değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan ekonomisinin Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılığının çok fazla olduğu söylenebilir. Baştan beri Bulgaristan hızlı sanayileşme hamlelerini Sovyetler'den gelen teknik ve finansal yardımlar ve yatırım malları sayesinde gerçekleştirmiştir. Bunun dışında, Bulgaristan yıllarca toplam enerji talebinin üçte ikisini Sovyetler Birliği'nden sağlamıştır. Bulgaristan'ın, Doğu Bloku'na yönelik kurulan “Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi” (Council for Mutual Economic Assistance-CMEA) ülkeleri içindeki ticareti de hep yüksek düzeylerde seyretmiştir.

Örneğin, bunlardan Sovyetler Birliği ile olan dış ticaret 1980'ler boyunca, Bulgaristan toplam dış ticaretinin ortalama yüzde 54'üne tekabül etmiştir. Nitekim, Bulgaristan'daki üretim, ağırlıklı olarak, SSCB pazarına ve özellikle Rusya'ya yönelik olmuştur.¹⁶⁸ Bu yüzden Bulgaristan, CMEA'nın dağılmasından önemli ölçüde olumsuz etkilenmiştir.

1960'ların başlarına kadar Romanya da Sovyetlerin sadık bir uydusu niteliğindedir. Ancak 1960'larda Cumhurbaşkanı Georgiu-Dej'in yönetimine giren Romanya, yavaş yavaş "kayıtsız şartsız Sovyetler Birliği'ne itaat eden ülke" olma sıfatını yitirmeye başlamıştır.¹⁶⁹ Her şeyden evvel, Romanya CMEA ülkeleri ile olan ticaretini azaltmaya ve daha sonra bağımsız bir şekilde sanayileşmeye çalışmıştır. 1970'lerin başlarında, Romanya'nın dış ticaretinin yüzde 50'sinden fazlası, Doğu Bloku içinde yer almayan ülkeler ile gerçekleştirilmiştir. 1976'da Avrupa Komisyonu ile de diplomatik ilişkiler kuran Romanya, 1980'lerde Avrupa Topluluğu ülkeleri, Amerika ve İsrail ile de dış ticaretini artırmayı başarmıştır.¹⁷⁰ Ne var ki, 1980'li yıllarda dönemin Romanya lideri Nikolay Çavuşesku'nun, dış borç ödemesine yönelik politikası, ülke ekonomisi felakete sürüklemiştir. Bütün üretim alanlarında kendi kendine yeterliliği hedefleyen Çavuşesku, döviz kurlarına sıkı kontrol getirmekle ve ithalata sınırlı bir şekilde izin vermekle, ödemeler bilançosunda suni bir fazlanın belirmesini sağlamıştır. İzlenen bu tür politikalar sayesinde Cumhurbaşkanı Çavuşesku 1981'de 9.9 milyar dolar olan dış borcu 1987'de 2.5 milyar dolara, 1989'da ise 1 milyar dolardan daha düşük bir seviyeye düşürmeyi başarmıştır. Ancak, bunun bedeli tüketimin azalmasıyla, enerji kaynaklarının savurgan bir şekilde kullanılmasıyla ve altyapının zayıflamasıyla ödenmiştir. Temelleri atıldıktan sonra, hiçbir zaman tamamlanmayan altyapı ve sanayi projelerinin de uygulanmaya başlanmış olması, durumu daha da kötüleştirmiştir. Bunun sonucunda 1980'li yıllar boyunca büyüyen sosyal memnuniyetsizlik Aralık 1989'da doruğuna ulaşmış ve Çavuşesku'nun idam

---

¹⁶⁸ Evgenii Dainov, "Bulgaria: A Stop-Go Modernization", W. Kostecki, K. Zukrowska ve B. Goralezyk (Der.), Transformations of Post-Communist States, Macmillan Press Ltd, Londra, 2000, s. 100.

¹⁶⁹ Leslie Holmes, Post-Komünizm, Yavuz Alogan (Çev.), Mavi Ada Yayınları, İstanbul, 2000, s. 162-163.

¹⁷⁰ Christopher Cviic, Remarking the Balkans Pinter Publishers, Londra, 1991, s. 54.

edilmesiyle Romanya`da yeni bir dönem başlamıştır.<sup>171</sup> Böylece Romanya diğer eski merkezi planlı ülkelere kıyasla, daha olumsuz koşullarda iktisadi dönüşüm sürecine girmiştir. Bulgaristan ve Romanya`daki dönüşüm süreçlerinin temel özelliği, reformlarda gecikmeler yaşanmasıdır. İktisadi dönüşüm sürecinin ilk başlarda beraberinde getirdiği yüksek işsizlik ve enflasyon ile düşen millî gelir yüzünden, 1990`ların başlarında her iki ülkede de, eski rejime yönelik “nostalji sendromu” yaşanmıştır. Örneğin, Bulgaristan`da piyasa ekonomisine geçişin başlamasıyla birlikte ortaya çıkan işsizlerin yüzde 50`si, iki yıldan fazla bir süre kendilerine yeni iş bulamamıştır. Bu yüzden halkta özelleştirmeye yönelik karşı koyma isteği belirmiştir.

Halkın liberal politikalara olan tepkileri nedeniyle, eski komünist partilerin uzantıları niteliğindeki o dönemin yeni siyasi partileri, gücünü önemli ölçüde muhafaza etmeyi başarmıştır. Bu parti yönetimleri genel olarak reformlardan kaçındığı için, hem Bulgaristan hem de Romanya`da, 1996 yılına kadar, ekonomik hedef ve reformlardan çok, siyasi hedefler ağır basmıştır. Bu yüzden bu iki Balkan ülkesi, AB ile bütünleşme yolunda Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti gibi diğer eski Doğu Bloku ülkelerinin gerisinde kalmıştır. 1997 yılından itibaren ise hem Bulgaristan hem de Romanya reformlara daha çok önem vermeye başlamış ve en sonunda Birliğin tam üyeliğine alınmayı başarmıştır.¹⁷²

3.8. GÜNÜMÜZDE BALKANLAR ve AB UNSURU

AB`nin Balkanlar`a yönelik politikası, uzun bir bocalama döneminden sonra, Birlik`in en başarılı dış politika aracı olan genişleme vaadi üzerine kurulmuştur. Bu vaad bazı Balkan ülkeleri için geçtiğimiz yıl gerçekleşmiş, bazıları için somutlaşmıştır. Balkan ülkelerinden Bulgaristan ve Romanya`nın 2007`de AB`ye üye olmaları gerçeğinden hareket ederek AB`nin Balkanlar üzerindeki politikasını anlamak daha kolay olacaktır. Kısaca AB`in Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova gibi eski Yugoslavya`dan ayrılan ülkeler ile Arnavutluk`a yönelik gelecek planları olarakta adlandırabiliriz. Adı geçen ülkelere oluşan bu bölge AB tarafından “Batı Balkanlar”

¹⁷¹ Maria D. Radulescu, “An Assesment of Fiscal Sustainability in Romania”, Post-Communist Economies, Cilt 15, Sayı 2, Haziran 2003, s. 260.

¹⁷² Erhan Türbedar, “Doğu Bloku`ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya”, Avrasya Dosyası, Sayı 2, 2004.

olarak adlandırılmaktadır. “Güneydoğu Avrupa” terimi ise çoğunlukla Batı Balkanlar, Bulgaristan ve Romanya'nın yanı sıra zaman zaman Türkiye ve Yunanistan'ı da kapsayacak biçimde kullanılmaktadır.

Balkanlar'ın AB için öncelikli önemi bu bölgenin Avrupa için tekrar bir savaş ve istikrarsızlık bölgesi haline gelmesinin önlenmesidir. Bunu başarabilmek için AB bölge ülkelerine ileride gerçekleşecek bir üyelik sözü vererek devlet yapılarını güçlendirmeleri, örgütlü suç ve yasadışı göç ile mücadele etmeleri, sınır güvenliğini sağlamaları ve etnik çatışma potansiyelini azaltmaları için destek olmaktadır. Bu destek, mali yardımın yanı sıra adalet ve içişleri alanına giren konularda uzman ve teknik altyapı oluşturulması gibi konuları içermekte olup; zaman zaman bunun gerçekleştirilmesi için Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) altında oluşturulan askerî ve sivil görevlerden faydalanılmaktadır. AB'nin 2003'ten bu yana NATO'dan devraldığı barışı koruma görevlerinin temel özelliği sivil araçlara askerî araçlardan daha fazla yer vermesi ve böylece yukarıda sayılan ve bu bölgede temel sorun teşkil eden meselelerde bölge ülkelerine yardımcı olabilmesidir. AB ayrıca bölge ülkelerini birbirleriyle ve kendisi ile daha yakın bağlarla ilişkilendirmek için, daha sonra üzerinde durulacak olan enerji ve ulaşım gibi alanlarda “Topluluk” kurmak gibi inisiyatiflerde bulunmaktadır. Ancak bu inisiyatifler bugünün AB için aciliyet kazanan sorunları olan enerji yollarının güvenliği ve bölgesel ulaşım ağlarının geliştirilmesi üzerine odaklanarak aslında bölge ülkelerinin AB'ye üyeliği hedefini arka plana itmektedir.¹⁷³

1990'ların başlarından beri AB, Balkanlar'da siyasi, askeri ve ekonomik etkinliğini sürdürmüştür. Balkanlar'da uzun süren savaşlar döneminin ardından, AB Batı Balkanlar'ı kanunların işlediği, demokrasi anlayışının kökleştiği, insan haklarının güvence altına alındığı ve piyasa ekonomisinin geçerli olduğu istikrarlı bir bölgeye dönüştürmeyi kararlaştırmıştır. Böylece, 1999'da “İstikrar ve Katılım Süreci”nin (Stabilisation and Association Process- SAP) temelleri atılmıştır. SAP üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, “İstikrar ve Katılım Anlaşması”dır (Stabilisation and Association Agreement-SAA). AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunabilmek için, Batı Balkan ülkelerinin önce SAA Anlaşması'nı imzalaması gerekir. Bu anlaşmadan beklenen, potansiyel bir aday ülkenin AB standartlarına belli bir ölçüde uyum sağlamasıdır. SAP'ın ikinci temel unsuru, Batı Balkan ülkelere tek

¹⁷³ Özlem Terzi, AB'in Balkanlar'ın Geleceğine Yönelik Vizyonu, Avrasya Dosyası Cilt 14, s.1, 2008, s.373-339

yanlı dış ticaret ödünlerinin verilmesi, üçüncüsü de bu ülkelere finansal yardımın sağlanması ile ilgilidir.¹⁷⁴

Balkanlar`a destek bununla kalmamış, 2000 yılından beri Brüksel hep “Batı Balkanlar`ın geleceği AB sınırları içindedir” şeklindeki mesajı yaymıştır. Haziran 2003`teki Selanik Zirvesi`nde ise, şartlar yerine getirildikçe Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğine kabul edileceği somut bir şekilde belirtilmiştir.¹⁷⁵

Balkanlar`da süreçler yolunda giderken, yaşanan bütçe ve anayasa krizleriyle birlikte, AB “Birliğin özünün” ve “Birliğin geleceğinin” sorgulandığı bir döneme girmiştir. Bu, Balkan ülkelerine de doğrudan doğruya yansımıştır. Örneğin, Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı Günter Verheugen 2005`te, bütün Avrupa`da siyasi ve ekonomik istikrarı sağlayacak “AB`ye tam üyelik dışındaki” seçeneklerin bulunduğunu söylemiştir. Diğer taraftan, şu andaki Almanya Şansölyesi Angela Merkel de, 2005`te, Batı Balkan ülkelerinin AB ile ilişkilerinin, tam üyelik dışındaki bir seçeneğe yönlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Dahası, 2006 yılında da Fransa ve Almanya`dan, Batı Balkan ülkelere benzer olumsuz sinyaller gönderenler olmuştur.

Son zamanlarda AB bir taraftan Balkanlar`daki reform süreçlerini yakından izlemekte, öbür taraftan ise yeni genişleme dalgasına yönelik artan bir kuşkuyla, söz konusu reformların hızlı ilerlememesini temenni etmektedir. Bu yüzden Batı Balkan ülkelerinde, AB`nin günün birinde kendilerine yönelik politikasını değiştirebileceğinden ve verdiği taahhütleri yerine getirmeyeceğinden endişe edenler bulunmaktadır. “Genişleme yorgunluğu” Avrupa için yeni bir olgu değildir. Zamanında Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan da, bazı AB üyesi ülkelerinden genişleme yorgunluğundan kaynaklanan olumsuz mesajlar almıştır. Ancak, sorunlar o zaman çözüldüğü gibi, AB içindeki kriz yine çözülecektir. Bugünkü AB, elli yıldan fazla olan varlığı boyunca birçok defa revize edilen antlaşmalarla geliştirilmiştir. Dolayısıyla, AB`nin bütünleşme sürecinin bundan sonra da devam edeceği söylenebilir. Sadece bu sefer, Avrupa`da daha büyük iç krizlere yol açmamak için, bütünleşme hızı yavaşlatılmaktadır.

---

¹⁷⁴ Erhan Türbedar, “Balkan Ülkelerinin AB Yolculuğu”, Stratejik Analiz, Şubat 07, s.75-77

¹⁷⁵ “EU Visas and the Western Balkans” ICG, European Summit Declaration 10229/03, Selanik, 2003

AB'nin Balkan ülkelerine yönelik politikasının arkasında duran temel itici gücün, güvenlik endişeleri olduğu söylenebilir.¹⁷⁶ Adli sistemin geliştirilmesi, AB uyumlu yasaların çıkarılması, polislerin eğitilmesi, profesyonel gümrük idarelerinin oluşturulması gibi politikalar, aslında birincil olarak güvenliği hedeflemektedir. Bir örnek vermek gerekirse, CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) programı çerçevesinde, Makedonya sınır idaresinin güçlendirilmesi için 8 milyon euro, Bosna-Hersek polisi için 600 bin euro, Arnavutluk polis teşkilatının modernizasyonu için 6,6 milyon euro ve Sırbistan ile Macaristan arasındaki "Horgos" hududunun modernizasyonu için 10 milyon euro para harcanmıştır.¹⁷⁷ Diğer taraftan AB, Bosna-Hersek, Kosova ve Makedonya'da, hem askerî hem sivil, değişik güvenlik görevlerini üstlenmiştir. AB, kendi güvenlik endişeleri yüzünden bütün Balkan ülkelerini üyeliğe kabul etmek zorundadır. Hatırlatmak gerekirse, AB'nin resmi güvenlik stratejisinde beş temel tehditten söz edilmektedir. Bunlar sırasıyla terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar, saydam olmayan devletlerin varlığı ve organize suçlardır.¹⁷⁸ 1990'lı yıllarda yaşanan bazı gelişmeler yüzünden, İslam adına yapılan terörizmin Balkanlar'da bazı bağlantı noktaları oluşmuştur. Bir başka ifadeyle, Batılı ülkelere ulaşmak isteyen bazı teröristler, Balkanlar'ı bir transit rotası olarak kullanabilir. Diğer taraftan, Balkanlar'daki ekonomik çöküntü ile 1990'lı yıllar boyunca yaşanan savaşlar, organize suçlar için uygun bir zemin yaratmıştır. Balkanlar uzun süre sigara, uyuşturucu, silah ve kadın ticareti için uygun bir zemin teşkil etmiştir. Oysa organize suçlar için yararlanılan kanallar, günün birinde kitle imha silahlarının aktarılması için de kullanılabilir. Diğer taraftan, organize suçlar yaygın rüşvet ve yolsuzlukları da gerektirir. Bunlar bugün, Balkanlar'da saydam olmayan bazı devletlerin mevcudiyet nedenidir.

Kısacası, Balkanlar'da bölgesel çatışmalar azalmış, ancak tamamen ortadan kalkmamıştır. Çünkü, bölgede sorunlar çözülmemiş, sadece dondurulmuştur. AB'ye

---

¹⁷⁶ Michal Emerson, Senem Aydın, Gergana Noutcheva ve diğerleri "The Reluctant Debutante : The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood", Center for European Policy Studies, Working Document No. 223, Temmuz 2005, s. 7.

¹⁷⁷ "EU Visas and the Western Balkans", ICG, European Report No. 168, 29 Kasım 2005.

¹⁷⁸ "A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy", Brüksel, 12 Aralık 2003, <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

üyelik perspektifinin ortadan kalması durumunda ise, Balkanlar yeniden “barut fıçısına” dönüşebilir. Bir başka ifadeyle, AB dışında Balkanlar, “Orta Doğulaşma” sürecine girebilir, terörizm olgusu da canlanabilir. İşte bu tür güvenlik endişelerinin ortadan kaldırılması da Balkan ülkelerinin AB üyeliğine alınmasıyla gerçekleşebilecektir. Nitekim, Avrupa Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso'nun “Batı Balkanlar'da büyük harcamalarla güvenliği sağlayacağımıza, bu ülkeleri AB üyeliğine almak daha iyi olur” yönündeki düşüncesi de bu hususa işaret etmektedir.

Gelinen nokta itibarıyla, AB ile bütünleşme konusunda, Bulgaristan ve Romanya'dan sonra, Hırvatistan en çok yol kateden Balkan ülkesidir. Bilindiği gibi Hırvatistan, 3 Ekim 2005'te Türkiye ile birlikte tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Hırvatistan şimdiye kadar “tarama sürecini” tamamlamış ve “Bilim ve Araştırma” ile “Eğitim ve Kültür” başlıklarını açıp, geçici olarak kapatmıştır. 21 Aralık 2006'da ise, Hırvatistan üç başlığı daha açmayı başarmıştır. Hırvatistan'dan sonra, AB ile bütünleşme konusunda ikinci sırada yer alan Batı Balkan ülkesi Makedonya'dır. Bu ülke, 17 Aralık 2005'te “aday ülke” statüsünü kazanmış, ancak tam üyelik müzakerelerinin başlangıç tarihini alamamıştır. Makedon yetkililer, 2006 yılında enerjilerinin büyük kısmını Temmuz 2006'daki meclis seçimine harcadığı için, reformlar gecikmiştir. Makedonya Hükümeti, 2007 yılının sonuna kadar müzakerelerin başlangıç tarihini almayı, 2012'de ise tam üyeliğine geçmeyi ümit etmektedir. Makedonya'nın AB üyeliği yolundaki önemli bir engeli, olası Yunan vetosudur. Yunanistan, “Makedonya” ismi konusunda bir anlaşmaya varılmadığı takdirde “Üsküp” olarak hitap ettiği bu Balkan ülkesinin AB üyeliğini veto edeceğini defalarca dile getirmiştir. Makedonya Hükümetinin kararıyla, 2007'nin ilk günlerinde, Üsküp'teki “Petrovec” Havalimanı'nın adı “Aleksandar Veliki” (Büyük İskender) şeklinde değiştirildiği için, Üsküp-Atina hattındaki isim sorunu tekrar gündeme gelmiştir.

Arnavutluk, 3,5 yıl süren müzakerelerin ardından, Haziran 2006'da AB ile SAA'yı imzalamayı başarmıştır. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi için bütün AB üyelerinin meclislerinden onay alınmalıdır. Bu süreç ise oldukça zaman alabilir. SAA Anlaşması sayesinde Arnavutluk da “AB'nin bahçesine” girebilmiştir. Ancak organize suçlar, rüşvet ve adli sistemin zayıflığı gibi özelliklerinden dolayı, Arnavutluk'un ne zaman “aday ülke” statüsünü kazanacağını tahmin etmek güçtür.

Batı Balkan ülkelerinden geride kalan Sırbistan, Karadağ ile Bosna-Hersek, 2005`in sonlarında SAA`nın imzalanması ile ilgili müzakerelere başlayabilmiştir. Ancak, savaş suçlusunu Ratko Mladiç yakalanıp, Eski Yugoslavya Üzerine Uluslararası Ceza Mahkemesine teslim edilmediği için, AB Sırbistan ile olan SAA müzakerelerini Mayıs 2006`da askıya almıştır. 21 Mayıs 2006`daki referandumun ardından bağımsızlığını geri alan Karadağ ise, Eylül 2006`da SAA müzakerelerini Sırbistan`dan bağımsız başlatabilmiştir. Bosna-Hersek`e gelince, polis reformunu gerçekleştiremediği için, SAA müzakerelerinde fazla ilerleyememiştir.

Son olarak Kosova`nın da durumu değerlendirilmelidir. 1999`un ortalarından bu yana geçici BM yönetimi altında bulunan Kosova, 2007 yılında neredeyse tamamen Avrupalıların yönetimine bağlanacaktır. Hatırlatmak gerekirse, uluslararası topluluk, Kosova`ya, sekiz başlık altında toplanan bazı standartları yerine getirmesi için baskı yapmaktadır. Bu standartlar ise Kopenhag kriterlerinden çok farklı değildir. Dolayısıyla, Kosova kendisinden istenen standartları yerine getirdiği ölçüde, AB`ye üyelik kriterlerini de sağlamış olacaktır.

3.8.1. AB Üyeliğinin Bulgaristan ve Romanya`ya Etkileri

Genel olarak AB, Balkan ülkelerinin gözünde bir “ekonomik dev”dir. Nitekim, Bulgaristan ve Romanya vatandaşları da, bir an önce AB üyesi olmakla, refah seviyelerinin yükseleceğine inanmaktadır. AB`ye üyelik, Bulgaristan ve Romanya vatandaşlarının yaşamlarına kısa sürede olumlu yansımaya olabilir. Tam tersine, ilk aşamalarda, daha yüksek elektrik faturaları gibi, yaşam için temel olan ürünlerde zamlarla yüzleşmek durumunda kalabileceklerdir.<sup>179</sup> Bulgaristan ve Romanya`nın AB üyeliği, bu ülkelere Schengen üyeliğini otomatik olarak kazandırmamıştır. Schengen vizesi üyeliğine geçiş 2011`den önce beklenmemektedir. Ancak, bu vize uygulanmaya başladığı andan itibaren, sınır kontrolleri eskisi kadar yapılmayacağı için, bu ülkeler üzerinden gerçekleştirilen uyuşturucu kaçakçılığının hacminin artması beklenmektedir. Örneğin, AB üyeliği öncesi Bulgaristan`da yıllık uyuşturucu trafiği 10 milyar euro değerine ulaşmaktaydı. Kuşkusuz, uyuşturucu kaçakçılığının paralelinde, diğer kaçakçılık türlerinde de artış olabilecektir. Schengen vizesine dahil olmak Bulgaristan ve Romanya`ya, katma

¹⁷⁹ Bulgaria: The Dual Challenge of Transition and Accession, The World Bank, Washington, 2001, s. 17

değer vergisinden elde edilen gelirlerde azalma olarak yansiyacaktır. Çünkü, sınır kontrollerinin azaltılması, AB üyesi ülkelerden yapılan ithalatın yeterince kontrol edilememesiyle sonuçlanacaktır. Romanya'dan farklı olarak, AB üyeliği Bulgaristan'a ek bir maliyeti daha beraberinde getirmiştir. AB üyesi olmadan birkaç saat önce Bulgaristan, Kozloduy nükleer santralinin 440 megavat gücündeki iki reaktörünü kapatmak zorunda kalmıştır. Hatırlatmak gerekirse, dördü daha eski, ikisi daha yeni olmak üzere toplam altı Rus yapımı reaktörden oluşan Kozloduy'un güvenlik açısından risk taşıdığı belirlenmiş ve AB'ye üyelik için şartlardan biri olarak daha eski dört reaktörün kapatılması talep edilmiştir.

Nitekim, Bulgaristan iki reaktörü 2002'in sonu itibarıyla kapatmış, tehlikeli olarak nitelenen söz konusu diğer iki reaktörü ise tam anlamıyla 2006'nın sonuna kadar bekletmiştir. Bu iki reaktörün kapatılması karşılığında, 2009 yılına kadar Bulgaristan'a toplam 220 milyon euroluk ödeme yapılacaktır. Bunu yetersiz bulan Bulgar yetkililere göre, söz konusu iki reaktörün ortadan kaldırılması ve buldukları ortamın temizlenmesi sürecinin Bulgaristan'a olan faturası 500 milyon euroyu bulacak.

Diğer taraftan, Bulgaristan sattığı elektrik enerjisinin miktarını da azaltmak zorunda kalacağı için, kapatılan iki reaktörün toplam maliyetinin 1,5 milyar euroyu bulacağı belirtiliyor.¹⁸⁰ Bilindiği gibi, Bulgaristan ve Romanya reformlarını tamamlamadan AB'nin tam üyesi olmuştur. Özellikle adli reformlar, organize suçlara karşı mücadele, idari kapasitelerin geliştirilmesi ve gıda standartları gibi alanlarda yeterince başarı sağlanmamıştır. Dolayısıyla, Birliğe üye olmayı başarmalarına rağmen, her iki ülke belli bir süre daha AB'nin merceği altında tutularak, bir bakıma "aday ülke" muamelesi görecektir. Ayrıca, bu iki ülkenin AB fonlarına tam erişimi, gerçekleştirilen reformlara bağlı kalacaktır. Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliklerinin, Birliğe üye olmak isteyen diğer ülkelere hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabilir. Her şeyden önce, diğer ülkelere, reformların sürdürülmesi bağlamında moral etkisi yaratacağı için olumlu bir örnek olacaktır.

Kuşkusuz, Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliklerinin, Balkanlar'da barış ve istikrar ortamının korunması çabalarına da olumlu yansımaları ortaya çıkacaktır.

---

¹⁸⁰ Krassen Nikolov, "Joining EU May Shake Up Bulgarian Criminal Priorities", Balkan Insight, 16 Kasım 2006.

Diğer taraftan, reformlar tamamlanmadan Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğin tam üyeliğine alınmasının, AB'ye girmeye çalışan diğer ülkelere olumsuz etkisi olacaktır. Çünkü, Avrupalılar bundan sonra reformlar tamamlanmadığı sürece, aday ülkelere üyelik tarihi vermeyecektir. AB'nin bu yeni tutumu, 14-15 Aralık 2006'da yapılan liderler zirvesiyle resmiyet kazanmıştır. Bilindiği gibi, söz konusu zirvede, bundan sonraki genişlemelerin "3C" politikası (sağlamaştırma - consolidation, koşulluluk - conditionality ve iletişim communication) çerçevesinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Bu politikanın ikinci ayağını oluşturan "koşulluluk" ilkesinde, bundan böyle AB'ye katılım konusunda ülkelere önceden kesin tarih verilmeyeceği hususu kararlaştırılmıştır.¹⁸¹

Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliğinin Türkiye'ye siyasi bir etkisi olması beklenmemektedir. Çünkü, Türkiye'nin her iki ülkeyle de herhangi açık bir sorunu bulunmamaktadır. Bulgaristan'daki ırkçı ve aşırı milliyetçi marjinal "Ataka" ittifakı dışında, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'da iç siyasetin malzemesi olarak kullanılmamaktadır. Bir başka ifadeyle, Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği ile Türkiye, AB içinde iki dost ülke daha kazanmıştır. Üstelik söz konusu ülkelerin Birliğe üyeliklerinin, Türkiye'ye ekonomik katkıları olabilir. Bundan böyle Bulgaristan ve Romanya'da AB kuralları geçerli olacağı için, Türk işadamları bu iki ülkede karşılaştıkları sıkıntılarını daha kolay giderebilir. Diğer taraftan, küçük de olsa, Türkiye'nin Bulgaristan ve Romanya ile olan dış ticaret hacminde bir artış yaşanabilir. Ancak Bulgaristan ve Romanya'yla olan "bavul ticaretinin" önü tıkanacağı için, Türkiye'ye bu yoldan sağlanan dövizlerin kesintiye uğraması beklenebilir. Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya seyahat eden Türk vatandaşları ise, zahmetli transit vizesi işlemleriyle uğraşmaya başladı bile.

3.8.2. Batı Balkan ve AB İlişkileri

2006'nın sonlarından itibaren AB'nin genişleme politikası hayli zorlaşmıştır. Bu yüzden, Batı Balkan ülkeleri için "Batı Balkan ülkelerinin kendileri ve AB hazır olduğu zaman, yeni üyelikler gerçekleşecektir" demek gerekmektedir. Ne var ki, AB hazır olsa dahi, Bosna ve Sırbistan gibi Balkan ülkeleri üyeliğe uzun zaman hazır olmayabilir. Bir başka ifadeyle, Batı Balkanlar'da güçsüz devletlerin ve çözülmemiş

---

¹⁸¹ Deniz Altınbaş ve Hüseyin Kalaycı, "Türkiye-AB İlişkilerinde Gelinek Nokta", Stratejik Analiz, Sayı 81, Ocak 2007, ss. 25-27.

sorunların varlığı nedeniyle, AB`in geleneksel “şartlandırıcı” politikaları bölge ülkelerinde istenen sonucu vermeyebilir. Özellikle Bosna-Hersek, AB kriterlerini yerine getirebilecek kurumlara bile yeterli ölçüde sahip değildir. Bu yüzden, Hırvatistan haricindeki Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliklerinin, daha çok “siyasi kararlar” gerçekleşmek zorunda kalacağı düşünülmektedir.

Şu andan itibaren Batı Balkan ülkelerinden bir tek Hırvatistan`ın 2010`da AB üyeliğine kabul edilebileceği söylenebilir. Geri kalan Batı Balkan ülkelerinin AB üyelik tarihleri tahmin edilmese bile, bunun 2013`ten önce gerçekleşmesi beklenmemelidir. Yine de, Batı Balkanlar`ın AB üyelik tarihleri için 2014 ve 2018 yılları uygun gözükmemektedir.

Özetlemek gerekirse, Bulgaristan ve Romanya, geride bırakılan zorlu bir süreçten sonra AB üyesi olmayı başarmıştır. AB üyeliğiyle ise, bu ülkelerin iktisadi dönüşüm süreçlerinin sembolik olarak da tamamlanmış olduğu söylenebilir. Ne var ki, söz konusu ülkelerdeki refah seviyesinin yükselmesi için, ekonomi alanında daha çok çabanın sarf edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, Bulgaristan ve Romanya`yı kurumsal değişim, kamu idaresi reformları, AB müktesebatının (Acquis Communautaire) pratikte uygulanması, ekonominin rekabet gücünün iyileştirilmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi gibi alanlarda, çok iş beklemektedir.

Batı Balkanlar`a gelince, AB`deki genişleme yorgunluğuna kuşkuyla yaklaştıkları görülmektedir. Diğer taraftan, 1 Ocak 2007`de AB dönem başkanlığını devralan Almanya`nın, Balkan ülkelerinin Birliğe yakınlaştırılması konusunu temel dış politika hedefleri arasına yerleştirmedeği anlaşılmaktadır. Bunlar cesaret kırıcı olmamalı, tam tersine, AB içindeki gelişmeler ne olursa olsun, Birliğe üye olmak isteyen ülkeler, reformlarını sürdürmeye odaklanmaktan hiçbir zaman vazgeçmemelidir. AB`nin, tam üyelik müzakerelerine başlamamış olan Batı Balkan ülkeleri için de ilerleme raporları hazırlıyor olması, Brüksel`in bölge ülkelerine gönderdiği yeterince net bir mesaj olmuştur. Tarihte Balkanlar`da hep bir dış gücün çatısı altında belli bir istikrar geçerli olmuştur. Balkanlar`da kalıcı bir istikrar için ise şimdi “AB`nin ortak çatısına” ihtiyaç duyulmaktadır.

3.9. AB İLE İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE TÜRK VE BULGAR FİRMALARI İÇİN İŞBİRLİĞİ OLANAKLARI VE YAPILAN ANLAŞMALAR

AB tarafından Türkiye'ye verilecek mali yardımların tek bir çerçevede düzenlenmesi 17 Aralık 2001 tarihli Konsey Tüzüğü ile kabul edilmiş olup, söz konusu düzenleme 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, Türk girişimcilerin doğrudan yardım alamadığı ve sadece Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine açık olan PHARE, ISPA ve SAPARD programları kapsamındaki ihaleler 2002 yılından itibaren Türk girişimcilere de açılmıştır. Söz konusu gelişme, Türk ve Bulgar şirketlerine yeni işbirliği imkanları sunmaktadır. Türk işletmelerinin, kamu kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin Bulgaristan'daki PHARE, ISPA, SAPARD programları çerçevesinde açılacak ihalelere katılım olanağı bu düzenleme ile doğmuş bulunmaktadır. Aynı şekilde AB üyesi ve AB'ye aday ülkeler, MEDA programından¹⁸² faydalanan Akdeniz ülkeleri ve CARDS programından¹⁸³ faydalanan Balkan ülkelerindeki gerçek ve tüzel kişiler de Türkiye'deki ihalelere katılabilecektir. Başka bir ifade ile Türk ve Bulgar sanayilerini ilgilendiren birçok alandaki projeleri finanse eden MEDA, PHARE, ISPA ve SAPARD programları kapsamında hem Türk hem de Bulgar firmaları için yeni olanaklar ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Bulgaristan'a ihracatı sürekli bir artış eğilimi içindedir. Ülkeye ihracatımızın artışında imzalanan STA'nın olumlu etkisinin yanı sıra özellikle 2000 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından uygulanmaya başlanan "Komşu Ülkelerle Ticareti Geliştirme Stratejisi" kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin payı bulunmaktadır.

Ülkeye ihracatımız 2002 yılında %27, 2003 yılında %63, 2004 yılında %44, 2005 yılında %31.9 oranında artış göstermiştir. Ülkeden ithalatımız da son yıllarda önemli artışlar göstermiştir. İthalatta gözlenen artışlar 2002 yılında %29, 2003 yılında %35, 2004 yılında %39, 2005 yılında %24 olmuştur. 11 Temmuz 1998 tarihinde imzalanan ve 1.1.1999 tarihinde yürürlüğe giren "Serbest Ticaret Anlaşması" Türkiye-Bulgaristan arasındaki ticari ilişkilerin hacmini önemli ölçüde artırmıştır. Ülkenin AB'ye üyeliği ile birlikte ticari ilişkilerimiz Türkiye-AB arasındaki "Gümrük Birliği Anlaşması" temelinde yürütülmeye başlanacaktır.

¹⁸²The Economist Intelligence Unit Bulgaria Country Report,2004

¹⁸³ The Economist Intelligence Unit Bulgaria Country Profile,2004

Türkiye-Bulgaristan Serbest Ticaret Anlaşması, AB ile bütünleşme sürecine giren Bulgaristan`da Türk mallarının AB menşeli mallara karşı rekabet güçlerini kaybetmelerinin engellenmesi ve Türk menşeli ürünlerin üçüncü ülke menşeli ürünlere göre rekabet avantajı kazanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu pazardan temin edilecek ucuz girdiler aynı zamanda Türk firmalarının üçüncü ülke pazarlarına ihracatını da artıracaktır.

Global ekonomik kriz ve Türk reel sektöründe yaşanan durgunluk gibi olumsuz faktörlere rağmen imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmasının Türkiye Bulgaristan ticari ilişkilerine olumlu yönde yansıdığı gözlenmektedir. Türkiye`nin Bulgaristan pazarında rekabet şansının olduğu ürünler; hazır giyim ürünleri, ambalaj malzemeleri, temizlik ürünleri, beyaz eşya, elektronik sanayi ürünleri, bitkisel yağlar, bakliyat, hazır gıda ürünleri, fast food üretiminde kullanılan makine ve ekipmanlar, inşaat malzemeleri, mobilya ve kimyasal ürünlerdir. Elektrikli güç sistemleri, telekomünikasyon ekipmanları, hava ve yer destek ekipmanları, tarımsal makine ve ekipmanlar, inşaat malzemeleri, bilgisayar yazılımları, otomotiv yedek parça ve servis ekipmanları ihracatta potansiyel arz edebilecek sanayi ürünleridir. Tarım ürünlerinde ise unlar, deri ve postlar, pirinç, pamuk, her türlü kaplamalık ağaç, meyve suları, çerezler ve cipsler, şekerli ve çikolatalı mamuller, makarna ve bisküviler Bulgaristan`a ihracatta potansiyel arz eden belli başlı ürünlerdir.

1987 yılına kadar Türkiye`nin Bulgaristan`a olan ihracatı bu ülkeden gerçekleştirdiği ithalatın gerisinde kalmıştır. 1987-1989 yılları arasında Türkiye lehine gerçekleşen dış ticaret dengesi, 1989 yılından itibaren Bulgaristan`daki dışa açılma ve liberalizasyon sürecine bağlı olarak gelişen iki ülke ticaretinin etkisiyle artan ithalat sonucunda Türkiye aleyhine gelişme göstermiştir.

Türkiye`nin Bulgaristan`a ihracatında önem arz eden ürünler; 2005 yılında Türkiye`nin Bulgaristan`a ihracatında kazanlar, makine ve cihazlar, aletler, parçaları; demir ve çelik, motorlu kara taşıtları; elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları, plastik ve plastikten eşyalar; demir veya çelikten eşyalar; pamuk, örme eşyalar başlıca payı almıştır. Ülkeye ihracatımız iki ülke arasındaki serbest ticaret anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1999 tarihinden itibaren sürekli artış göstermeye başlamış, Anlaşma uyarınca tüm sanayi ürünlerinde gümrük vergilerinin sıfırlandığı 2002 yılından itibaren de ivme kazanmıştır. Türkiye`nin Bulgaristan`dan ithalatında

önem arz eden ürünler; 2005 yılında Türkiye'nin Bulgaristan'dan ithalatında önem arz eden başlıca ürünler demir ve çelik; bakır ve bakırdan eşya, yağlı tohum ve meyveler, çinko ve çinkodan eşyalar; plastik ve plastikten mamul eşyalar ürün grupları olmuştur.

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ticari ilişkiler 11 Temmuz 1974 tarihli Ticaret Anlaşmasına dayanmaktadır. 9 Şubat 1972 tarihinde Türk Bulgar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Komitesi kurulmuştur.

i. Ticaret ve Ekonomik, Sınai ve Teknik İşbirliği Anlaşması ; 6 Temmuz 1994 tarihinde imzalanmıştır.

ii. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ; 6 Temmuz 1994 tarihinde Ankara'da imzalanan anlaşma 4 Mayıs 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

iii. Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması ; 7 Temmuz 1994 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır.

iv. Bulgaristan ve Türkiye Arasında Sınır Ticareti Yapılmasına İlişkin Karar; 19 Mart 1997 tarihli, 97/9113 sayılı Kararın amaç ve kapsamı, Edirne ilinden Bulgaristan ile yetkilendirilen gümrük kapılarından sınır ticareti yapılmasına ilişkin esasları düzenlemek ve bu kapsamda yapılacak ihracat ve ithalatta uygulanacak kuralları belirlemektir.

v. Serbest Ticaret Anlaşması; Türkiye Bulgaristan Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması'nın bir gereğidir. Bu çerçevede, 1994 yılı Ağustos ayında Bulgar tarafına anlaşma taslağı gönderilmiş ilk tur görüşmeler 3-5 Eylül 1997 tarihleri arasında yapılmıştır. Anlaşma, 11 Temmuz 1998 tarihinde imzalanmış olup, 26 Eylül 1998 tarihli ve 23475 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasının ardından 1 Ocak 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

3.9.1. Serbest Ticaret Anlaşması

1 Ocak 1999 tarihinde yürürlüğe giren Anlaşma, tarafların AB ile mevcut Anlaşmaları çerçevesinde, karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Bu çerçevede, bir yandan taraflar arasında AB'ne tanınan tavizler karşılıklı olarak yansıtılırken diğer yandan tarafların yükümlülükleri arasında ekonomik bir denge sağlanması dikkate alınmıştır. Anlaşma haksız rekabetin önlenmesi, ödemeler, iç vergilendirme, devlet tekelleri, yapısal uyum ve kurumsal düzenlemelere ilişkin hükümler de içermektedir.

Anlaşmanın içeriği, geçiş dönemine tabi ürünler dışında tüm sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve eş etkili vergiler anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi ile birlikte kaldırılmış olup, aşamalı olarak kaldırılması öngörülen geçiş dönemine tabi ürünler için gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ise 1 Ocak 2002 tarihi itibarı ile kaldırılmıştır. Anlaşma kapsamında bazı tarım ve işlenmiş tarım ürünlerinde sınırsız ve/veya tarife kontenjanı çerçevesinde gümrük muafiyeti veya gümrük vergisi indirimi şeklinde karşılıklı pazara giriş kolaylıkları sağlanmıştır. Bu çerçevede, taraflar arasında bazı işlenmiş tarım ürünlerinde (ciklet, şekerleme, bisküvi ve makarna) karşılıklı taviz değişimi öngörülmüştür.

Bulgaristan, Türkiye'nin üretim ve ihracat potansiyeli açısından önem taşıyan Türkiye menşeli fındık ve kuru incirde miktar sınırlaması olmaksızın; geleneksel ürünlerimiz olan turunçgiller başta olmak üzere, kuru üzüm, kuru kayısı, zeytin yağı, salamura zeytin ile rafine ayçiçek yağı, çay, mercimek, kesme çiçek, hindi eti, peynir, ton balığı konservesinde ise tarife kontenjanı çerçevesinde vergi indirimi şeklinde taviz tanımıştır. Buna karşılık Türkiye, Bulgaristan menşeli, üretim amaçlı kullanılan bitki kök ve yumruları, ayçiçeği tohumu, süpürge otu, balmumu, mineral sularda tarife kontenjanı çerçevesinde vergi muafiyeti, ceviz, erik, bazı tohumlular, fasulye, kepek, mısır küspesi, bazı baharatlarda da tarife kontenjanı çerçevesinde, kolza tohumunda ise miktar kısıtlaması olmaksızın vergi indirimi şeklinde pazara giriş kolaylığı sağlanmıştır. Taraflar ayrıca peynir, turşu, işlenmiş meyveler (reçel, marmelat, konserve meyveler ve meyve suları) tütün ve işlenmiş tütün ürünlerinde karşılıklı olarak taviz imkanı yaratmışlardır. Taraflar anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi itibarı ile ithalat ve ihracatta yeni miktar kısıtlamaları ve eş etkili vergi önlemleri getiremeyecektir. Ayrıca 1 Ocak 1999 tarihinden itibaren taraflar arasındaki tüm miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemler kaldırılmıştır.

Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, GATT 1994 hükümleriyle uyumluluk arz eden bir serbest ticaret alanı oluşturmayı hedeflemektedir. Anlaşma ile Türkiye Bulgaristan ikili ticaretinin gerçek potansiyeline ulaşması için gereken kanuni çerçeve oluşturulmuştur. Anlaşmanın en önemli amaçlarından biri de hammaddelerini Bulgaristan'dan temin eden üreticilerin üretim maliyetlerinin azaltılması ve bu sayede hem AB pazarlarında hem de Bulgaristan pazarında Türk üreticilerinin rekabet edebilirliğinin artırılması ve

korunmasıdır. Türkiye Bulgaristan Serbest Ticaret Anlaşmasının iki ülke arasındaki ticareti olumlu yönde etkileyeceği ve Türkiye Bulgaristan dış ticaret hacminin tüm sanayi mallarında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kalktığı 2002 yılından itibaren önemli bir artış seyri izleyeceği tahmin edilmektedir. Anlaşmanın yalnızca iki ülke arasındaki ticarete değil üçüncü ülkeler ile olan ticarete de katkıda bulunması beklenmektedir. Ticaretteki artışın yanında ortak yatırımlar alanında da gelişmelerin olması beklenmektedir. Ayrıca, tarım ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı olarak sağlanan pazara giriş kolaylıkları sonucunda, kısa dönemde tarım ürünleri ticaretinde dengeli bir artış beklenmektedir.

3.9.2. Türk Eximbank Kredisi

1990 yılı Aralık ayında yapılan Anlaşma ile Eximbank tarafından “Bulgaristan Foreign Trade Bank” a 50 milyon ABD doları tutarında ülke kredisi açılmıştır. Söz konusu anlaşma çerçevesinde 20.91 milyon ABD doları tutarında kullanım gerçekleşmiştir. Yapılan ihracatın önemli bölümünü makine, otobüs ve tekstil ürünleri oluşturmuştur. Kredi geri ödemelerinde herhangi bir sorun yaşanmamış, Bulgaristan tarafından talep gelmemesi nedeniyle, kredinin geri kalan bölümü kullandırılmamıştır.

Eximbank`in sigorta programları kapsamında Bulgaristan`a yönelik ihracata ilişkin olarak destek sağlanmaktadır. Kısa vadeli İhracat Kredisi Sigortası kapsamında, Bulgaristan`a yönelik ihracata ilişkin olarak, 2001 yılında 29.52 milyon, 2002 yılında 32.49, 2003 yılında 48.17 ve 2004 yılı ilk dört ayında 16.51 milyon dolarlık sevkiyat sigortalanmıştır.

3.9.3. Yatırım İlişkileri

Bulgaristan Yabancı Yatırımlar Ajansı verilerine göre Türkiye Bulgaristan`da 13.yabancı yatırımcı ülke konumundadır. 2004 Haziran ayı itibariyle Bulgaristan`daki doğrudan Türk yatırımları 150.7 milyon dolara, yabancı ortaklı Türk yatırımları ile yaklaşık 250 milyon dolara ulaşmıştır. 14 Nisan 1997 tarihli anlaşma ile ülkenin en büyük cam sanayi kuruluşlarından Sodi-Devnya`nın özelleştirilmesi dolayısı ile kayıtlara Belçikalı Solvay grubunun yatırımı olarak geçen ancak Solvay ile Şişe Cam`ın Doğu Bloku ülkeleri için yapmış olduğu ortak strateji çerçevesinde yapılan 35 milyon dolarlık yatırım söz konusudur.

Bulgaristan'daki özelleştirme programı bürokratik engeller nedeniyle aksamakla birlikte bu alanda önemli işbirliği potansiyeli bulunmaktadır. Özellikle yeni hükümetin özelleştirme yönünde adımlar atması ve yabancılara bu sürece katılmak için uygun şartlar yaratması bu süreci hızlandırmıştır. Türk firmaları kağıt fabrikası, askeri sanayi tesisleri, makine imalat tesisleri, oteller gibi bazı tesislerin özelleştirilmesine ilgi göstermektedir. Özelleştirme çerçevesinde Şişe Cam ve Işıklar Holding Bulgaristan'da iki önemli tesisi satın almıştır. Bulgaristan'daki diğer büyük yatırımlardan biri Sofya'daki SUN Oteli'dir. Özkan Grubu Sofya'daki "Novotel-Evropa Hotel"i satın almıştır. Özkan Grubuna ait Princess Otelleri Filibe'de de faaliyete geçmiştir.

Süzer Holding, Tuna kıyısındaki Nikopol (Niğbolu) "ZMK Nikopol" Karton fabrikasının yüzde 87.5 oranında hissesine sahiptir. Aksan Kalıp A.Ş.'nin Botevgrad'da Mikroak ünvanlı konektör üretim tesisi, Faf Metal A.Ş.'nin Şumen'de alüminyum ve metal işleme tesisi mevcuttur. Bulgaristan ile Türkiye arasında 400 kw/saat ile çalışmaya hazır durumda 500mw taşıma kapasitesinde bir elektrik nakil hattı mevcuttur. 1998 yılında Bulgaristan'dan elektrik alımına karşılık olarak Ceylan Holding, Doğu-Batı koridoru'nda bulunan 160 km'lik otoyol, Gorna Arda'da yer alan santral ile Pazarcık-Harmanlı şehir içi dağıtım şebekelerinin inşası için 500 milyon dolarlık projeyi üstlenmiştir. Projenin gelişiminde karşılaşılan sorunlar iki ülke hükümetleri arasında ele alınmaktadır.

20 Temmuz 1998 tarihinde Kızanlık'ta 60 kişinin çalıştığı ve ayda 15.000 ton parke üretecek bir fabrika hizmete girmiştir. Fabrika sahibi Cavit Akpınar, Bulgaristan'da konserve, gıda, halı ve mobilya üretimi yapacak bir Türk-Bulgar ortak yatırımı olan "Nurinvest" için ruhsat alındığını Temmuz 1998 başında açıklamıştır. Türk işadamlarının Hasköy civarındaki yatırımları hızla artmaktadır. Bir Türk firması "Trikom" tekstil fabrikasını 6.5 milyon DM karşılığında satın almıştır.

Penta A.Ş. Grand Otel Sofya'nın yeniden imar işlerini üstlenmiştir. 6 milyon dolar değerindeki bu proje 1 Kasım 2000 tarihinde otel sahibine teslim edilmiş ve otel Aralık ayı içinde Radisson SAS Grand Hotel ismiyle faaliyete geçmiştir.

Ayrıca Magic Life Karadeniz kıyılarında faaliyet gösteren bir tesisi özelleştirme aşamasında alan bir Bulgar işadamından altı yıllığına kiralamış ve tesisi yenileme çalışmalarını başlatmıştır.

Özellikle tekstil alanında Türk firmalarının Bulgaristan`da üretim yapmaya yöneldiği ve bu alanda yatırımları olduğu bilinmektedir. Maser Holding, Ocak 2000`de Bulgaristan`da Sofya havaalanı yakınında Belediye özelleştirmesinden, yünlü kumaş ve iplik üretimi yapan Nitex firmasını almıştır. Ayrıca Bulgaristan Sanayi ve Ticaret Bakanlığında özelleştirme yoluyla aldığı alışveriş merkezinin renovasyonunun devam ettiğini ve toptan satış yapılmasının öngörüldüğünü iletmiştir. Ramstore`un Sofya`da mevcut 3 süpermarkete ilave Üsküp`te açacağı alışveriş merkezi ile toplam 30 milyon euro değerinde yatırımı bulunmaktadır. Toplam 300 kişiye istihdam sağlayan Ramstore`un Bulgar ürünlerini Azerbeycan, Kazakistan ve Rusya pazarlarına satışını sağlamaktadır. Aygaz`ın Bulgaristan`da 3`ü Sofya, 2`si Shumen`de olmak üzere 5 istasyon bulunmaktadır. Önümüzdeki dört sene için 100 milyon dolar değerinde ilave yatırım ile ülke genelinde istasyon sayısını artırmayı hedeflemektedir.

Şişe Cam`ın yüzde 43.80 hissesine sahip olduğu Trakya Cam, 17 Aralık 2003 tarihinde yaptığı basın açıklamasında Bulgaristan`da Tırgovişte bölgesinde 160 milyon dolar değerinde cam fabrikası kuracağını açıklamıştır. 2005 yılında faaliyete geçmesi öngörülen fabrikanın 100 milyon doları cam, 60 milyon doları cam ürünleri alanında üretim yapması planlanmaktadır.¹⁸⁴

Elkabel AD adlı kablo ve elektronik ekipman üreten firmanın hissedarlarından olan Türk firması hisse artırımını yaparak şirketin yüzde 96 hissesine sahip olmuştur. Müteahhitlik; Hükümetin programında yer alan altyapı projeleri ile ilgili olarak Türk müteahhitlik firmaları araştırmalarını devam ettirmektedir. Doğuş-Eko konsorsiyumu Mart 2003`de Trakya Otoyolu`nun Karnobat-Burgaz arasındaki 36 km anayol ve 21 km yan yollardan oluşan bölümünün yapımına başlamıştır. Ağustos 2005`de tamamlanması planlanan projenin keşif bedeli 47.5 milyon euro olarak belirlenmekte ve finansmanı “Avrupa Yatırım Bankası” tarafından sağlanmaktadır.

Bulgaristan`ın Yunanistan sınırına bağlanan Podkova-Makozo karayolu inşaatını Hazinedaroğlu İnşaat üstlenmiştir. Sofya-Nis Otoyolu`nun Sırbistan bölümü ENKA-Bechtel konsorsiyumuna verilmiştir. Projenin bu bölümü ABD Eximbank tarafından finanse edilmektedir. Projenin Bulgaristan tarafında kalan 42 kilometrelik

---

¹⁸⁴ Invest Bulgaria Agency, Invest Bulgaria ,2004

otoyolunun fizibilite çalışmalarının yapılması görevi Japon Yatırım Bankası'na verilmiştir.

MNG Holding, AB'nin Güneydoğu Avrupa bölgesinin tarımsal kalkınması için sağladığı ISPA fonu tarafından finanse edilen Gorna Oriahovista, Dolna Oriahovista ve Liaskovets bölgesine yönelik atık su arıtma tesisi projesini üstlenmiştir. Proje'nin amacı Yantra Nehri'nin kirlenmesini önlemektir. İki yılda tamamlanması öngörülen 8.9 milyon Euro değerindeki projenin yaklaşık 60 kişiye istihdam sağlaması öngörülmektedir.

Bankacılık; Ziraat Bankası'nın Sofya Şubesi Başbakan Mesut Yılmaz'ın 11 Temmuz 1998 tarihli ziyareti sırasında törenle hizmete açılmıştır. Demirbank'ın Bulgaristan'daki "Demirbank Bulgaria" ünvanlı bankası 22 Mart 1999 tarihinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından hizmete açılmıştır. Fona devredilen Demirbank Türkiye için HSBC tarafından verilen teklifin kabul edilmesinin ardından BDDK, 11 Nisan 2002'de Demirbank Bulgaria'ın yüzde 70 hisselerinde sahibi olan Demir-Halkbank (Hollanda) için Doğan-Cıngıllıoğlu konsorsiyumu tarafından verilen teklifi kabul etmiştir. Demir-Halkbank'ın lisans devir işlemleri tamamlanmış ve Demirbank Bulgaria, Demir Kazakistan Bank ve Demir-Kırgız International Bankaları işbirliği içinde çalışmalarına başlamıştır. Demirbank Bulgaria halen Türk ve Bulgar Eurobond piyasalarında aktif durumdadır ve Bulgaristan hazine bonosu piyasasında "Primary Dealer" lisansı ile işlemler gerçekleştirmektedir. Bulgaristan Menkul Kıymetler Borsasına üyeliği çerçevesinde danışmalık ve araştırma hizmetlerinin yanı sıra bireysel bankacılık alanında da pazar payını artırmaktadır. Halen Sofya merkezde, Varna, Burgaz, Filibe ve Sofya Ramstore'da şubesi bulunan banka, şube ağını genişletmeyi hedeflemektedir.

2003 yılı Temmuz ayı itibariyle, ülkemizde 32 adet Bulgaristan menşeli firma faaliyet göstermektedir. Firmaların toplam sermayeleri 7,9 trilyon T.L'dır. Prito Oil, Bulgaristan'ın yurtdışında gerçekleştirdiği en büyük özel girişimlerden birini teşkil etmesi bakımında önem taşımaktadır.¹⁸⁵

3.9.4. İki Ülke Arasında Ticarete Karşılaşılan Sorunlar

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki coğrafi yakınlığa rağmen dış ticaret rakamları iki ülkeyi de olumsuz yönde etkileyen bazı sebepler nedeniyle istenilen

¹⁸⁵ Songül Beştaşoğlu, "Hedef Pazar Araştırması", "Bulgaristan", İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Aralık 2004, s.10-40

düzeve ulaşamamıştır. Türkiye`in Bulgaristan`a ihracatı yakınlık, benzer tüketim alışkanlıklarına ve bazı ortak kültürel özelliklere sahip olma gibi avantajlara rağmen sınırlı düzeydedir. Ülkede üretilen mallar tüketici ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte değildir. Bu nedenle, Bulgar pazarı ithalata bağımlı bir yapıya sahiptir. Türkiye`nin ülkeye ihracatında son yıllardaki artışa rağmen, ihracat rakamları potansiyelin çok gerilerindedir. Diğer taraftan Bulgaristan`ın Türkiye`ye ihracatında ise en önemli payı ham madde ve ara malları almaktadır. Bulgar ihracatçıları gelişmiş bir pazar olan Türkiye`ye tüketim malları ihracatında zorlanmaktadır.

Geçmişte ülkedeki Türk ürünlerinin kalitelerine yönelik olumsuz düşünceler ve bavlul ticaretinin yarattığı olumsuz imaj Türk mallarının satışını olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak son yıllarda ülkeye ihracatı giderek artan kaliteli ve markalı Türk ürünlerinin pazarda tanınmaya başlaması ile birlikte bu olumsuz imaj yavaş da olsa ortadan kalkmıştır. Bulgar pazarında başarı için kaliteyi vurgulayan tanıtım faaliyetleri yürütülmesi büyük önem taşımaktadır.

Bulgaristan, serbest piyasa ekonomisine geçişi çerçevesinde kambiyo rejimini tamamen liberal hale getirmiş bulunmaktadır. Bu nedenle ülke ile ticarete geçmişte yaşanan para transferi sorunu artık yaşanmamaktadır. Akreditifli ödemelerde herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Uluslararası ticaret enstrümanları çok rahat kullanılmaktadır. Ancak ticarete yaygın olarak kullanılan bono, çek, poliçe gibi kıymetli evrakın hukuk sistemine henüz tam olarak yerleşmemiş olması nedeni ile uygulaması bulunmamaktadır.

Türk işadamlarının ülkeye ziyaretleri öncesinde vize temini sırasında zorluklar yaşanmaktadır. Özellikle Kapıkule sınır kapısında hem Türk hem Bulgar tarafından kaynaklanan sorunlar nedeni ile uzun süreli beklemler yaşanmaktadır. Sorunun çözümüne yönelik olarak ikinci bir sınır kapısının açılması gündemdedir. Ancak, sorunun tamamen çözülmesi için sınır kapılarındaki personelin eğitimi önem taşımaktadır. Son yıllarda Bulgar pazarına çok sayıda Batılı firmanın girmesi ile pazardaki rekabet giderek artmıştır. Bulgaristan pazarına sürekli ihracat gerçekleştirmeyi hedefleyen Türk firmalarının, ürünlerin doğru bir şekilde pazarlanmasına önem vermesi gerekmektedir. Satış sonrası hizmetler konusu da dikkat edilmesi gereken bir husustur. Ülkede artan rekabete yalnızca Batılı ülkelerin

firmaları değil, aynı zamanda Çin, Tayvan, Güney Kore gibi uzak doğulu firmalar da neden olmaktadır.

Ülkeye düzenlenen heyet programlarına katılım ülkedeki firmalar ve kamu kurumları ile iletişim kurmada en etkili yöntem olmaktadır. Diğer taraftan başta ihtisas fuarları olmak üzere fuarlara katılım da tanıtım açısından önem taşımaktadır. Türk firmalarının rekabet edebilirliğini etkileyen en önemli husus uygun fiyattır. Bulgar tüketicileri ürün tercihinde kaliteyi de göz önünde bulundurmakla birlikte, hala uygun fiyat koşulunu aramaktadır. Bulgaristan’da artan rekabet koşullarına uyum sağlayabilmek bakımından ülkede Türk ürünlerinin etkin tanıtımı önem taşımaktadır. Türk ürünlerinin açılacak bir “show room” da sürekli tanıtımının yapılması ülkede bir Türk ürünü imajı oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Bu sayede Bulgar alıcılarının bu “show room” a gelerek ithalat talebinde bulunmaları da sağlanabilecektir. İtalya’nın tekstil alanında bir “show room” u bulunmakta olup, Çin’in de böyle bir projesi bulunmaktadır.

Ülkedeki yoğun rekabet ortamına bağlı olarak, gazetelerde zaman zaman Türk ürünlerine yönelik bazı asılsız haberler çıkabilmekte, bu da Türk ürünlerinin pazar kaybetmesine neden olabilmektedir. Türk firmalarının Bulgar pazarına ön araştırma yapmak sureti ile girmesi ülkede başarı için en önemli koşullardan biridir. Bulgaristan üçüncü ülkelere açılım bakımından da önemli imkanlar sunan bir pazardır. Türk Bulgar firmalarının işbirliği yaparak üçüncü ülkelere açılımı mümkündür. Türk firmalarının ülkede doğru bir ticari ortak bulması için Bulgar Sanayi ve Ticaret Odası (BCCI) ve Bulgar Sanayi Birliği (BIA) bünyesinde kayıtlı firmalarla irtibata geçmesi yararlı olacaktır. Bulgar kanunları uyarınca, bu kuruluşlara üye olma zorunluluğu bulunmamakla birlikte, düzgün faaliyet gösteren, ciddi firmalar bu kuruluşlardan birine üye olmayı tercih etmektedir.

Bulgaristan’da faaliyet gösteren Türk firmalarının, güç birliği oluşturarak Bulgar pazarında seslerini duyurabilmeleri son zamanlarda bir ihtiyaç haline gelmiştir. T.C. Sofya Büyükelçiliği’nin girişimi ile Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmak ve Bulgaristan’da faaliyet gösteren Türk işadamlarını tek çatı altında toplamak amacıyla “Türk Sanayi ve Ticaret Odası Bulgaristan” adı altında bir birlik kurulması yönünde çalışmalara başlanmıştır. Türk Sanayi ve Ticaret Odası’nın amacı, ülkedeki Türk işadamlarının

sorunlarının çözümüne yardımcı olmak ve oluşturacağı bilgi arşiviyle tüm işadamlarına danışmanlık görevi yapmaktır.

SONUÇ

Balkanlar, geçmişte ve günümüzde Avrupa ile Asya arasında önemli bir geçiş yolu olmuştur. Bölgeyi kontrol eden güç diğer bölgelere kolayca nüfuz edebilmiştir. Bölgenin güçlü bir devletin kontrolüne girmesi, o güce Balkanlar`dan yola çıkıp, Avrupa ve Asya`da etkili olması fırsatı doğurmuştur. Bölge, gerek Avrupa içlerine geçit niteliğinde oluşu, gerekse Asya ve Afrika ile yakınlığı sebebiyle devletler için sürekli mücadele alanı konumunu korumuştur ve bu sebepten sayısız istilalara uğramıştır.

Balkanlar, askeri stratejik bakımdan, Orta ve Doğu Avrupa`dan başlayarak, Süveyş bölgesi ve ana petrol bölgelerine yapılacak hareketlerin üs ve destek bölgesidir. Balkan güvenliğini tehdit eden güç, Akdeniz ve Avrupa`nın da güvenliğini tehdit etmektedir. Dağlık ve zor geçit veren bir bölge konumunda olan Balkanlar için Tuna Nehri stratejik açıdan önemli ve değerlidir. Bu nehir üzerinde 35`ten fazla liman ve bölge için önemli olan hidroelektrik santralleri, bir çok ülkeye hizmet vermektedir.

Balkanlar Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Öncelikle Türkiye bir Balkan ülkesidir, ülke topraklarının Trakya kısmı Balkan coğrafyası içinde yer almaktadır. Geçmişte Türk Devleti`nin Avrupa`ya açılmasına bir üs olan balkanlar, aynı zamanda Avrupa`dan Anadolu`ya gelecek tehditler içinde ileri karakol görevini görmüştür. Günümüzde de Anadolu savunması açısından önemli konumunu korumaktadır. Balkanların stratejik rolü çok boyutludur.

Balkan ülkelerinde iki milyon kadar Türk ve Müslüman gruplar yaşamaktadır. Milliyet, dil, din bağları elbette ki bu bölgeye karşı ilgiyi daha bir sıcak kılmaktadır. Türkiye`yi Avrupa`ya bağlayan en kısa yol Balkanlar`dan geçmektedir. Balkanlar, Türkiye`nin Avrupa`ya açılan kapısıdır.

Balkanların, Türkiye ile Batı Avrupa arasında stratejik bir bağlantı olması ve Türkiye`nin dış ticaretinin büyük bir bölümünü bu bölge üzerinden gerçekleştirilmesi nedeniyle, burada ortaya çıkacak sorunların Türkiye`ye ciddi bir biçimde yansımaları kaçınılmaz olacaktır. Dolayısıyla, bölgede istikrarın sağlanması Türk Dış Politikası açısından büyük önem taşımaktadır. Balkanların, Türkiye`nin dış güvenliği açısından tampon bölgelerden biridir.

II.Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte savaş öncesi uluslararası sistemde ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin yükselişi ile kutuplaşan dünya "Doğu Bloğu" ve "Batı Bloğu" olarak ikiye ayrılmıştır.

SSCB etkisinin Balkanlarda artması ve Balkan ülkelerinin bu etkiye açık olması Türkiye için zor bir durum oluşturmuştur. Balkanlarda Sovyet etkisi altına girmeyen tek ülke Yunanistan kalmıştı. Ancak Yunanistan ile tarihi politik ve askeri bir çok sorun mevcuttu. Bu iki ülkeyi aynı tarafta tutacak olan ülke ise ABD olacaktır. Daha sonra da bu iki ülkenin NATO'ya alınmasını sağlayacaktır.

Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin Balkanlara yönelik dış politikası, ilk olarak Türk azınlığın güvenini sağlamak ikincisi, Türkiye ile Yunanistan arasında uzun süreden beri mevcut olan sorunlar (Türk azınlığın durumu, Ege Denizi, Kıbrıs) son olarakta, Balkanlarda ortaya çıkan ideolojik çatışmalar olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye-Yunanistan Batı Bloğu içinde, batının yanında, diğer Balkan ülkeleri de Doğu Bloğu içinde, SSCB'nin etkisinde kalmışlardır. Bulgaristan'da diğer Balkan ülkeleri gibi SSCB'nin kontrolü altında, Doğu Bloku ülkesi konumundadır. Böylece Türkiye ve Bulgaristan iki karşıt blokta yer almışlardır. Bu dönemde Türk-Bulgar ilişkilerini Sovyetler ve ABD'nin dış politikasına göre şekillendiğini söylemek mümkündür.

1934-44 yılları arasında, Bulgaristan'da çıkan bütün Türkçe gazeteler ve dergiler kapatılmıştır. Bulgaristan yönetimi genel olarak, Türk Azınlığı yerinden etmek cahil, örgütsüz, öndersiz, güçsüz bırakmak amacıyla hareket edilmiştir. Hatta Türk Azınlığı yerinden etmek ve ezme politikası izlenmiştir. Bu yıllarda Türk Azınlığı, gerçekten okulsuz, kitapsız, gazetesiz, derneksiz ve ekonomik bakımdan pek güçsüz bir kalabalık durumuna düşürülmek istenmiştir.

1944'e gelindiğinde Bulgar Sosyalistler, Türk Azınlığa yasal haklarını geri vermeye söz vererek iktidara gelmişlerdir. İlk başta kapanan okullar açılmış, Türkçe öğretim yapılmaya başlanmıştır ve Türk gazetesi çıkarılmıştır. Özgürlük, eşitlik havası estirilmiştir. Fakat çok geçmeden, 1946'da Türk Azınlık okulları devletleştirildi ve okulların kontrollü Bulgarlar'ın eline geçmiştir. 1948'de istihbarat faaliyeti sürdürdüğü gerekçesiyle Türk Ataşesini sınır dışı etmiş, Türkiye'nin de Sofya Elçiliğini kapatmasıyla iki ülke arasında kriz çıkmıştır.

1949-51 yıllarında 156 bin, 1969-78 yıllarında da 130 bin kadar Türk Azınlığı Bulgaristan`dan Türkiye`ye yollanmıştır. Bulgar yönetimi, göçlerin Türk nüfusu azaltmakta başarılı bir politika olmadığını düşünerek yeni bir politika hazırlamaya yönelmiştir. Bu politikaya göre, Türk Azınlığı, önce Bulgar çoğunluğu içinde entegre, sonra asimile edilmesi söz konusu olacaktır.

1980`lerde Türk dış politikası Balkanlardan gelen önemli bir problemle karşı karşıya kalmıştır. Bulgaristan`ın, Türk Azınlığa karşı asimilasyon girişimi ve Türk isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi tekrar Türk Azınlığın ülkeden ayrılmaya zorlanması, mallarını, varlıklarını bırakıp, canlarını zor kurtarıp Türkiye`ye büyük bir göç hareketi başlanması ile büyük bir kriz daha oluşturmuştur. II.Dünya Savaşından sonra yaşanan en büyük göç hareketi olmuştur. Türkiye uluslararası alanda aktif bir politika izlemiş, uluslararası kuruluşlara baskı yapmış, fakat askeri seçeneği hiç öne sürdurmemiştir.

Berlin Duvarı, tarihe “Utanç Duvarı” olarak geçtiği ve bu duvarın yıkıldığı yıllara gelindiğinde dünya büyük değişimlerin yaşandığı yeni bir döneme geçmeye hazırlanıyordu. Doğu ve Batı Bloklar arasındaki düşmanlığın azalması ve Soğuk Savaş Dönemi`nin sonlarına gelindiğinin sinyallerini vermiştir. 1980`lerin sonlarında Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa`da yaşanan ideolojik ve yapısal bunalımlar, bölgede sosyalizm ve ona dayalı güç ilişkilerinin çökmesine yol açmış; iki yıldan az bir sürede jeopolitik görünüm radikal bir biçimde değişmiştir. Böylece, II.Dünya Savaşı`nın sona ermesi ile gündeme gelen Soğuk Savaş atmosferi dağılmış, direkt tehditler yerini belirsizliklere dayalı potansiyel risklere bırakmıştır.

Uluslararası sistemi köklü değişikliklere uğratan en önemli neden 90`ların başında Doğu Bloğu ve SSCB`in yıkılışıdır. Bu süreç içinde pek çok kavram tekrar tanımlanmış; diğer taraftan pek çok yeni kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar içinde küreselleşme ve yeni dünya düzeni kavramları en çok dikkat çekenleri olmuştur.

1990 sonrası Balkanlar`da değişim hızlı olmuştur. Bölge devletleri için tam kontrolünde oldukları, Sovyetler Birliği`nin dağılmasının etkisi büyük olmuştur. Uygulanan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal sistemlerinin çökmesi, bölge ülkelerini derinden etkilemiştir. Bulgaristan için yeni bir dönemin başlangıcıdır artık. II.Dünya Savaşı`ndan bu yana Sovyet uydusu olarak bilinen Bulgaristan kimlik

değiştirmeye başlayacaktır. Tabii bu arada “Sovyetler Birliği”nin desteğini kaybetmiştir. Soğuk Savaş döneminde Moskova`dan bağımsız hareket edemeyen bu ülke böyle bir ortamda kendisini yalnız hissedecek ve komşularının güvenini kazanmak isteyecektir.

Bulgaristan`ın Türk Azınlığa uyguladığı baskı politikası ve zorunlu göç, ülkenin uluslararası toplumda yalnız kalmasına neden olmuştur. Bir çok uluslararası örgüt ve batılı ülkelerce eleştiriye uğramıştı. Bu nedenle ülke içinde gelişimler göstermesi gereklidir. Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler büyük ölçüde halkın protestoları nedeniyle devrilirken, Bulgaristan`da Sosyalist Parti`nin reformcu kanadı rejimi sona erdirmiştir. Bulgaristan`da 35 yıldır Sosyalist Partisinin ve devletin başında olan Jivkov, 1989 kasımında özgürlük ve demokrasi için yapılan gösteriler karşısında fazla direnmeden istifa etmiştir. Onun yerine geçen Dışişleri Bakanı Mladenov, ülkede hızla örgütlenen yürekli bir muhalefet karşısında demokrasiye kapıları açmak zorunda kalmıştır.

Bulgaristan Parlamentosu, 1990 başlarında, çok partili, hür ve serbest seçim yapılması konusunda fikir birliğine varmıştır. Bunun üzerine, Komünist Parti, isim değişikliği yaparak “Bulgaristan Sosyalist Partisi” olmuştur. Gerçi seçimlerde çoğunluğu elde etmişti, ama artık “Demokratik Güçler Birliği” ve Türk Azınlığın kurduğu “Hak ve Özgürlükler Hareketi” güçlerini artırıyordu. Ekonomik durum giderek kötüleşiyor, işsizlik artıyor, milli gelir hızla geriliyordur. Gösterilerin sürüp gitmesi üzerine Mladenov, Temmuz`da çekilince devlet başkanlığına Demokratik Güçler Birliği (DGB) lideri Jelio Jeleu getirilmiş ve bir milli birlik koalisyon hükümeti kurulmuştu. Böylece demokrasiye geçiş süreci hızlanacak, Türk Azınlığın, Jivkov döneminde ellerinden alınan hakları geri verilecekti.

Bulgaristan`ın, Jivkov döneminin sona ermesiyle, Türkiye ile olan ilişkilerinde temiz bir sayfa açmak için çeşitli sebepleri mevcuttur. Bunlardan en önemli nedenlerinden biride, Sofya`nın Batı dünyasına entegre olma isteğidir. Bulgaristan dış politika amaçları içinde yer alan NATO üyeliği konusunda Türkiye`nin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca, 1980`lerde şiddetlenen asimilasyon kampanyası sadece Türkiye ile olan ilişkiler de değil, aynı zamanda Batılı ve Müslüman ülkelerle olan ilişkilerde de büyük zararlar vermiştir. Bu sebep ile Bulgaristan Batıya entegre olabilme sürecinde dış politika ilişkilerini tekrardan

gözden geçirmek zorundadır. Ekonomik olarak gelişebilmek için Bulgaristan'ın yabancı yatırımlara ve dış ticaret ilişkilerin artırılmasına ihtiyacı vardır. Türkiye'de Bulgaristan açısından önemli bir ticaret ortağı görünümündedir. Bu noktadan sonra Bulgaristan ve Türkiye ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmaktadır. 1991 temmuzunda kabul edilen yeni Anayasa ile parlamenter siyasi rejim kurulmuştur. Jelev ve onun seçtiği Başkan Dimitrov, yeni ve genç bir ekip kurarak Bulgaristan'da demokrasi sürecini hızlandırmışlardır. 1990-94 döneminde Bulgaristan bir çok ikili ve çok taraflı antlaşmalar yapmış ve temaslar gerçekleştirmiştir. 1990 yılı Aralık ayında, Türkler'in çoğunlukta yaşadığı ve ekonomik zorlukların olduğu daha açık bir deyimle işsizliğin olduğu bölgelerde istihdam yaratma amacı taşıyan projelere kredilerin sağlanması ve yerli yatırımcıyı teşvik etme amaçlı Türkiye'den Bulgaristan'a ekonomik reformları destekleyici 100 milyon dolar ve Eximbank'tan 50 milyon dolar değerlerinde krediler açılmıştır. Yapılan ihracatın önemli bölümünü makine, otobüs ve tekstil ürünleri oluşturmuştur. Kredi geri ödemelerinde herhangi bir sorun yaşanmamış, Bulgaristan tarafından talep gelmemesi nedeniyle, kredinin geri kalan bölümü kullanılmamıştır. 1993'de Moldova, İtalya, İspanya, Kazakistan, Belarus, Yunanistan, Türkiye ile ikili dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşmaları yapmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönem sadece Türkiye ve Bulgaristan açısından ele alındığında Türkiye'nin Bulgaristan dış politikasında belirgin bir öneme sahip olduğunu görürüz ve bu önemin iki ülke ilişkilerine de yansıdığını söyleyebiliriz. Bu unsurun başlıca kaynağı güvenlik meselesidir. Bu meselenin iki önemli ayağı ise etnik ve jeopolitik olgulardır. Bu bağlamda 1990'dan itibaren demokratikleşme reformları çerçevesinde Türk ve Müslüman topluluklarının temel hak ve özgürlüklerinin geri verilmesi, zorunlu göç ile meydana gelen sorunların çözülmesi amacıyla iki ülke arasında temaslar başlatılmış Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin tekrar canlanmasına önem verilmiştir. Bu gelişmelerin yaşanmasındaki başlıca faktörlerden biri Bulgaristan'ın iç politikasındaki değişimin bir uzantısı olması, bir diğeri ise Türkiye'in 1989 zorunlu göç krizi döneminde, çözümünü askeri müdahale ile aramaması ve onun yerine uluslararası toplumun desteğine dayalı diplomasi uygulaması ve bu şekilde Bulgaristan'ın uluslararası itibarını hedef alan

strateji izlemesi olmuştur. Bu nedendir ki, Bulgaristan uluslararası toplumda prestijini yükseltme çabası içine girmek zorunda kalmıştır.

1989 yılında Berlin duvarının yıkılmasından itibaren Almanya'nın öncülüğünde başlayan MDAÜ'lere doğru genişleme stratejisi, AB'nin dış politikasının en önemli parçası haline almıştır. 1990'ların başlarından beri AB, Balkanlar'da siyasi, askeri ve ekonomik etkinliğini sürdürmüştür. Balkanlar'da uzun süren savaşlar döneminin ardından, AB Batı Balkanlar'ı kanunların işlediği, demokrasi anlayışının kökleştiği, insan haklarının güvence altına alındığı ve piyasa ekonomisinin geçerli olduğu istikrarlı bir bölgeye dönüştürmeyi kararlaştırmıştır. 1990'larda AB, Balkanlar'da başarılı olamamıştır. Bunun temel sebebi, üye ülkelerin özel çıkarları yüzünden bölgeye yönelik verimli bir "ortak dış politikanın" izlenememiş olmasıdır. Bunun dışında da, 1990'ların başlarında ne AB üye ülkeleri, ne de ABD Yugoslavya'daki olaylar nedeniyle askeri harekatta bulunacak kadar kendini tehdit altında hissetmemiştir. Bu yüzden özellikle Bosna Savaşı çok uzun sürmüştür. Bütün Balkan ülkelerinde demokratik yollardan seçilmiş hükümetler görev yapmakta ise de, bölgede kök salmış olan organize suçlar, AB'yi kendi güvenliği açısından ciddi bir şekilde endişelendirmektedir. Bu yüzden AB, Balkanlar'da reform sürecini hızlandırmak için bölgede daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır.

Bir diğer sebep ise, AB'nin özellikle ABD karşısında imajını düzeltmeye çalışıyor olmasıdır. Bosna Savaşı ancak ABD'in net tavrını ortaya koyması sayesinde sonuçlanabilmiştir. Kısacası AB bu sefer, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası açısından önemli bir deneyim alanı haline gelen Balkanlar'da başarılı olmalıdır. Bu durum, Batı Balkanlar'ın kaderini de doğrudan etkileyecektir. Kısaca, Balkan devletlerinin AB standartları çerçevesinde reformlar gerçekleştirebilmeleri durumunda, üyeliğe kabul edilme olasılıklarının yükseleceğini söylemek mümkündür. AB'nin son genişleme perspektifi ilk olarak 15-16 Aralık 1995 tarihli Madrid Zirvesi'nde gündeme gelmiştir. Ayrıca, MDAÜ'lerin Topluluğa katılmalarına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesinin gereği de vurgulanmıştır.

1995'lerin yeni uluslararası koşullarında, Bulgaristan ile Türkiye arasında oluşan anlaşmazlıklara çözüm arayışı için siyasal araçlara öncelik tanınmıştır. Bu açıdan bölgesel örgütlenme, uluslararası örgütlere katılma başlıca siyasal yöntemler

olmuşlardır. Türkiye ve Bulgaristan için bölgesel istikrar ve barışın korunmasıyla ikili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmiştir. Bulgaristan`da Kostov Hükümeti`nin iktidara gelmesi ve AB`ye üyelik sürecinde Bulgaristan`ın sosyo-ekonomik sorunlarından dolayı Birliğe kabul edilecek 2.Grup Ülkeler içerisine konması, Bulgaristan`ı kendine bir güvenlik şemsiyesi sağlayan NATO`ya yöneltmiştir. ABD`nin stratejik bakımdan önem verdiği ve yakın ilişkileri bulunduğu Türkiye ile ilişkilerinin iyi olması gerektiğini düşünen Bulgaristan, Türkiye`nin NATO konusunda destekleyicisi olabileceğini düşünmektedir. Bulgaristan`ın, Avroatlantik kurumlarına girme isteğinin, askeri ve ekonomik gücünün zayıf olmasına ve dış politikasındaki hareketlerinin buna yönelik hazırladığını söylemek mümkündür.

Bulgaristan`ın 1996-1997`de sıkı bütçe politikaları izlenmemiş olması derin bir ekonomik kriz yaşamasına, neden olmuştur. Bulgaristan bir mali kriz içerisine girmiştir. Zararla çalışan kamu işletmelerine sağlanan krediler yüzünden zamanla iç borç giderek büyümüş, iç borç faiz ödemeleri ise bütçe giderleri içerisinde önemli yer işgal etmiştir. Böyle bir gelişme ise 1996`da ülkenin mali durumunun kontrolden çıkmasına yol açmıştır. Bulgaristan bir bankacılık kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Kamu işletmelerine yönelik gevşek bütçe kısıtı politikası ve bankaların yetersiz denetimi yüzünden, 1996`da bankacılık sektörüne yönelik güven tamamen sarsılmıştır. Krizin başka bir boyutu ise, ulusal para krizi olmuştur. Bulgaristan`da IMF`in önerisiyle 1997`de para kurulunun uygulanmaya başlamasının ardından, ülke kısa bir süre içerisinde makroekonomik istikrara kavuşmuş ve 1998`den itibaren pozitif ekonomik büyüme oranlarına sahip olmuştur.

Başından beri, Bulgaristan politikasının temel eksenini, Batı ile olan ilişkilerin geliştirilmesi olmuş, bu çerçevede NATO ve AB üyeliği hedeflenmiştir. Ancak, bu hiç de kolay olmamıştır. Çünkü siyasi ve ekonomik sistem ile toplumsal yapı, aynı anda değişim sürecine girmek zorunda kalmıştır. 1997 yılından itibaren ise Bulgaristan reformlara daha çok önem vermeye başlamıştır ve bu sürecin ayrılmaz parçası olmuştur.

1999 tarihinde yürürlüğe giren Türkiye-Bulgaristan arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması, tarafların AB ile mevcut anlaşmaları çerçevesinde, karşılıklılık esasına dayanmaktadır. Bu çerçevede, bir yandan taraflar arasında AB`ne tanınan tavizler

karşılıklı olarak yansıtılırken diğer yandan tarafların yükümlülükleri arasında ekonomik bir denge sağlanması dikkate alınmıştır. Anlaşma haksız rekabetin önlenmesi, ödemeler, iç vergilendirme, devlet tekelleri, yapısal uyum ve kurumsal düzenlemelere ilişkin hükümler de içermektedir. Bulgaristan ve Türkiye arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması GATT 1994 hükümleriyle uyumluluk arz eden bir serbest ticaret alanı oluşturmayı hedeflemektedir.

Anlaşma ile Türkiye Bulgaristan ikili ticaretinin gerçek potansiyeline ulaşması için gereken kanuni çerçeve oluşturulmuştur. Anlaşmanın en önemli amaçlarından biri de hammaddelerini Bulgaristan`dan temin eden üreticilerin üretim maliyetlerinin azaltılması ve bu sayede hem AB pazarlarında hem de Bulgaristan pazarında Türk üreticilerinin rekabet edebilirliğinin artırılması ve korunmasıdır. Türkiye- Bulgaristan Serbest Ticaret Anlaşmasının iki ülke arasındaki ticareti olumlu yönde etkilemiş ve Türkiye Bulgaristan dış ticaret hacminin tüm sanayi mallarında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kalktığı 2002 yılından itibaren önemli bir artış göstermiştir.

29 Mart 2004 tarihindeki NATO`nun büyük genişleme atılımının ardından, Bulgaristan ve Romanya da resmen İttifakın üyesi olmuştur. Hem Bulgaristan, hem de Romanya NATO üyeliklerini temel olarak “Batı dünyasına ve uygarlığına resmen geri dönüş” olarak algılamışlardır. Bulgaristan`da NATO üyeliği, ülkenin “Batı demokrasilerine” layık olduğunun sembolik bir göstergesi olarak algılanmaktadır. AB`ye üye olmaya çalışan Bulgaristan için bu çok önemlidir.

AB`nin son genişleme hamlesi yine eski Varşova paktı üyesi, eski sosyalist iki ülke üzerine olmuştur. Bunlar, Romanya ve Bulgaristan`dır. Avrupa Birliği`nin bu ülkeleri bünyesine katmasıyla AB iki önemli kazanım elde etmiş olacaktır. Böylelikle ilk olarak, AB Karadeniz`e açılacak ; ikinci olarak da Rusya`nın etkisi ile II.Dünya Savaşı sonrasında zayıflayan bu iki ülkenin, Rusya ile büyük ölçüde bağlarını koparmış olacaktır. Son genişleme dalgasında yer alan diğer 10 ülkeden farklı bir takvim izleyen Bulgaristan ile Romanya`nın katılım süreci yaklaşık 12 yıl sürmüştür.

Bulgaristan ve Romanya, geride bırakılan zorlu bir süreçten sonra 1 Ocak 2007`de AB üyesi olmayı başarmıştır. Fakat bu ülkelerin AB üyeliğinde iktisadi dönüşüm süreçlerinin sembolik olarak da tamamlanmış olduğunu söylemek

mümkündür. Ne var ki, söz konusu ülkelerdeki refah seviyesinin yükselmesi için, ekonomi alanında daha çok çabanın sarf edilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan, Bulgaristan ve Romanya'yı kurumsal değişim, kamu idaresi reformları, AB müktesebatını pratikte uygulanması, ekonominin rekabet gücünün iyileştirilmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi gibi alanlarda, çok iş beklemektedir.

Avrupa Birliği'ne girmesi nedeni ile azınlık haklarını kabul etmeye başlayan Bulgaristan'da, genelde çiftçilik ile uğraşan Türk Azınlık ekonomik olarak da olumlu etkilenecektir. Bulgar-Türk ilişkilerinde yumuşamaya neden olabilecek etkenlerden birisi de Hak ve Özgürlükler Hareketi'dir. HÖH'ün ayrılıkçı bir politika izlememesi, Bulgaristan vatandaşlığında ülkeyi birleştirici ve azınlıkların mevcut sosyal yapı içerisinde, kültürel kimliklerini koruyarak Bulgaristan'ın bir parçası olduğu yönündeki söylemleri, partinin içinde bulunduğu koalisyonun yüksek sayıda bir güvenoyu ile iktidara gelmesine neden olmuştur. Türkiye'ye ile güçlü bağları olan HÖH'ün, Bulgaristan-Türkiye ilişkilerinde yakınlaştırıcı bir etkiye neden olduğunu söylemek mümkündür.

Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği ile Türkiye, AB içinde iki dost ülke daha kazanmıştır. AB, Türkiye'nin kapı komşusu konumuna gelmiştir. Üstelik söz konusu ülkelerin birliğe üyeliklerinin, Türkiye'ye ekonomik katkıları olmuştur. Bundan böyle Bulgaristan ve Romanya'da AB kuralları geçerli olacağı için, Türk işadamları bu iki ülkede karşılaştıkları sıkıntıları daha kolay giderilmektedir. Avrupa Birliği'ne girme yolundaki Bulgaristan'da Türk Azınlığı da bazı kazanımlar elde etmişlerdir. Türk azınlığın partisi olarak adlandırılan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) demokratik seçimler sonrası iktidar ortağı olmuş, Türk azınlığa AB'de kendini temsil etme hakkı doğmuştur. Geçmiş yıllarda Bulgaristan ile Türkiye arasında devamlı sorun olan Türk Azınlık, önümüzdeki yıllar boyunca Bulgar-Türk dostluğunun temel taşı olacaktır.

Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkilerde, Bulgaristan tarafından devamlı sorun olarak görülen Türk Azınlık, Bulgaristan'ın sosyalist, otoriter ve baskıcı rejimden kurtulması ile birlikte artık yakınlaştırıcı bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan'ın Batı dünyası ile entegrasyonu ve AB üyeliği, Türk Azınlığın hakları konusunda güvence teşkil etmektedir. Türk Azınlığın siyasi faaliyetlerinde izledikleri uyumlu politika hem Bulgar siyasi hayatına çok önemli bir

renk katmakta, hem de Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin gelişmesinde çok olumlu katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AKMAN, Halil, **Paylaşlamayan Balkanlar**, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I-II: 1914-1995, Alkım Yayınevi, Ankara, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 1991.

BEKTAŞOĞLU, Songül, **Hedef Pazar Araştırması Bulgaristan**, İhracatı Geliştirme Merkezi, 2004.

BOSTANOĞLU, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

CRAMPTON, R.J., **İkinci Dünya Savaşı Balkanlar**, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2007.

DEMİRTAŞ Birgül-Coşkun, **Bulgaristan`la Yeni Dönem**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

ELEKDAĞ, Şükrü, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği**, Bağlam Yayınları, İstanbul , 1992 .

ERHAN, Çağrı, **AT ve AB`in Genişleme Süreci** , İletişim Yayınları , İstanbul, 2005.

GENÇ, Mehmet, **II.Dünya Savaşı Sonrası Uluslararası Sistemdeki Gelişmeler ve Güncel Belirsizlikler**, Dış Politika Enstitüsü Yayını, Ankara, 1993.

KALE, Başak, **Avrupa Birliğinin Balkan Politikası:Çelişkiler İçinde Bir Yanılmasa**, Ankara, Asam Yayınları, 2001.

KUT, Şule, **Balkanlar`da Kimlik ve Egemenlik**, Sena Matbaacılık, İstanbul, 2005.

LÜTEM, E.Ömer, **Balkan Diplomasisi**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

LÜTEM, E.Ömer, **Türk-Bulgar İlişkileri**, Cilt I-II: 1983-1989, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

NATO El Kitabı, NATO Basın Enformasyon Bürosu, Brüksel, 1998.

ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar** , İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

ORAN, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt I-II: 1919-2001, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2005.

ÖZCAN, Gencer, **Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim** , Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.

ÖZDEK, Yasemin, **Uluslararası Politika ve İnsan Hakları**, Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.

PANTEV, Andrei, **The Historic Road of the Third Bulgarian State**, ABD, 1996.

SANDER, Oral, **Siyasi Tarih**, İmge Kitapevi, Ankara, 1998.

SANDER, Oral, **Türkiye`nin Dış Politikası**, İmge Kitapevi, Ankara, 2000.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Değişen Dünya ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, İstanbul 2001.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul, 2005.

ŞİMŞİR, Bilal, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayıncılık, İstanbul, 1986.

TÜRBEDAR, Erhan, **Balkan Türkleri Balkanlar`da Türk Varlığı**, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.

VARDAR, Deniz, **Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri**, Der Yayınları, İstanbul, 2001.

VASILEVA, Darina, **Bulgarian Turkish Emigration and Return**, International Migration Review, 1992.

Makaleler

AKLIN, Cüneyt, “**AB ve NATO İlişkilerinin Geleceği Türkiye`ye Etkileri**”, Stradigma, 2003.

AKYEL, Didem, “**Hindistan Ekonomisinde İç ve Dış Dengeler**”, İstanbul, 2003.

AYBET, Gülnur, “**NATO’s New Missions**”, Perceptions, 1999.

BALCI, Ergun, “**Anadolu Yarımadasında Yaşamının Bedeli**”, Cumhuriyet 19 Haziran 1989.

BARANY, Zoltan “**Bulgaria`s special Path**” Wilson Quarterly, (2002).

BASKIN, Oran, “**1980`li Yıllarda Türk Dış Politikası-Dönemin Bilançosu**”, İstanbul, 2001.

CRAMPTON, R.J. “**A Concise History of Bulgaria**” ,Cambridge University Press, 1997.

CVIIC, Christopher, “**Remaking the Balkans**”, Londra:RIIA, 1991.

DAĞI, Zeynep, **Rusya`nın Güvenlik Politikası, ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara, 2002.

DAINOV, Evgenii, “**Bulgaria: A Stop-Go Modernization**”, W. Kostecki, K. Zukrowska ve B. Goralczyk (Der.), Transformations of Post-Communist States, Macmillan Press Ltd, Londra, 2000.

DANIËL, Daianu, “**Is Romania Turing the Corner?**”The Stockholm Report on Transition, May 2002.

DEDEOĞLU, Beril, “**Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye- ABD İlişkileri`nin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri**”, 2001

EKİNCİ, Didem, “**Türkiye ve Kosova: Soğuk Savaş Sonrası Dönemdeki İkili İlişkilerin Tarihçesi**”2003.

ENGELBREKT, Kjell, “**Redefining National Security in the New Political Environment**” Report on Eastern Europe, 1991.

ERHAN , Çağrı, “**Soğuk Savaş sonrası ABD`nin Güvenlik Algılamaları**”, Ankara, 2002.

FREEDAM, Lawrence, “**Order and Disorder in The New World**”, Foreign Affairs, (Spring 1992).

FUKUYAMA, Francis “**Tarihin Sonu mu?**”, Vadi Yayınları, 2002.

GERŞİL, Gülşen Sarı, “**Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma Yaşamına Etkileri**” , 2004, İzmir.

GLENNY, Misha, “**The Fall of Yugoslavia: The Third Balkan War**” 1996.

GOLDSTEİN, Ivo, “**Croatia:A History, Londra:McGill-Queen`s**” Universty Press, 1999.

KALAYCI, Hüseyin, “**Türkiye-AB İlişkilerinde Gelinek Nokta**”, Stratejik Analiz, Ocak 2007.

KALE, Başak, “Avrupa Birliğinin Balkan Politikası: Çelişkiler İçinde Bir Yanılmasa”, Ankara, 2001.

KARPAT, H.Kemal, “**The Turks of Bulgaria:The Struggle for National-Religious Survival of a Muslim Minority**”, Nationalities Papers, 1995.

KIZILTAN, Alaattin, “**Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin Süper Güç Olabilirliği**”, 2004.

KISSENGER, Henry, “**Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**”, Ankara, 2002.

KONGAR, Emre, “**Küreselleşme ve Kültürel Farklıklar çerçevesinde Ulusal Kültür**”, 1997, Ankara.

KUBOSOVA , Lucia, “**NATO Considen dost, Military tes With Other Countries**”, EU Observer, 03.04.2006.

LEONARD , Thomas, “**NATO Expansion: Romania and Bulgaria within the Larger Context**” East European Quarterly, 1999.

MIHOV, Ilian, “**The Economic Transtion in Bulgaria, 1989-1999**”, Ten Years of Transition: What Have We Learned and What Lies Ahead, The fifth Dubrovnik, (1999).

MÜNİF, Abdurrahman, “**Yeni Dünya Düzeni**”, Temmuz 1992.

NYE , Joseph , “**What New World Order?**” , Froeign Affairs, (Spring 1992).

ÖZER, Çınar, **Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme**, Doğu Batı, Ankara , 2003.

ÖZYURT, Cevat, “**İnsan Haklarının Küreselleşmesi**” , Mart 2004.

PAZARDJEV, Martin, “**Bulgaria`s Economic Growth**” Capital, 10 April 2003.

PEI, Minxin, “**Tehlikeli İnkırlar**”, Foreign Policy Türkiye, Mart-Nisan 2005.

POULTON, Hung, “**The Balkans:Minorities and States in Conflict**”, Minority Rights Publications, 1991.

SAT, Burak Reis , **Türk-Bulgar İlişkileri**, ASAM Yayınları,Strateji, Ankara , 1996.

SCHLESİNGER, James, “**New Instabilities, New Priorities**” , Foreing Policy,1992.

SÜLÜN, Dilara, “**Uluslarötesi İşletmeler**”, İzmir Ticaret Odası Yayını, 2005.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, “**Dünya Ticaret Örgütü’nün Dönüşümü**”, Ziraat Müh. Odası Yayını, Erişim: 2005.

TAĞRAF, Hasan, “**Küreselleşme Süreci ve Çok Uluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkileri**”, 2002.

TAŞDEMİR, Hakan, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Seçkin Kitabevi, Ankara , 2002.

TERZİ, Özlem, “**AB’in Balkanlar’ın Geleceğine Yönelik Vizyonu**,” Avrasya Dosyası 2008.

TÖZÜM, Haluk, **Küreselleşme: Gerçek mi? Seçenek mi?**, Doğu Batı, 2002.

TURHAN, Ali, “**Dünya Ticaret Örgütü -GATT**”, DPT Yayını, Ankara, 1997

TÜRBEDAR, Erhan, “**Kosova Bağımsızlık İlanının Sırbistan, Bosna-Hersek ve Makedonya’ya Etkileri**”, 2003.

TÜRBEDAR, Erhan, “**Balkan Ülkelerinin Avrupa Birliği Yolculuğu**”, Stratejik Analiz, Şubat 2007.

TÜRBEDAR, Erhan, “**Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar ve AB**” ,Şubat 2003.

TÜRBEDAR, Erhan, “**Trajedinin Yedinci Yıldönümünde Srebrenitsa: Birçok Soru Hala Cevap Bekliyor**” Yeni Dönem, 2002.

TÜRBEDAR, Erhan, “**Bosna Hersek ve Avrupa Birliği**”, Haziran 2008

TÜRBEDAR, Erhan, “**Doğu Bloğu’ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya**”, Avrasya Dosyası, 2004.

TÜRBEDAR, Erhan, “**Yugoslavya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek:Geçmişin Gölgesinde İşbirliği Arayışları**” , 2002.

UZGEL, İlhan, “**ABD ve NATO’yla İlişkiler**”, İstanbul, 2002.

WIARDA, J.Howard, “**New Challenges in U.S. Foreign Policy**” , New Jersey, 2002.

WOLF, Martin, “**Çin Neden Bu Kadar Yavaş Büyüyor**”, Foreign Policy Türkiye, Mart-Nisan 2005.

YILMAZ, Bahri, “**Bulgaristan-Türkiye İşbirliğine Sağlam Temel**”, Hak ve Özgürlük, Sofya, 1992.

YILMAZ, Bahri, “**Komşuluk, Dostluk, İşbirliği**”, Hak ve Özgürlük, 1992.